

STUDIU LINGVISTIC
ASUPRA CĂRȚII A PATRA (NUMERII) DIN BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688), ÎN
COMPARAȚIE CU MS. 45 ȘI CU MS. 4 389

DE
VASILE ARVINTE

INTRODUCERE

Modul de a analiza și de a interpreta fenomenele caracteristice normelor limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, plecând de la limba textelor menționate în titlu, a fost expus și ilustrat în detaliu în studiile care preced cărțile *Facerea* (ST. L. FAC.), *Ieșirea* (ST. L. EX.) și *Preoția* (ST. L. LV.), din prezenta lucrare, dedicată *Bibliei de la București*. Pentru evitarea repetițiilor, în capitolele de fonetică și morfologie vor fi studiate, de regulă, fenomene nediscutate în studiile precedente. În cazul unor fenomene importante, se va continua ilustrarea lor cu exemple din cartea de față.

Compararea amănunțită a celor trei variante vechi românești ale cărții *Numerii* cu versiunile grecească și slavonească a scos la iveală un număr însemnat de calcuri semantice, care vin să mărească exemplele similare din studiile precedente. De asemenea, au putut fi relevate numeroase împrumuturi lexicale, de diferite origini, care caracterizau cele două variante literare ale românei de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Pe lângă aceste aspecte, cercetarea comparativă atentă a putut evidenția existența unor calcuri gramaticale după limba greacă (uneori și după cea slavonă). Ilustrative sînt construcțiile perifrastice cu *ειμί* + gerunziul sau anumite moduri și tipuri ale verbului *γίγνομαι*, pentru redarea cărora traducătorii români au recurs la soluția transpunerii servile a elementelor componente în românește, creîndu-se forme perifrastice paralele cu cele românești tradiționale. Preluarea structurilor gramaticale grecești este semnalată și în alte compartimente ale morfologiei și sintaxei. Tabelul tuturor fenomenelor de acest fel poate fi văzut în capitolul de *Concluzii* (p. 43-44).

I. FONETICA

1. ACCENTUL

1.1.0. Adverbul *dencoleá* (< lat. *de* + *in-eccum-illăc*) are accentul, notat, pe silaba finală, ca în româna veche, fiind atestat în BB și în ms. 45: „*Cale de o zi dencoace și cale de o zi dencoleá*” (Nm., 11, 31); „*Gard dencoace și gard dencoleá*” (Nm., 22, 24; în ms. 4 389: „*De ceea parte*”). Menționăm tot aici și forma *acoleá*, din ms. 45 (Nm., 19, 18).

1.2.0. Substantivul *prépelitá* (< bg. *prépelica*, s. cr. *prepelica* < vsl. *prépelica*) poartă accentul, notat, pe prima silabă, în BB: „*Și au trecut prépelite*” (Nm., 11, 31); „*Au adunat prépelitele*” (Nm., 11, 32). Varianta cu accentul pe prima silabă se întîlnește și în ms. 4 389: „*Prépelite*” (Nm., 11, 32). Dar în ms 45, accentul este pe vocala *i*: „*Prepelite*” (Nm., 11, 31; pe margine, de aceeași mîna: „*Cîrstei*”); „*Prepelitele*” (Nm. 11, 32). Diferența de accentuare are bază dialectală, cum se poate vedea în ALR SN, h. 708, *prepelitá*. În majoritatea punctelor în care s-a răspuns cu acest termen, accentul dinamic este pe prima silabă. Numai în 8 puncte, accentul cade, în forma nearticulată de singular, pe silaba penultimă. Dintre acestea, 4 puncte sînt situate în jumătatea de nord a Moldovei dintre Carpați și Prut; 3 puncte, în Transilvania (172, 219, 250); 1 punct, în sudul Dobrogei (987).

2. VOCALISMUL

2.1.0. Vocala *ă* neaccentuată din cuvîntul *zăvor* (< vsl. *zavorŭ*), în urma unui fenomen de asimilație regresivă (*ă - ó > o - ó*), apare ca *o*, în ms. 4 389: „*Zovoarđle lui*” (Nm., 3, 36; 4, 31), în timp ce în BB și în ms. 45 se întîlnește varianta cu *ă*, *zăvoarđle* (Cf. ST. L. EX., p. 2, I. 2. 1. 1.).

2.1.1. Vocala *ă* neaccentuată, rezultată prin delabializarea lui *o* neaccentuat din lat. *fontana*,

apare ca atare în ms. 45, în variantele: *fântăna* (ФАНТНА) (Nm., 21, 16, 16, 22); *fântănd* (ФАНТНА) (Nm., 21, 17, 18, 19), în timp ce în BB, în toate cele 6 ocurențe menționate, se află forma cu *-i-*: *fintina* (ФАНТНА), respectiv *fintind* (ФАНТНА). (În ms. 4.389, se folosește sinonimul aproximativ *puș*). Aceste forme ne determină să punem încă o dată problema dificilă privitoare la valorile slovelor *ъ* și *ѣ* în textele studiate.

O primă remarcă se referă la ms. 4 389, în care, de cele mai multe ori, slova *ъ* notează un *ă*, iar *ѣ*, un *î*, dar, de multe ori, și un *ă*, mai ales în poziție finală: *сѣмѣнѣ* (= sămână); *лѣѣ* (= luă). A doua observație se referă la textul din BB, în care, de regulă, *ъ* are valoarea lui *ă*, iar *ѣ*, pe cea a lui *î*. Se poate spune că în acest text s-a introdus, în linii generale, o ordine în scrierea vocalelor posterioare nerotunjite *ă* și *î*. Scrierea *ФАНТНА*, *-ѣ*, arată că în prima silabă exista un *-i-* neaccentuat întocmai ca în limba literară actuală, sunet care rezultase în urma unui fenomen de asimilație regresivă de tipul *ă - î > î - î*. Dar, pentru ca acest fenomen de asimilație regresivă să fi putut să aibă loc, trebuia ca mai înainte să se fi petrecut trecerea vocalei *ă* (< lat. *a*) + *n* + voc. la *î* lat. *fontana* > **fontănd* > **fântănd* > *fântind* > *fintind*. Această fază cu *-î* se întâlnește și în alte exemple din textul BB: *mînd*, *mînilе*, *mînilе*, cu *ѣ* = *î* [există, însă, și forma cu *-ă* (-*ѣ*)]. Din acest punct de vedere, textul BB conține faza cea mai avansată a evoluției fonetice. În el se reflectă, pe de altă parte, situația din graiurile sudice, în care *ă* + *n* + voc. (și *ă* + *n*, *m* + cons.) a trecut la *î* mai de timpuriu decât în graiurile nordice (cf. și munt. *întii*, *călcii*, *căpății*, *gutii*, față de mold. *întăi*, *călcăi*, *căpății*, *gutăi*). În această situație, atunci când în textul manuscrisului 45, care are caracteristicile lingvistice ale variantei literare nordice, moldovenești, întâlnim scrierea cu slova *ъ* urmată de *n* + vocală sau de *n*, *m* + consoană, această slovă nu poate avea decât valoarea *ă*: *мѣнѣѣ* = *mănule*; *ФАНТНА* = *fântănd*. În ediția de față, am procedat în modul indicat acum (deși în primul volum s-a strecurat și transpunerea *fintind*, acolo unde în text era succesiunea *ъ - ѣ*).

2.1.2. Vocala *ă* neaccentuată în *părâu* (cf. alb. *përrua*, art. *përroi*) este, probabil, etimologică. A doua vocală, cea accentuată, a putut proveni dintr-un **o*, cum se poate deduce din forma de plural *pîraud* (sau *pîraie*), în care *-ă* a făcut parte din diftongul *-oă-*, iar acesta, la rîndul său, a rezultat prin metafohia lui *o* în poziție *-ă*, *-e* (vezi V. Arvinte, *Terminația de plural -auă a unor substantive neutre*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 213-237; R. Todoran, *Despre pluralul unei clase de substantive neutre românești*. 1. *Terminația de plural -e)auă a substantivelor neutre cu singularul în -ău și -eu*, în *Contribuții de dialectologie română*, București, 1984, p. 98-111). Sub influența substantivului *riu* (< lat. *rivus*). *părâu* a devenit *păriu*. Din ultima variantă, prin

asimilație regresivă, a rezultat *pîriu* (cf. mai sus *fântind* - *fintind*). La plural, s-a păstrat terminația veche *-ăie*, dar se întâlnesc și formele *părie*, *păriuri*. Schimbările fonetice menționate nu datează de prea mult timp. În multe graiuri populare, ele nu au avut loc: mold. *părâu*, pl. *părdie*; transilv., criș., maram. *părâu*, pl. *păraud*.

În cărțile *Facerea*, *Leviticul* și *Numerii* (în *Ieșirea* cuvîntul nu apare), varianta mai veche cu *ă - ă* este prezentă în ms. 4 389: *părâu* (ПАРЪ) : „*Agnu den părâu*“ (Lv., 23, 40); *părâu* : (ПАРЪ) „*Pănd la părâu Eghiptului*“ (Nm., 34, 5). La plural, în același ms. 4 389, vocala din prima silabă, neaccentuată, este, de asemenea, *ă*: *păraie* (ПРАЕ) : „*Sădirile lingă păraie*“ (Nm., 24, 6; în BB și în ms. 45: „*Grădini lingă rîuri*“); *păraiele* (Nm., 21, 14). Succesiunea *ă - ă* este prezentă o singură dată și în BB: *părâu*, în „*Agnu den părâu*“. Editorii BB 1688-1988, uniformizînd transcrierea, au redat cuvîntul, ПАРЪ, din acest verset, prin *pîriu*. În BB, se întâlnesc, apoi, succesiunile *ă - î* și *î - î*: *părie* (ПРЪ) (Nm., 21, 14, 15); *pîriul* (ПРЪ) (Fac., 32, 23; Nm., 34, 4). Ultima variantă este identică cu cea admisă astăzi în româna literară (vezi DEX: *pîriu*, pl. *pîraie*; este consemnată și varianta de sg. *pîriu*). Față de ms. 4 389 și de BB, situația din ms. 45 este următoarea: la singular există succesiunea *ă - î*: *păriu* (ПРЪ); „*Agnu den păriu*“ (Lv., 23, 40); *păriul* (ПРЪ) : „*Păriul Eghiptului*“ (Nm., 34, 5). Același succesiune se întâlnește și la plural: *păriele* (ПРЪ) (Nm., 21, 15). Dar la plural există și succesiunea *ă - ă*: *păraiele* (ПРАЕ) (Nm., 21, 14), care este astăzi admisă în normă. Este foarte posibil că variantele acestui cuvînt din ms. 45 să fi fost influențate de copistul Dimitrie din Cîmpulung, care aparținea, ca formațiune literară, normei sudice, muntenesti.

Formele literare actuale sînt un rezultat al unor modificări apărute în regiunea de sud a dialectului dacoromân, care au pătruns în norma variantei literare din această zonă probabil în decursul secolului al XVII-lea. Generalizarea lor în norma literară actuală pare a fi de dată relativ recentă.

2.1.3. Vocala *ă* neaccentuată în poziție protonică apare transformată în *a* în (*mă*) *sălașluiesc* (< *sălaș*), în ms. 4 389 (Nm., 35, 34). În același verset, se află, însă, și varianta cu *-ă-*, *sălașluiesc*, încît ar putea fi vorba de o scăpare de copist sau de influența radicalului *sălaș*. Cf. ST. L. EX., p. 2, I.2.1.3.

2.1.4. Vocala *ă* neaccentuată în poziție posttonică apare, sporadic, ca *a*, în: „*Tatal ei*“, în BB (Nm., 12, 14; în ms. 45: „*Tatăl ei*“; în ms. 4 389: „*Tată-său*“).

2.2.0. Monoftongarea diftongului *oă* în poziție *-ă*, *-ă*, *-ă*, *-o*, în cuvintele bisilabice (vezi ST. L. FAC., p. 49, I.2.2.0.; ST. L. EX., p. 2, I.2.3.0.), inovație în curs de realizare chiar în timpul când sînt scrise textele de care ne ocupăm, este ilustrată de exemplul *rooa*, din BB

(Nm., 11, 9; în ms. 45 „Roa”), față de varianta „Roaoă”, din ms. 4 389 (*ibid.*).

2.3.0. Vocala *é* + *n* + cons. se menține în: „*Îmbrăcă-mentea*”, în BB (Nm., 31, 20; în ms. 45: „*Înbrăcă-minte*”; în ms. 4 389: „*Hainele*”). Vezi ST. L. FAC., p. 52, I.2.6.0.; ST. L. EX., p. 4, I.2.5.0.; ST. L. LV., p. 2, I.2.3.0.

2.3.1. Trecerea lui *e* neaccentuat la *i*:
a) înainte de accent: *acoperimînt*, în BB (Nm., 4, 6, 8; 11, 12); *judicată*, în BB (Nm., 35, 29); *lenivi*, în ms. 4 389 (Nm., 22, 16); *tinirefele*, în BB (Nm., 30, 4);
b) după accent: *căușile*, în ms. 45 (Nm., 4, 7); *pîntecile*, în BB (Nm., 5, 21). Vezi ST. L. FAC., p. 52, I.2.6.3.; ST. L. EX., p. 4, I.2.6.0.-2.6.3.; ST. L. LV., p. 2, I.2.3.1.

2.4.0. Trecerea lui *i* neaccentuat la *e*:
a) înainte de accent: *răsepească*, în ms. 4 389 (Nm., 10, 35); *rîdecîndu-se*, în BB (Nm., 21, 13); *veșei*, în ms. 45 (Nm., 28, 27); b) după accent: *curățișe-vă*, în BB Nm., 11, 18); *lunele*, în BB (Nm., 10, 10); *potrivneții*, în BB (Nm., 10, 9); *praznecile*, în BB (Nm., 15, 3). Vezi ST. L. FAC., p. 53, I.2.8.2.; ST. L. EX., p. 4, I.2.7.1.; ST. L. LV., p. 2, I.2.4.1.

2.4.1. Epenteza lui *i* neaccentuat este prezentă în forma *roidii*, din ms. 45 (Nm., 13, 24), față de *rodii*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*). Cf. gr. ποιδίον. Vezi ST. L. EX., p. 4, I.2.7.3.; p. 37, IV.1.5.29.

2.5.0. Vocala inițială *i*, din cuvîntul *înflat* (< lat. *inflō*, -*āre*), este transformată în *u*: *unflat*, BB (Nm., 5, 21) și în ms. 4 389: „*Să se umfle*” (*ibid.*). Schimbarea *în*, *im* > *um*, ilustrată și de exemple ca *împlu* > *umplu*; *îmblu* > *umblu* (vezi ST. L. FAC., p. 51-52, I.2.5.2.), se produce începînd de prin secolul al XVII-lea. Ea va fi acceptată în norma limbii literare abia în secolul al XIX-lea. După I. Gheție, *BDRL*, p. 335, prima atestare a formei *umfla* este din anul 1683. Ms. 4 389, în care am semnalat această variantă, este puțin mai vechi: cca. 1665-1680.

2.6.0. Trecerea lui *o* la *u* este atestată o singură dată în cuvîntul *rudii*, în loc de *rodii*, în ms. 45 (Nm., 20, 5). Schimbarea a putut avea loc sub influența diminutivului *rudioare*, în care *o* neaccentuat a trecut ușor la *u*; diminutivul este atestat în ms. 45 (Ex., 29, 23, 24, 25). Vezi ST. L. EX., p. 37, IV.1.5.29., *rodie*.

2.6.1. Vocala *o* neaccentuată apare uneori în locul vocalei *u*: *conoscut*, în BB (Nm., 16, 5; 31, 35), alături de *cunoscut*; *morit*, în ms. 4 389 (Nm., 27, 3), alături de *murit*. Vezi ST. L. FAC., p. 53, I.2.9.1.; ST. L. EX., p. 5, I.2.9.0.

2.7.0. Vocala *u* accentuată din lat. *palūmbus* a cunoscut un fenomen de delabializare, devenind *î*: *porîmb*, în ms. 45 (Nm., 6, 10). Vezi ST. L. FAC., p. 54, I.2.10.2.bis; ST. L. LV., p. 3, I.2.6.0.

2.6.1. Vocala *u* neaccentuată apare între *l* și *b* în forma *cúubul*, în loc de *cúibul*, în BB (Nm., 24,

21); și: *cúubub* (Nm., 24, 22). Vezi ST. L. FAC., p. 54, I.2.10.1.; ST. L. EX., p. 5, I. 2.13.0.; ST. L. LV., p. 2, I.2.3.1.

3. CONSONANTISMUL

3.1.0. Palatizarea labialelor. În cartea *Numerii*, exemplele pentru acest fenomen sînt puține: *her*, în „*Cînte de her*”, în ms. 45 (Nm., 35, 16; în BB și în ms. 4 389: „*Fier*”); *hier*, în „*Afară...den hier*”, în BB (Nm., 31, 22; în ms. 45: „*Fier*”; în ms. 4 389: „*Fierul*”); *him*, în: „*De folos să him perú*”, în ms. 45 (Nm., 20, 3; în BB și în ms. 4 389: „*Fim*”). Vezi ST. L. FAC., p. 54, I.3.1.0.; ST. L. EX., p. 6, I.3.1.0.; ST. L. LV., p. 3, I.3.1.0.

3.1.1. Palatizarea lui *f* în verbul *a resfira* a dus la apariția unei variante speciale, *a rășchira*, pentru explicația căreia vezi ST. L. FAC., p. 54-55, I.3.1.1. În cartea *Numerii*, ea apare numai în ms. 45: (*să*) *rășchire* (Nm., 10, 35); (*au*) *rășchirat* (Nm., 15, 29).

3.2.0. Pentru formele hiperliterarizate sau hipercorecte ale cuvintelor *viclean*, *a vicleni*, *vicleșug*, *viclenie*, care apar alături de cele care au la inițială consoana *h*-, motivată etimologic (< magh. *hütlen*, *hütlen*; *hütlenšég*), sau alături de cele care au la inițială consoana *f*-, vezi discuția din ST. L. FAC., p. 55, I.3.3.0.; ST. L. EX., p. 6, I.3.2.0. Din cartea *Numerii*, pot fi consemnate cîteva exemple. Un prim grup conține variantele cu *v*-, care au rezultat prin hiperliterarizare și care sînt acum acceptate în norma limbii literare. Aceste variante se întîlnesc în ms. 45: *vicleni* (Nm., 14, 9); (*să*) *viclenească* (Nm., 31, 16); *viclenescu* (Nm., 25, 17); *vicleșug* (Nm., 35, 20); *vicleșiug* (Nm., 25, 16). Al doilea grup conține exemple din BB. Diortositorii BB se dovedesc, în acest caz, a fi inconsecvenți, recurgînd atît la forme hipercorecte, cît și la forme justificate din punct de vedere etimologic: *vicleșug* (Nm., 35, 20); *ficlêni*, în: „*Să nu vă faceți ficlêni*” (Nm., 14, 9); *ficlenit*, în: „*Au ficlenit asupra mea*” (Nm., 14, 35); (*să*) *ficlenească* (Nm., 31, 16); *ficleșug* (Nm., 35, 22), alături de varianta etimologică *hicleșug* (Nm., 24, 22). În ms. 4 389, norma este cu *h*-: *hiclenie* (Nm., 5, 27; 24, 22); *hicleșug* (Nm., 25, 18; 35, 20).

3.3.0. Africata sonoră *ğ*, în cuvinte din fondul latinesc de tipul *ğos*, *ğudeș*, *ğur*, constituie o trăsătură caracteristică a normei literare din manuscrisul 45. Uneori, forme cu *ğ* au fost transferate și în textul tipărit al BB, dar nu se întîlnesc niciodată în ms. 4 389. De remarcat este faptul că, pe măsură ce înainta cu transcrierea, copistul ms. 45, Dimitrie de Cîmpulung, manifesta tendința de a substitui variantele care aveau în original fonemul *ğ* prin variante în care apare fonemul *j*, caracteristic normei literare sudice. Exemplele care urmează provin din ms. 45: (*va*) *agiunge* [(Nm., 11, 22); în același verset, copistul muntean folosește varianta cu *j*-, *ajunge*, care, sub forma *ajiunge* (cu -~~mo~~-), reapare și în versetul următor (Nm., 11, 23); pentru ultima variantă fonetică,

vezi studiile menționate la sfârșitul acestui paragraf]; *agiungă-vă* (Nm., 16, 7); *agiutori* (Nm., 11, 17); (*va*) *giudeca* (Nm., 35, 12, 29); *giudeful* (Nm., 27, 5, 21); *giudêșele* (Nm., 35, 24); *giumătate* (Nm., 12, 12; 15, 9, 10; vezi ST. L. EX., p. 6, I.3.3.1.); *giumătățarea* (Nm., 31, 43); *giuncă* (Nm., 19, 2); *giunce* [(Nm., 7, 23, 29, 41, 47, 53, 65, 71, 88; dar textul conține și variante cu *j*: *junce* (Nm., 7, 25) sau cu *jiu*: *jiunce* (Nm., 7, 17, 59, 77, 83), care aparțin copistului muntean]; *giuncei* (Nm., 19, 6, 9); *giunghe* (Nm., 22, 40); (*va*) *giunghea* (Nm., 19, 3); (*va*) *giura* (Nm., 5, 19, 20; 30, 2; 32, 10); [(*m-am*) *giurat* (Nm., 11, 12, 14, 16; 32, 11; dar și: (*să*) *jura* (Nm., 32, 10)]; *giurămîntu* (Nm., 5, 21; 30, 10); *giurămînturile* (Nm., 5, 20); *împregiur* (Nm., 16, 24, 27); (*vor*) *încungiura* (Nm., 34, 5; în BB, la fel); (*au*) *încungiurat* (Nm., 21, 4); *îngiumătățarea* (Nm., 31, 36); *prepregiurul* (Nm., 11, 31). Vezi ST. L. FAC., p. 55, I.3.4.0.; ST. L. EX., p. 6, I.3.3.0.; ST. L. LV., p. 3, I.3.2.0.

3.4.0. Velarizarea prin șuierătoarea ș a vocalelor *e*, *i* poate fi ilustrată cu următoarele exemple din cartea *Numerii*:

3.4.1. Față de varianta *cășile*, din ms. 45 (Nm., 4, 7), în BB se întîlnește varianta cu ș dur, *cășdile*.

3.4.2. Velarizarea prin ș este prezentă în BB în exemple ca *ieșînd* (Nm., 1, 1); *ieșîră* (Nm., 12, 5), față de *ieșînd*, *ieșîră*, din ms. 45 (*ibid.*).

3.4.3. Verbul *a înșela* 'a pune șaua pe cal', 'a înșeua' are în ms. 45 grupul sonor *-șe-*: „*Au înșelat măgărița*” (Nm., 22, 21), pe cînd în BB apare *-șă-*: „*Au înșălat*” (*ibid.*). Tot o formă velarizată se întîlnește și în ms. 4 389: „*Înșălă măgarii*” (*ibid.*).

3.4.4. Durificarea lui ș este prezentă în *leșinat*, din BB: „*Au leșinat norodul*” (Nm., 21, 4), față de varianta cu *-și-*, *leșinat*, din ms. 45 (*ibid.*). În ms. 4 389: „*Leșinară*” (cuvînt adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru *slăbiră*, din text).

3.4.5. Velarizarea prin ș a vocalei *e* se întîlnește în *mielușalele*, din BB (Nm., 7, 17, 23, 29), față de *mielușealele*, din ms. 45 (*ibid.*).

3.4.6. Același fenomen de velarizare prin ș este prezent în forma *orașdile*, din ms. 4 389 (Nm., 32, 33).

3.4.7. În cazul cuvîntului *șarpe*, formele velarizate, cu *-șă-*, la sg., și cu *șă-*, la pl., se întîlnesc, în concordanță cu norma literară sudică, în textul BB și în cel al ms. 4 389: *șarpe*, în BB (Nm., 21, 7, 8, 9) și în ms. 4 389 (Nm., 21, 8, 9); *șarpele*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 21, 8, 9, 9); la plural: *șărpîi*, în BB (Nm., 21, 6); *șărpî*, în ms. 4 389 (Nm., 21, 6, 7). Spre deosebire de aceste texte, în ms. 45 sînt prezente formele nevelarizate: *șearpe* (Nm., 21, 7, 8, 9); *șearpele* (Nm., 21, 8, 9, 9); la plural: *șerpîi* (Nm., 21, 6). Vezi ST. L. FAC., p. 58, I.3.5.14.

3.4.8. Tendința spre formele velarizate, prezentă în BB, se manifestă și în cazul cuvîntului *șirag* 'unitate militată', 'trupă' (< magh. *sereg*); *șireagurile*, în BB (Nm., 10, 14), față de forma *șiragurile*, din ms. 45 (*ibid.*). Totuși, în alte 10 ocurențe ale acestui cuvînt din BB este prezentă varianta nevelarizată, întocmai ca în ms. 45, probabil datorită faptului că termenul era un împrumut recent.

Numeroase exemple privind velarizarea prin șuierătoarea ș, precum și absența acestui fenomen, în cele trei texte studiate, pot fi văzute în ST. L. FAC., p. 56–58, I.3.5.0. – 3.5.17.; ST. L. EX., p. 6–9, I.3.5.0. – 3.5.20.; ST. L. LV., p. 3–5, I.3.3.0. – 3.3.14.

3.5.0. Velarizarea prin șuierătoarea sonoră *j* poate fi ilustrată prin următoarele exemple din cartea *Numerii*: *jafurile* (*jahurile*, în ms. 4 389), în BB (Nm., 31, 12), față de *jeacurile*, din ms. 45 (*ibid.*); *jîrdănic*, în BB (Nm., 4, 11), față de *jîrdănic*, în ms. 45 (*ibid.*); *jîrvă*, în BB (Nm., 5, 15, 18), față de *jîrvă*, din ms. 45 (*ibid.*); *slujăscu*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 4, 9, 12; în ms. 4 389, fără *-u*), față de *slujesc*, în ms. 45 (*ibid.*); *slujîți*, în BB (Nm., 16, 9, 9), față de *slujîți*, în ms. 45 (*ibid.*); *tînjaște*, în ms. 4 389 (Nm., 30, 13); *strajă*, în BB (Nm., 32, 17), față de *straje*, în ms. 45 (*ibid.*); *vrajă*, în ms. 4 389, față de *vraje*, din ms. 45 (Nm., 23, 23; ultima formă a fost preluat și în textul BB, *ibid.*). Vezi ST. L. FAC., p. 58–59, I.3.6.0. – 3.6.7.; ST. L. EX., p. 9–10, I.3.6.0. – 3.6.8.; ST. L. LV., p. 5, I.3.4.0. – 3.4.4.

3.6.0. Velarizarea prin labiale poate fi ilustrată cu puține exemple din cartea *Numerii*. Pentru primele trei cărți, vezi ST. L. FAC., p. 59–60, I.3.7.0. – 3.7.3.; ST. L. EX., p. 10, I.3.7.0. – 3.7.3.; ST. L. LV., p. 5, I.3.5.0. – 3.5.5.

3.6.1. Velarizarea prin *p* a vocalei *e* și a semivocalei *ę* din diftongul *ęa* se întîlnește în ms. 45 în exemple ca: *ethiopanca*, în: „*Muierea ethiopanca*” (Nm., 12, 1), față de varianta cu *-ga-*, *ethiopeanca*, din BB (*ibid.*); (*să*) *lipăscu*, în ms. 45 și în BB (Nm., 35, 4); (*să*) *lipască*, în ms. 45 (Nm., 18, 2); (*să*) *știopască*, în ms. 45 (Nm., 12, 14).

3.6.2. Velarizarea prin *m* poate fi ilustrată prin exemple ca: (*să*) *margă*, din ms. 45 (Nm., 22, 14), față de BB, unde apare (*să*) *meargă* (*ibid.*); *urmadză*, în ms. 45 (Nm., 22, 20), față de *urmează*, din BB (*ibid.*).

3.6.3. Velarizarea semivocalei *-ę-* din diftongul *ęa*, cînd este precedată de fricativa labio-dentală *v*, este prezentă în *blagoslovască*, din ms. 45 (Nm., 6, 24), față de *blagoslovească*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*).

3.7.0. Velarizarea prin africata surdă *f*. Verbul *a așîta* (< lat. **attRio*, *-äre*) cunoaște forme în care lui *-i-* din radical îi corespunde un *-f-*, în toate cele trei texte studiate: (*să*) *așîță*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 11, 1; în ms. 4 389, și în vers. 3); (*au*) *așîțat*, în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 3); *așîțără*, în ms. 4 389 (Nm., 21, 30). Este semnalată, însă, și varianta cu *-i-*: (*să*) *așîță*, în ms.

45 (Nm., 11, 1). Vezi ST. L. FAC., p. 60-61, I.3.8.0. - 3.8.3.; ST. L. EX., p. 10-12, I.3.8.0. - 3.8.5.; ST. L. LV., p. 5, I.3.6.0.

3.8.0. Velarizarea prin sibilantele s și z. Consemnăm toate formele din cartea *Numerii*, în care se constată, ca și în cărțile precedente, același amestec de forme velarizate și de forme nevelarizate ca și în norma limbii române literare contemporană. Astfel, în BB se întâlnește forma *dusdră* (Nm., 12, 9), față de *duseră*, din ms. 45 (*ibid.*); *decusară* apare atât în ms. 45, cât și în BB (Nm., 9, 21); variantei velarizate *năsilnică*, din ms. 45 (Nm., 13, 29), îi corespunde în BB varianta cu *-si-*, *năsilnică* (*ibid.*). Dar în cazul cuvântului *rămasdră*, forma velarizată, cu *-să-*, apare în BB (Nm., 11, 26), pe când cea cu *-se-*, *rămăseră*, este prezentă în ms. 45 (*ibid.*). Amestecul de forme velarizate și nevelarizate este ilustrat și de cuvântul *singur*. Cu silaba inițială *si-*, el este atestat în toate cele trei texte studiate (Nm., 23, 9; în ms. 4 389: „*Singuri*“; și în: 11, 14, 17; 12, 2). Varianta cu *si-* este atestată în BB (Nm., 12, 1: „*Cu Moisi singur au grăit Domnul*“; în ms. 4 389: „*Însuș*“). Velarizarea lui *-e* prin *s* se găsește în exemple ca: (*să*) *rumpsă*, din ms. 45 (Nm., 16, 31), față de (*se*) *rupse*, din BB (*ibid.*); *unsă*, în ms. 45 (Nm., 7, 1; dar și: „*Unse*“, *ibid.*), față de *unse*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*).

3.8.1. Variante hipercorecte sau hiperliterarizate. Substituirea silabelor *să*, *sî* prin *se*, *si*, din cauză că primele sînt considerate neliterare, are drept efect apariția unor variante hipercorecte, ca: *răserit*, în BB (Nm., 23, 7), față de forma etimologică, normală, *răsărit*, din ms. 45 și din ms. 4 389 (*ibid.*); *simbete*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 28, 10), față de *simbete*, din ms. 45 (*ibid.*); *simbetei*, în BB (Nm., 28, 10), față de *simbetei*, în ms. 45; *simbetelor*, în BB (Nm., 28, 9), față de *simbetilor*, în ms. 45 (*ibid.*); în ms. 4 389: „*Simbetii*“); *simburi* (cf. alb. *sumbull*, *thumbull*), în BB (Nm., 6, 4), față de *simburi*, în ms. 45 și în ms. 4 389 (*ibid.*).

3.8.2. O variantă hiperliterarizată, de data aceasta în cazul sibilantei sonore *z*, este (*am*) *zemislit*, din ms. 45 (Nm., 11, 12), față de *zămislit*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*). Pentru acest cuvânt, vezi ST. L. FAC., p. 63, I.3.10.4.; p. 87-88, IV.1.2.34.

3.9.0. Velarizarea vocalelor e, i prin t, d, n, r. În cartea *Numerii*, se găsesc exemple numai pentru consoanele *d* și *r*. Vezi ST. L. FAC., p. 63-65, I.3.11.0. - 3.17.3.; ST. L. EX., p. 13-15, I.3.12.0. - 3.13.12.; ST. L. LV., p. 6, I.3.9.0. - 3.9.7.

3.9.1. Velarizarea prin d a lui e (>ă) este caracteristică pentru limba manuscrisului 4 389, oferind și un indiciu important pentru localizarea acestui text. Au fost întâlnite următoarele exemple: *dăparte* (Nm., 9, 10, 13); *dăscoperită* (Nm., 24, 16); *dăscoperiș* (Nm., 24, 4); *dăsfăcu* (Nm., 16, 31); *dășchid* (Nm., 8, 16; în ms. 45, copistul muntean a introdus forma: „*Dășchidu*“); *dășchide* (Nm., 3, 12; 16, 30; 18, 15); *dășchise* (Nm., 16, 32; 22, 28, 31); *dășchizînd* (Nm., 26, 10); *dăștepta* (Nm., 24, 9); *dăzbracă* (Nm., 20, 26, 28); *dăzvălească* (Nm., 5,

18); *îndlunga* (Nm., 9, 22); în ms. 45: *doddiște* (Nm., 14, 11).

3.9.2. Velarizarea prin r se găsește în exemple ca: *doisprăzece*, în BB (Nm., 7, 2, 3); *hotardle*, în toate cele trei texte (Nm., 20, 17); *hotardlor*, în toate cele trei texte (Nm., 20, 16); *stricată*, în ms. 45 (Nm., 12, 10; și: „*Stricată*“, *ibid.*); *stricatul*, în ms. 45 (Nm., 5, 2); *strîmptu*, în ms. 45 (Nm., 22, 26; în BB: „*Strîmu*“), față de *strimt*, din ms. 4 389 (Nm., 22, 26); *zădăraște*, în BB (Nm., 14, 11). Rostirea palatală a lui *r* a avut ca efect apariția, sporadică, a unor variante fonetice ca: *odreaslă* (< vsl. *otrasl*), în ms. 45 (Nm., 17, 8); *strejile*, în BB (Nm., 31, 30; în ms. 45: „*Străjile*“). În ultimul caz, s-ar putea recunoaște o tendință de hiperliterarizare, adică de evitare a variantelor rezultate prin velarizare chiar în formele în care acest fenomen nu a avut loc, cum este cazul formei de plural *străjile*.

3.10.0. Alte fenomene în domeniul consonantismului. Grupuri consonantice.

3.10.1. Grupul consonantic latinesc -nct- a devenit *-mpt-* și apoi *-mt-*. Faza intermediară este prezentă în forma *strîmptu* (< lat. **strinctus*), din ms. 45 (Nm., 22, 26), în timp ce ultima fază se găsește în BB, *strîmtu*, și în ms. 4 389, *strimt*.

3.10.2. Grupul consonantic latinesc -scl- > *-šcl-* > *-šk-*. În formele verbului *a deschide*, prezența grupului *-ški-* se explică prin fenomenul formulat mai sus. În textele studiate (vezi *Indice*), este folosită numai varianta cu *ș*, *deșchide*, *dășchide*, care este prezentă și în dialectele suddunărene: ar. *dișclidiri*, *dișclideare*, perf. *dișclîș*; mgl. *dișclidire* (CDDE, 369). De asemenea, formele cu *-šk* sînt în uz în multe graiuri populare dacoromâne. Trecerea de la grupul consonantic *šk* la *sk* a avut loc prin analogie cu alte cuvinte care aveau grupul *sk*: *skîmb*, *skîit* (G. Ivănescu, BIFRPh, XI-XII, Iași, 1944-1945, p. 423-424). Inovația este semnalată în *Psaltirea Hurmuzachi*, la Coresi, *Praxiu* (1563) (I. Gheție, BDRL, p. 236; 250), dar generalizarea formelor cu *s* (*deschid*) în limba literară are loc abia în secolul al XIX-lea.

3.11.0. Sonorizarea lui s, din grupul *sm-* apare în: *zmochinele*, în ms. 4 389 (Nm., 11, 5); *zmochini*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 13, 24, 25; 20, 5), față de *smochini*, din ms. 45; *zmultă*, în „*Cu sabia zmultă*“, în BB și în ms. 45 (Nm., 22, 23, 31; în ms. 4 389: „*Cu sabia goală*“).

II. MORFOLOGIA

1. SUBSTANTIVUL

1.1.0. Declinarea. Consemnăm forma arhaică a substantivului *mînă*, anume *mînu* (sg. fem.), *mînule* (pl. art.), în ms. 45: *mînule* (Nm., 3, 3; 6, 19; 21, 34; 24, 10; 27, 23; 31, 6). Vezi ST. L. FAC., p. 69, II.1.1.0.; ST. L. EX., p. 16, II.1.1.0.; ST. L. LV., p. 8, II.1.1.0.

1.1.2. Forma arhaică *sor* apare în BB: „*Și la tată și la mamă și la frate și la sor*” (Nm., 6, 7; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Vezi ST. L. FAC., p. 69, II.1.1.1.; ST. L. LV., p. 8, II.1.1.1.

1.1.3. În locul desinenței -ă, din *pioă* (< lat. **pīlla*, în loc de **pīūla*), diminutiv din *pila* (CDDE, 1 397), formă atestată în ms. 4 389 (Nm., 11, 8), se întilnește desinența -o, *pio*, rezultată din diftongul -*uă*, printr-un fenomen de asimilație reciprocă (acomodare): „*O pisa [mana] în pio*”, în ms. 45 și în BB (*ibid.*).

1.1.4. Substantivul *arames* (< lat. *aeramen*), de declinarea a III-a, apare în ms. 45 (Nm., 16, 37), alături de *aramă*. Ultima formă este prezentă în BB și în ms. 4 389. Vezi ST. L. EX., p. 16, II.1.1.1.

1.1.5. Substantivul *umere* este de declinarea a III-a: „*Un umere de berbêce*”, în ms. 4 389 (Nm., 6, 19). Vezi ST. L. LV., p. 8, II.1.1.6.

1.1.6. Substantivul *brățare* (< lat. *brachiale*) cunoaște o formă de masculin, *brățariu*, cu totul neobișnuită, care se întilnește numai în ms. 45 (Nm., 31, 50; în BB: „*Brățare*”, în ms. 4 389: „*Brățări*”). Schimbarea de gen și de declinare s-a putut efectua sub influența echivalentului grecesc (τὸ) περιδέξιον 'bracelet qu'on porte au bras droit', pe care Nicolae Milescu l-a redat printr-un neutru românesc: *un brățariu* – două *brățare* (sau *brățări*). Fenomene similare se găsesc în număr mare în traducerea din ms. 45. Din acest text, *brățariu* a fost preluat și în textul tipărit al BB, în cartea *A împărățiilor a doua*, 1, 10: „*Și am luat... brățariul cel de pre brațul lui*”. În ultimul caz, echivalentul grecesc este (ὁ) χλιδόν, -ὄνος 'bracelet', de genul masculin. Această formă este semnalată în DA, s.v., nu numai în *Biblia* de la 1688, ci și în *Anonimus Caransebesiensis* (cca. 1670).

1.2.0. Genul. Substantivul de genul neutru *blestem* este trecut la genul masculin, în ms. 45: „*Nice cu blăstămi în vei blăstămă pre el*” (Nm., 23, 23; în BB: „*Blestême*”; în ms. 4 389: „*Cu blestem*”). Dar în ms. 45 este consemnată și forma de pl. *blăstămile* (Nm., 5, 23).

1.2.1. Substantivul *siclu* cunoaște oscilații în privința genului. Uneori este masculin: (*un siclu* – (*doi sicli* (ca în gr. (ὁ) σίκλος,-ου); alteori este de genul feminin: „*70 de sicle, după sicla sfântă*”, în ms. 4 389 (Nm., 7, 13); și alteori este de genul neutru, în BB: „*Șaptezeci de sicle, după siclul cel sfânt, amîndoa pline de făină cernută*” (*ibid.*). Vezi ST. L. EX., p. 38, IV.1.6.8.; ST. L. LV., p. 21, IV.1.4.22.

1.3.0. Numărul. Pluralul articulat al substantivului *șale* este *șalele*, în ms. 4 389: „*Puse șalele pe măgari*” (Nm., 22, 21; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mîna, pentru: „*Înșălă măgarii*”, din text; în BB: „*Au înșălă măgărița*”; în ms. 45: „*Au înșelă măgărița*”). Forma de pl. *șăi* nu este atestată.

1.3.1. Substantivul *pază* cunoaște două forme de plural: *paze* și *păzi*. Ultima se întilnește în ms. 45: „*Să păzască pădzi*” (Nm., 8, 26; în BB și în ms. 4 389:

„*Pazele*”). Ea a apărut sub presiunea unor plurale ca *prăzi, șări, sări*, curente în epocă, de la care a pornit alternanța *ă* (acc.) la sg. – *ă* (acc.) la pl. Această alternanță a acționat și în cazul formei de pl. *primăvări*, care este prezentă în gen. dat. sg. art. *primăvării*, din ms. 45 (Nm., 13, 21). Modelul oferit de alternanță a dus la suspendarea acțiunii legii „velarizării prin labiale”, care cerea să apară vocala *e*, atunci cînd în silaba următoare sau în imediata vecinătate existau *e, i*, sunet muiat: *primăveri*. Un caz similar, anume pl. *covăși*, în loc de *coveși*, a fost semnalat în textul aceluiași ms. 45 (ST. L. FAC., p. 71, II.1.3.1.)

1.3.2. Desinența de neutru plural -*e* este substituită prin -*i* în: pl., art. *numerile* 'numele', în ms. 45: „*Și acêstea-s numerile fîtelor Salpaad*” (Nm., 26, 33; și în vers. 55; 21, 1); în gen. -dat., pl., art. *numerilor* 'numelor', în ms. 45: „*Să-l moștenească den numărul numerilor*” (Nm., 26, 53; în BB și în ms. 4 389: „*Numărul numerilor*”). Pentru că nu cunoștea cuvîntul, copistul ms. 45 adaugă pe margine, în două locuri (Nm., 26, 53 și 27, 1) explicația, eronată, *numelile* 'numele' (pl. art.). Pentru etimologia din pl. lat. *nomina* > *numene* (cf. vb. *a numeni* 'a numi') > *numere* (sub influența lui *număr* < *numerus*), vezi ST. L. FAC., p. 86, IV.1.1.15. – 1.1.16.

1.3.3. Desinența de neutru plural -*uri* alternează cu desinența neutră de plural -*e* în *norodurile*, în BB (12 ocurențe în cartea *Numeri*), față de *noroadele* (peste 50 de ocurențe; *ibid.*). Textul ms. 45 are preferință pentru pl. în -*uri*: *nărodurile*, deși apare și forma *năroadele*. Ultima este însă generală în ms. 4 389. Pentru *norod* – *nărod*, vezi ST. L. EX., p. 1–2, I.2.1.0.

Semnalăm prezența desinenței -*uri* în: *cărmurile*, în BB (Nm., 11, 33; 18, 18; 19, 5; la fel în ms. 45); *giurămînturile*, în ms. 45 (Nm., 5, 20; în BB și în ms. 4 389: „*Jurămîntele*”).

1.4.0. Cazul. Forma de gen.-dat. sg. art. a substantivului *șară* este, în ms. 4 389, *șărăi*: „*Orașde denprejurul șărăi*” (Nm., 32, 33; și 20, 22). Forma nearticulată de genitiv-dativ singular este *șără*: „*Nu vă temeț de oamenii acei șără*” (Nm., 14, 9), în concordanță cu forma de plural, articulat, *șărăle*, atestată în același manuscris 4 389. Vezi ST. L. EX., p. 17, II.1.4.1.; ST. L. LV., p. 6, I.3.9.1.

1.4.1. Substantivul *văduă* cunoaște la gen. -dat. sg. art. forma *văduii*, în ms. 45 (Nm., 39, 9; în BB, vers. 10: „*Văduvei*”).

1.4.2. Forma de genitiv-dativ, singular, articulat, a substantivului *zi* este, în ms. 4 389, *zioăi* (зiоаи), iar sensul este 'în fiecare zi': „*Să faceț zioăi cei den șapte zile dar în arderea-de-tot*” (Nm., 28, 24; pe margine, de aceeași mîna, sînt adăugate cuvintele: „*Zilelor preste săptămîină*”).

1.4.3. Vocativul în -*e*! se întilnește în ms. 4 389 în cazul unor nume proprii: *Israile!* (Nm., 24, 5); *Iăcove!* (Nm., 24, 5; aceeași formă și în versiunea slavă); *Valace!* (Nm., 23, 18; aceeași formă și în versiunea slavă).

1.4.4. Apozitia acordată. Următoarele exemple ilustrează procedeul, folosit adesea de Nicolae Milescu și de frații Greceanu, de a reda în românește construcțiile grecești cu apozitie acordată: „*Fiii lui Ruvim, celui-dentii-născut al lui Israil*“, în BB (Nm., I, 20; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. οἰὸν Πρωθυμίου πρωτοτόκου Ἰσραήλ (adj. πρωτότοκος, -ος, -ον 'premier né', 'ainé'; forma de genitiv singular din textul grecesc a fost tradusă ca atare în românește); „*Și vei da pre levifi lui Aaron, fratelui tău, și feciorilor lui, preoților*“, în BB (Nm., 3, 9; în ms. 45: „*Lui Aaron, frate-tău*“; „*Preoților*“; precizăm că forma *frate-tău* are funcție de gen.-dat., cum se poate vedea în ST. L. LV., p. 9, II.2.1.0.), după gr. καὶ δώσεις τῷ λευϊτᾶς Ἀαρὼν τῷ ἀδελφῷ σου καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ τοῖς ἱερεῦσι (apozitia: „*Fratelui tău*“ redă forma de dativ, singular, τῷ ἀδελφῷ, iar apozitia: „*Preoților*“, forma de dativ plural τοῖς ἱερεῦσι); „*Feciorul lui Aaron, preotului*“, în BB (Nm., 4, 29; în ms. 45: „*A preotului*“), după gr. τοῦ υἱοῦ Ἀαρὼν τοῦ ἱερέως [apozitia: „*(A) preotului*“ redă forma de genitiv singular τῷ ἱερέως].

1.4.5. Transpunerea servilă a construcțiilor grecești explică apariția formei de dativ plural articulat a numelui propriu biblic *madianitean*, precedat de verbul *a se învrăjbi*: „*Învrăjbiți-vă madianitênilor*“, în ms. 45 (Nm., 25, 17), după gr. ἐχθραίνετε τοῖς μωδιτηναίοις (vb. ἐχθραίνω 'haïr', 'être ennemi de'), pe când în BB și în ms. 4 389 apare construcția alcătuită din verb urmat de *cu* + acuzativul: „*Învrăjbiți-vă cu madianitênilor*“.

2. ARTICOLUL

2.1.0. Articolul hotărît feminin -a este prezent în sintagma *pentru greșala*, în loc de *pentru greșală*. Folosirea incorectă se datorește transpunerii servile a construcției grecești περί τῆς ἀμαρτίας, prin traducerea articolului τῆς. Prima construcție, cu articol, cunoaște în BB, Nm., 14 ocurențe, iar a doua, cea corectă, 16 ocurențe. Remarcăm faptul că și în grecește articolul τῆς este adesea lăsat deoparte: περί ἀμαρτίας.

2.1.1. Articolul hotărît de dativ, masculin, singular, este folosit înaintea numelor proprii străine; cuvântul precedent, de regulă *fecior* sau *fiu*, este nearticulat: „*Fecior lui Sediur*“, în ms. 45 (Nm., I, 5), față de „*Feciorul lui Sedeur*“, din BB (*ibid.*). În alte cazuri, articolul este complet eliminat: „*Fecior Amisadai*“, în ms. 45 (Nm., I, 12); „*Fiiu Enan*“, în ms. 45 (Nm., I, 15), față de: „*Feciorul lui Amisadai*“; „*Feciorul lui Enan*“, din BB (*ibid.*). Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a transpus în mod servil textul grecesc, în care întâlnim construcții fără articol: υἱὸς Ἀμισαδαῖ; υἱὸς Αἰναν.

2.1.2. Consemnăm apariția sporadică a formei *lu* de genitiv-dativ a articolului hotărît proclitic: „*Feciorii lu Gad*“, în ms. 45 (Nm., 32, 29); „*Lu Iadin*“, în ms. 4 389 (Nm., 26, 36).

2.1.3. Înaintea unor nume proprii masculine apare articolul antepus *ii* de genitiv-dativ: „*Ca să dați izbînde de la Domnul ii Madiam*“, în ms. 45 (Nm., 31, 3; în BB și în ms. 4 389: „*Lui Madiam*“). Pentru originea și funcțiile acestui articol, vezi ST. L. FAC., p. 72, II.2.1.0. – 2.1.1.

2.1.4. Articolul hotărît de genitiv-dativ singular a i (alcătuit din prepoziția *a* și articolul hotărît *i*; vezi studiul citat în paragraful precedent) este semnalat o singură dată în cartea *Numerii*, din ms. 45, cu observația că lipsește *i*: „*Întru pustiiul a Siná*“ (Nm., I, 1; în BB: „*În pustia Sináii*“; în ms. 4 389: „*În pustia Sinaei*“), după gr. τῇ Σινᾶ.

2.1.5. Articulația numelui propriu Manasi, la genitiv-dativ, singular, se face cu ajutorul articolului *-ei*, în ms. 4 389: „*Seminția Mandásiei*“ (Nm., 32, 33); „*Nepotul Mandásiei*“ (Nm., 32, 39); „*Feciorul Mandásiei*“ (Nm., 32, 40, 41), față de „*Feciorul lui Manasi*“, din BB, și față de construcția cu genitivul cuvântului *fecior*, urmat de numele propriu: „*Feciorului Manasi*“. În ultimul caz, este preluat în mod servil modelul grecesc: υἱοῦ Μανασσῆ.

2.2.0. Articolul adjectival. Consemnăm câteva exemple cu forma de gen.-dat. sg. fem. *cei* (= *celei*): „*Numele muierii...cei lovite*“, în BB (Nm., 25, 15; la fel în ms. 45); „*Apa muștrării cei blestemată*“, în BB (5, 24, 24, la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Vezi ST. L. FAC., p. 73, II.2.3.0.; ST. L. EX., p. 18, II.2.3.0.

2.3.0. Articolul nehotărît. Urmînd în mod servil modelul grecesc, textul ms. 45 (după el, și cel al BB) conține construcții în care se folosesc numeralul *unu, una* (uneori, chiar *unul*) în locul articolelor nehotărîte *un, o*. Această situație nu există în textul ms. 4 389. Cîteva exemple: „*Căție una... vișel unul... berbêce unul, miel unul, șap... unul*“, în BB (Nm., 7, 15; la fel în ms. 45), pe când în ms. 4 389 textul este conform limbii românești: „*O căție, un vișel..., un miel..., un șap*“, dar și „*I berbêce*“ (*ibid.*). Recurgerea la numeralul *unu, una* (forme care, ca și articolul nehotărît *un, o*, provin din numeralul latinesc *unus, una, unum*) se explică prin prezența în textul grecesc a numeralilor εἷς, m., μία, f., ἕν, n. 'un(ul)', 'una'.

Reproducerea servilă a textului grecesc este prezentă și în poziția numeralilor, de la *doi* înainte, după substantiv: „*Junce două, berbeci cinci, șapi cinci*“, în BB și în ms. 45 (Nm., 7, 16), după gr. δαμάλεις δύο, κριοὺς πέντε, τράγους πέντε, față de ms. 4 389: „*2 junci, 5 berbeci, 5 șapi*“. Vezi ST. L. LV., p. 10, II.4.6.0.

3. ADJECTIVUL

3.1.0. Adjectivul nehotărît vreun cunoaște inserția prepoziției *într(u)*: *vre într-un chip*, în loc de *în vreun chip*, în ms. 4 389 (Nm., 15, 24). Inserția unei prepoziții sau a articolului genitival *al, a, ai, ale* în cazul unor pronume nehotărîte constituie un fenomen

caracteristic textului manuscrisului 4 389. Vezi ST. L. FAC., p. 76, II.4.6.3.; ST. L. EX., p. 21, II.4.6.6.; ST. L. LV., p. 10, II.4.6.7.; 4.6.12.; 4.6.14.

4. PRONUMELE

4.1.0. Pronumele personale. La pers. I, sg., dat., apar uneori formele *îm*, *m*: „Cuvîntul carele *îm* va pune Dumnezău în gura mea”, în BB (Nm., 22, 38; în ms. 45: „Carele-*m* va pune”); „Fă-*m* mie aicea 7 jîrtăvnice și-*m* gătêște aicea 7 viței”, în BB (Nm., 23, 1; în ms. 45: „Fă-*mi*... și-*m* gătêște”; în ms. 4 389: „Așază-*m*... și-*m* gătêște”); „Blastămă-*m* mie... osîndêște-*m* mie”, în BB (Nm., 23, 7; în ms. 45: „Blastămă-*m*... osîndêște-*mi*”; în ms. 4 389: „Vino să-*m* blêstem!”).

4.1.1. Pronumele personal de dativ, singular, masculin, *mie* apare într-o construcție calchiată din grecește: „Au *rîvnești tu mie?*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 29), după gr. $\mu\eta\ \zeta\eta\lambda\omicron\upsilon\varsigma\ \sigma\acute{o}\ \mu\omicron\iota$ (vb. $\zeta\eta\lambda\omicron\omega$, - ω , viit. - $\acute{o}\omega\omega$ 'rivaliser avec'; 'porter envie à'; 'chercher à égal, à imiter'; 'regarder comme hereux'; 'ambitionner'; 'avoir du zèle pour'). Apariția lui $\mu\omicron\iota$, în loc de $\acute{e}\mu\acute{e}$ este explicată în nota 39 din versiunea grecească de la 1687 (Veneția) ca o influență a modelului ebraic. Pasajul este redat în franceză (BJ): „Serais-tu jaloux pour moi?”; în germană: „Bist du eifersüchtig für mich?”

4.1.2. Pronumele personal de persoana a II-a, singular, dativ, *ș* este așezat între verbul de conjugat, la infinitiv, și auxiliarul de viitor *vom*, în: „Da-*ș*-vom preful *șie*”, în BB (Nm., 20, 19; în ms. 45: „Își voi da”; în ms. 4 389: „Vom da *șie*”.

4.1.3. O topică specială cunoaște și pronumele conjunct de dativ *i*: „Au făcutu-*i* se milă” (= i s-au făcut), în ms. 4 389 (Nm., 25, 13); „Să fie-*i* toate fâgăduințele ei” (= să-i fie), în ms. 4 389 (Nm., 30, 15).

4.1.4. Pronumele personal de persoana a III-a plural, acuzativ, neaccentuat, este plasat, uneori, între verb și auxiliarul de viitor: „Stîlpîi lor scoat-*i*-veți”, în BB (Nm., 33, 52; în ms. 45: „Îi veți scoate”. Cf. mai sus, sub 4.1.2.

4.1.5. Pronumele personal conjunct, de persoana a III-a, singular, masculin, cunoaște și varianta *ii*, în ms. 45: „*Ii* înghiți” (Nm., 26, 10; în ms. 4 389: „*Îi* înghiți”); „*Ii* veți scoate” (Nm., 33, 52).

4.1.6. Pronumele personal conjunct, de persoana a III-a singular, feminin, acuzativ, *o*, este așezat, uneori, înaintea auxiliarului, aceasta fiind o particularitate a limbii vechi. Exemple: „*O* am dat”, în ms. 4 389 (Nm., 18, 24); „*O* aș fi lăsat vie”, în ms. 4 389 (Nm., 22, 33); „*O* au auzit”, în ms. 4 389 (Nm., 30, 16, 16); „*O* au dat”, în ms. 4 389 (Nm., 32, 7, 9); „*O* au robit”, în BB (Nm., 31, 9).

În alte cazuri, pronumele *o* (și *od*), din lat. (*i*)llam [cf. O. Densusianu, *ILR*, II, p. 31: lat. *habeo comparatu(m)* (*i*)llam > *am cumpărat-ol*], este așezat după verbul de conjugat: „Iscodindu-*oă*”, în ms. 4 389 (Nm., 13, 33);

„*Au săpațu-o pre însă*”, în ms. 45 (Nm., 21, 18; la fel și în BB); „*Au luatu-o pre ea*”, în ms. 45 și în BB (Nm., 21, 32); „*Pre însă ar fi cruțatu-o*”, în ms. 45 (Nm., 22, 33); „*Puterea lor au robitu-o*”, în ms. 45 (Nm., 31, 9). La imperativ: „*Vindică-ol*”, în ms. 4 389 (Nm., 12, 13).

4.1.7. Pronumele personale luiș (< *lui* + *și*) 'lui însuși' și *dînsuș* (< *dînsu* + *și*) 'el însuși' apar în următoarele exemple: „*Fieștecarele dentr-înșii luiș*”, în BB (Nm., 31, 53; în ms. 45: „*Fieștecarele șie singur*”; în ms. 4 389: „*Fieștecine lui*”); „*Iar Valac se duse la dînsuș*”, în ms. 4 389 (Nm., 24, 25; pe margine, de aceeași mână: „*Acasă-ș*”; în ms. 45: „*La însul*”; în BB: „*Cătră dînsul*”).

4.1.8. Pronumele de întărire, însoțite uneori de *tu*, *noi*, *voi*, *vouă*, sînt folosite mai ales în ms. 4 389: „*Tu însuș*” (Nm., 11, 16); „*Însuș*” (Nm., 11, 30; 12, 2); „*Noi înșine*” (Nm., 32, 17); „*Înșivă*” (Nm., 16, 6); „*Voi înșivă*” (Nm., 34, 8, 10); „*Înșivă voi*” (Nm., 34, 7). În BB: „*Vouă înșivă*” (Nm., 34, 7, 10). *Singur* are și valoare de pronume de întărire ('însuși'), în exemplul din paragraful precedent: „*Fieștecarele șie singur*”, în ms. 45 (Nm., 31, 53).

4.2.0. Pronumele reflexiv șie este prezent în ms. 45: „*Au zvîntat șie zvîntări*” (Nm., 11, 32; în BB: „*Loru*”; în ms. 4 389: „*Lor*”); „*Să-ș facă șie prohab*” (Nm., 15, 36; în BB: „*Loru*”); „*Pre ceia ce n-au ales șie nu i-au apropiat cătră el*” (Nm., 16, 5; în BB: „*Către sine*”); „*Luaș voao șie cății*” (Nm., 16, 6; în BB, *șie* a fost înlăturat; în ms. 4 389: „*Înșivă*”); „*Au prădat fieștecarele șie singur*” (Nm., 31, 52; în BB: „*Luiș*”). Vezi ST. L. FAC., p. 74, II.4.2.0.; ST. L. EX., p. 19, II.4.2.0.; ST. L. LV., p. 9, II.4.2.0. Forma de acuzativ a pronumelui reflexiv, *sine*, a fost înregistrată în ms. 45 și în BB (Nm., 16, 5, 9).

4.3.0. Pronume și adjective posesive. Pot fi semnalate următoarele exemple: „*Acasă-ș*”, în ms. 4 389 (Nm., 24, 25; cuvîntul este scris pe margine, de aceeași mână, pentru: „*La dînsuș*”, din text; în BB: „*Cătră dînsul*”; în ms. 45: „*La însul*”); *fată-i*, în: „*Între tată și între fată-i*”, în ms. 4 389 (Nm., 30, 17); *fêșe-ș*, în: „*Căzură pre fêșe-ș*”, în ms. 4 389 (Nm., 16, 22); în BB și în ms. 45: „*Fața lor*”); „*Muiere-i*”, în ms. 4 389 (Nm., 30, 17); „*Neamu-ș*”, în ms. 4 389 (Nm., 1, 4). Vezi ST. L. FAC., p. 75, II.4.3.1.; ST. L. EX., p. 20, II.4.3.0.; ST. L. LV., p. 10, II.4.3.0.

4.4.0. Pronume și adjective demonstrative. Pronumele demonstrativ de apropiere are la plural, masculin, nominativ-acuzativ, terminația *-ea*, *aceștea*, care a apărut din forma *aceștia*, prin analogie cu forma de feminin plural *aceastea* < lat. *eccum* + *ēstae* + *a*. Exemple: „*Leviții aceștea*”, în BB (Nm., 1, 53); „*Dare dați sînt aceștea*”, în BB (Nm., 3, 9; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, vers. 10). Alte exemple pot fi văzute în *Indicele de cuvinte* de la sfîrșitul fiecărui volum. Atragem atenția asupra faptului că, în mod eronat, în aceste volume finala *-t* (-*Ń*) din $\alpha\upsilon\mu\eta\tau$, -*Ń* a fost transcrisă *-ia*, în loc de *-ea*. Varianta cu *-ea* la

masc., nom. -acuz., pl. este curentă în secolul al XVI-lea (vezi O. Densusianu, *ILR*, II, p. 121).

4.4.1. Pronumele și adjectivul demonstrativ feminin, plural, nominativ-acuzativ, *aceastea* apare în următorul context, din BB: „Și carele-s cetățile carele aceastea [se subînțelege: *noroadele*] lăcuiescu întru dinsele” (Nm., 13, 20). La genitiv-dativ, singular, forma de feminin este *aceștiia* (-шія, în: „Capul muierei *aceștiia*”, în BB (Nm., 5, 18; în ms. 45: „Capul *aceștiia* muieri”). Forma *aceștiia* se mai întâlnește în BB și în ms. 45: „Mijlocul adunării *aceștiia*” (Nm., 14, 35; în ms. 4389: „*Acești* adunări”). De asemenea, este prezentă și în ms. 4389 (Nm., 14, 35; 35, 5). Cf. O. Densusianu, *ILR*, II, p. 120–121.

4.4.2. Pronumele și adjectivul demonstrativ *ceastă* (nom. -acuz., sg., fem.) este prezent în BB și în ms. 45: „Piinea *ceastă* deșară” (Nm., 21, 5), precum și în ms. 4389: „În *ceastă* noapte” (Nm., 22, 8, 19). Pentru acest fel de pronume, vezi ST. L. FAC., p. 75, II.4.4.0.; ST. L. EX., p. 20, II.4.4.0.; ST. L. LV., p. 10, II.4.4.0.

4.4.3. Pronumele și adjectivul demonstrativ de depărtare *acei*, *cei*, *ceii* (= *acelei*) (gen. -dat. sg., fem.) apare în exemple ca: „Nu vă temeș de oamenii *acei* țără” [= *acelei* țări], în ms. 4389 (Nm., 14, 9); „Și ruga văduvei și *ceii* scoase de la bărbat”, în BB și ms. 45 (Nm., 30, 10); „El nu era întru mijlocul adunării *ceii* ce au stătut înpotrivă”, în ms. 45 (Nm., 27, 3; în BB: „*Cei* ce au stătut”).

4.5.0. Pronume și adjective nehotărâte. Pronumele nehotărât *unul*, *una* apare în locul articolului nehotărât *un*, *o*, datorită transpunerii servile a situației din originalul grecesc: „Căfie *una*, vișel *unul*”, în loc de „*O* căfie, *un* vișel”, în BB și în ms. 45 (Nm., 7, 15); vezi mai sus, p. 7, II.2.3.0.; și ST. L. LV., p. 10, II.4.6.0.

Pronumele nehotărât feminin, genitiv-dativ, singular, *alții* (= *altei*), se întâlnește în exemplul: „Să fie muierei *alții* seminții”, în ms. 4389 (Nm., 36, 3). Exemple din secolul al XVI-lea, la O. Densusianu, *ILR*, II, p. 123; H. Tiktin², *DRG*, s.v.).

4.5.1. Pronumele nehotărât *careleș* 'fiecare' este prezent în ms. 45: „*Careleș* cu căfia lui” (Nm., 16, 17; în BB: „*Fieștecarele*”; în ms. 4389: „*Fieștecare*”); tot în ms. 45, *careleș* mai apare în Nm., 35, 8; 36, 8. În ms. 4389, este consemnată forma *careș* 'fiecare' (Nm., 36, 8).

4.5.2. Pronumele nehotărât *cineș* 'fiecare' se găsește în ms. 4389: „*Ne vom întoarce...cineș* pe la locul său de moștenire” (Nm., 32, 18).

4.5.3. Pronumele nehotărât *cinevaș* (< *cineva* + *și*) 'cineva' este prezent în ms. 4389: „*De va muri cinevaș*” (Nm., 6, 9; în BB și în ms. 45: „*Neștine*”). Împreună cu *alt-*, se formează pronumele nehotărât *altcinevaș*, în ms. 4389: „*Și va fi și altcinevaș* paul său fie” (Nm., 5, 20; în BB: „*Niștine*”; în ms. 45: „*Neștine*”).

4.5.4. Pronumele nehotărât *cevaș* (< *ceva* + *și*) 'ceva' se întâlnește în BB și în ms. 45: „*Acum puținic voiu fi a grăi cevaș*” (Nm., 22, 38).

4.5.5. Pronumele nedefinit *fiecare* cunoaște variante ca: *fieșcarele*, în BB [Nm., 35, 8; în ms. 45: „*Careleș*”; în ms. 4389 (vers. 9): „*Fieștecare*”]; *fieștecare*, în toate cele trei texte (Nm., 1, 4; 17, 9); *fieștecarele*, în BB și în ms. 45 (14 ocurențe în BB); *fieștecăruia* (5 ocurențe în BB); *fieștecui*, în ms. 4389 (Nm., 5, 10).

4.5.6. Pronumele nehotărât *fieștecine* 'fiecare' se întâlnește în ms. 4389: „*Prădase fieștecine lui*” (Nm., 31, 53; în BB: „*Fieștecarele...luiș*”; în ms. 45: „*fieștecarele șie singur*”); *fieștecui*, în ms. 4389: „*Și a fieștecui sfințire a lui să fie*” (Nm., 5, 10; și în 17, 2).

4.5.7. Pronumele și adjectivul nehotărât *fieștece* 'niște', 'oricare', 'orice' este prezent în BB și în ms. 45: „*Cu fieștece piatră*” [Nm., 35, 23; în ms. 4389: *Or cu ce piatră*” (vers. 24)]; în ms. 4389: „*Fieștece fată*” (Nm., 36, 8); în ms. 4389: „*Or cu fiece dichis*” (Nm., 35, 23).

4.5.8. Pronumele nedefinit (și adjectivul nedefinit) *oarece* este atestat după cum urmează: „*Și mîncă oarece parte den tabără*”, în BB (Nm., 11, 1; în ms. 45 și în ms. 4389: „*O parte oarece*”; și în: 22, 41; 33, 6); *oarice*, în ms. 45 (Nm., 22, 41; 23, 13; 33, 6; în ultimul caz: „*O parte oarice de pustiu*”); *orice*, forma actuală, apare în ms. 4389, în combinație cu *tot*: „*Și tot orice vei zice mie voiu face*” (Nm., 22, 17; și în 5, 9, 10; 18, 13); *orce*, în ms. 4389: „*Orce dar va fâgădui... orce va afla mîna lui...orce va cîștiga*” (Nm., 6, 21).

O trăsătură caracteristică a limbii din ms. 4389 este inserția unei prepoziții între elementele componente ale acestui pronume și adjectiv nehotărât. Astfel, în loc de: *cu orice*, *în orice*, *de orice*, întâlnim construcțiile: „*Or cu ce (dichis)*” (Nm., 35, 20); „*Or cu ce (piatră)*” (Nm., 35, 24); „*Or în ce (zi)*” (Nm., 6, 6); „*(Și) or de ce (se va atinge)*” (Nm., 19, 22).

4.5.9. Pronumele și adjectivul nehotărât *orcîta* apare în ms. 4389: „*Orcîta vor usebi feciorii lui Israil*” (Nm., 18, 19; și în vers. 24).

4.5.10. Pronumele nedefinit *neștine* 'cineva' este folosit în BB și în ms. 45: „*Niștine*”, în BB (Nm., 5, 19, 20); „*Neștine*”, în ms. 45 (Nm., 5, 19, 20), în ms. 45 și în BB (Nm., 6, 9; în ms. 4389: „*Cinevaș*”).

4.5.11. Pronumele nedefinit negativ *nici unul* cunoaște formele: „*Pre nice unul*”, în BB (Nm., 16, 15; în ms. 45, la fel); „*Nice unuia*, în BB (Nm., 16, 15, la fel în ms. 45 și în ms. 4389).

4.5.12. Pronumele negativ *nimeni* are formele: „*Nimini*”, în ms. 4389 (Nm., 16, 40); „*Nimenilea*”, în BB (*ibid.*); „*Nimirile*”, în ms. 45 (*ibid.*).

4.5.13. Pronumele negativ *nemică* 'nici un lucru rău, defavorabil, primejdios', se întâlnește în BB: „*Ce lucrul nemică iaste, pre lîngă munte vom trêce*” (Nm., 20, 19; în ms. 45: „*Nimic*”, în ms. 4389: „*Într-alt*

chip nu iaste lucrul, ce numai să trêcem pre supț munte". Versiunea din ms. 45 și din BB urmează îndeaproape modelul grecesc: ἀλλὰ τὰ πρῶγμα οὐδέν ἐστι (οὐδεῖς, οὐδεμία, οὐδέν 'pas un seul', 'pas un', 'nul', 'aucun').

5. NUMERALUL

5.1.0. Numeralul cardinal. Pentru numerele *unu, una*, vezi mai sus, p. 7, II.2.3.0.; p. 9, II.4.5.0. Modelul grecesc este urmat îndeaproape într-un exemplu ca: „*Norodul lui Amram unul, și norodul lui Isaar unul, și norodul lui Hevron unul, și norodul lui Oziil unul*” (Nm., 3, 27), în care *unul* redă gr. εἷς...εἷς...

5.2.0. Numeralul ordinal. Cu valoare de numeral ordinal, pentru prima membră a seriei, este folosită forma *uina* 'prima', 'întîia': „*Într-una a lunii a doua*, în BB (Nm., 1, 1; și în vers. 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*În zioa dentăi*”), după gr. ἐν μιᾷ τοῦ μηνὸς τοῦ δευτέρου; în BJ: „*Le premier jour du second mois*”. Absența lui *-a* se întîlnește în forma „*Al doile*”, în BB (Nm., 2, 16; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*Al doilea*”). Uneori, numerele ordinale formează cu subst. parte numerele partitive, dar substantivul este, adesea, lăsat deoparte: „*Întru a patru lui in*”, în ms. 45 (Nm., 15, 4; în BB: „*A patra al lui in*”; dar în ms. 4 389: „*A patra parte*”), după gr. ἐν τῷ τετάρτῳ τοῦ ἴν [(τὸ) τέταρτος (subînțeles: μερίς 'parte') 'le quart']; *a cincea*, în „*A cincea va adaoge*”, în BB (Nm., 5, 7; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*A cincea parte*”), după gr. τὸ ἐπίπεμπτον αὐτοῦ [(τὸ) ἐπίπεμπτον 'le cinquième']; *al zécilea* 'a zecea parte', 'o zecime', în „*Al zécilea lui ifi*”, în BB (Nm., 5, 15; în ms. 45: „*Dzécilea a lui ifi*”; în ms. 4 389: „*A zécea parte*”), după gr. τὸ δέκατον τοῦ ὑπεῖ [δέκατος, -η, -ov 'dixième'; (ή) δεκάτη, -ης 'la dîme']; *a zécea* 'a zecea oară', în BB (Nm., 14, 22; în ms. 45: „*A dzécea*”; în ms. 4 389: „*A zécea oară*”); *a patrasprázécea*, în: „*Într-a patrasprázécea zi*”, în BB (Nm., 9, 3, 11).

5.3.0. Numeralul colectiv. În ms. 45, este atestat numeralul *tustrei* (Nm., 12, 4), căruia îi corespunde în BB *citeștrei* (Nm., 12, 4, 5), iar în ms. 4 389, *cite trei*. Ultimul apare și în ms. 45 (Nm., 12, 5).

6. VERBUL

6.1.0. Conjugări. În ms. 4 389, este atestat verbul de conjugarea I *umbra*: „*Umbrează*” (Nm., 4, 5; în BB și în ms. 45: „*Umbrêște*”); „*Va umbra*” (Nm., 9, 18); „*Umbrîndu-l*” (Nm., 9, 22); „*Umbrîndu-se*” (Nm., 24, 6). Vezi ST. L. EX., p. 21, II.6.1.0.

6.1.1. Sufixul verbal -esc, de la indicativ și conjunctiv prezent, conjugarea a IV-a, este absent în forma *potoale*: „*Să scă potoale cîrteala*”, în ms. 45 (Nm., 17, 10; în BB: „*Potolească*”; în ms. 4 389: „*Contenească*”).

6.2.0. Reflexivul cu valoare de pasiv se întîlnește în exemple ca: „*Se vor blagoslovi*”

'vor fi blagosloviți', în ms. 4 389 (Nm., 22, 6); „*Se vor blestema*” 'vor fi blestemați', în ms. 4 389 (*ibid.*); „*Să chemară*” 'fură chemați', în BB și în ms. 45 (Nm., 12, 5); „*Să dederă*” 'fură dați', în BB și în ms. 45 (Nm., 21, 29); „*Se vor feri*” 'li se va interzice', 'vor fi opriți', în BB (Nm., 8, 26; în ms. 45: „*Să vor feri*”); „*Să rădică*” 'sînt ridicate', în BB și în ms. 45 (Nm., 4, 33); „*Se robiră*” 'fură robiți', în ms. 4 389 (Nm., 21, 1).

6.3.0. Presentul indicativului. Verbul *a măsură* (< *menstro, -ăre*), la prezentul indicativului (și conjunctivului), are accentul pe radical: „*Să măsură*”, în ms. 4 389 (Nm., 35, 5), întocmai ca alte verbe de conjugarea I cu infinitivul în *-ură*, cum ar fi „*Să înfășure*”, din ms. 4 389 (Lv., 13, 45 [44]). Dar în BB și în ms. 45, este atestată și o formă cu accentul pe *-ú-*: „*Să măsúre*” (Nm., 34, 29), care poate fi etimologică. Varianta cu *-ór* (*măsór*), creată prin analogie cu verbe ca *înfior, zbor*, nu a fost înregistrată pînă acum în textele studiate. De altfel, forma *să măsoare* a fost semnalată abia într-un text din anul 1752 (vezi I. Gheție, *BDRL*, p. 168).

6.3.1. Forma specială de prezent indicativ, persoana I, singular, poci 'pot' este prezentă o singură dată în ms. 4 389: „*Nu poci eu singur să port acest nărod*” (Nm., 11, 14). Vezi ST. L. FAC., p. 77, II.6.3.0.

6.3.2. Forme perifrastice de prezent indicativ. Semnalăm prezența construcției cu valoare de prezent indicativ *este curînd* 'cure', 'curge', în BB: „*Pămînt carele iaste curînd miere și lapte*” (Nm., 14, 8; în ms. 45: „*Iaste curîndu*”; în ms. 4 389: „*Țara carea fiêrbe cu lapte și cu miere*”), construcție calchiată după gr. ἦν ἡ τις ἐστὶ ρέουσα γάλα καὶ μέλι. Pentru alte detalii, vezi ST. L. LV., p. 11, II.6.4.0.; pentru folosirea verbului *a fierbe* în acest context celebru, vezi mai jos, p. 38–39, IV.2.2.20.

6.4.0. Imperfectul indicativului. Consemnăm cîteva forme de imperfect în *-ița* și în *-îța*, care vin să completeze lista prezentată în studiile precedente, la cărțile *Facerea, Ieșirea și Preoția*. Din primul grup, în *-ița*: *clevetiia*, în BB și în ms. 45 (Nm., 21, 5); *huriia*, în ms. 4 389 (Nm., 21, 6); *prisosiia*, în BB (Nm., 3, 49, 51; în ms. 45, numai în vers. 49); *prorociia*, în toate cele trei texte (Nm., 11, 27); *răpștiia*, în ms. 4 389 (Nm., 21, 5); *umbriia*, în ms. 4 389 (Nm., 10, 34); *veniiai*, în BB (Nm., 22, 37; în ms. 45 însă: *veneai*). Din al doilea grup, în *-îța*: *omoriia*, în BB (Nm., 21, 6); *pogoriia*, în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 9); *tăbărdia*, în toate cele trei texte (Nm., 9, 17).

6.4.1. Construcții perifrastice de imperfect. O primă formă perifrastică de imperfect este alcătuită din imperfectul verbului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat: *era cîrtînd* 'cîrtea', în „*Și era norodul cîrtînd rău înaintea Domnului*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 1; în ms. 4 389: „*Răpștiia*”), după gr. ἦν γογγύζων (vb. γογγύζω, viit. -ύσω 'murmurer', 'gronder', 'être mécontent').

6.4.2. A doua construcție perifrastică cu valoare de imperfect reproduce gr. ἐγένετο (persoana a III-a, singular, a aoristului 2, de la verbul γίνομαι 1. 'naître', 2. 'devenir', 3. 'être, exister', 'se trouver', 'avoir lieu') și este alcătuită din perfectul simplu al verbului *a fi*, urmat de *cînd* (gr. ὅταν) + imperfectul verbului de conjugat: „*Și fu cînd să ridica*” cu sensul 'cînd se ridica', 'cînd pleca', în BB și în ms. 45 (Nm., 10, 35; în ms. 4 389: „*Și fu cînd rădica*”), după gr. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐξαιρεῖν τὸν κυβωτὸν (vb. ἐξαιρέω, -ῶ 'enlever', 'faire sortir'); în lat.: „*Cumque elevaretur arca, dicebat Moyses*”; în fr. (BJ): „*Quand l'arche partait*”; în germ. *Wenn die Lade aufbrach, sagte Mose*; „*Și fu cînd învîlvia adunarea pre Moisi*”, în BB (Nm., 16, 42; în ms. 45: „*Și fu cîndu răcoșia*”; în ms. 4 389: „*Și fu cînd se întoarse nărodul asupra lui Moisei*”), după gr. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐπισυστρέφεσθαι τὴν συναγωγὴν ἐπὶ Μωϋσῆν (vb. ἐπισυστρέφω 'rassembler dans, pour ou contre'; 'ameuter ou soulever contre'); în lat.: „*Cumque oriretur seditio et tumultus incresceret*”; în fr. (BJ): „*La communauté s'attroupeait contre Moïse*; „*Și fu cînd mușca șarpele pre om*”, în BB (Nm., 21, 9; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Deaca mușca șarpele pre om*”), după gr. καὶ ἐγένετο ὅταν ἔδοκνεν ὄφις ἀνθρώπων.

6.4.3. A treia construcție perifrastică de imperfect constă dintr-un alt mod de transpunere în românește a gr. ἐγένετο. Ea este formată din imperfectul verbului *a se face* + gerunziul verbului de conjugat: „*Și norul Domnului să făcea umbrind zioa preste ei*”, în BB (Nm., 10, 34; în ms. 45: „*Să fêce umbrind*”), după gr. καὶ ἡ νεφέλη κυρίου ἐγένετο σκιάζουσα ἐπ'αὐτοῖς ἡμέρας (vb. σκιάζω, viit. -άσω 'couvrir d'ombre', 'ombrager').

6.4.4. A patra construcție perifrastică de imperfect este alcătuită din imperfectul verbului *a fi*, urmat de *de* + imperfectul verbului respectiv: „*Iar norul Domnului era preste dînșii de-i umbrii zioa*”. Vezi paragraful precedent. Pentru imperfect, vezi ST. L. FAC., p. 77-78, II.6.4.0.; ST. L. EX., p. 22, II.6.4.1.-6.4.2.; ST. L. LV., p. 12, II.6.4.0., a.2.).

6.5.0. Perfectul simplu. Consemnăm cîteva forme: (se) *spăreară* (pers. a III-a pl.), în ms. 4 389 (Nm., 14, 2; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mîină); *scoaset* (pers. a II-a, pl.) 'scoaserăși', în: „*Că ce ne scoaset den Țara Eghiptului să murim în pustie?*”, în ms. 4 389 (Nm., 21, 5); *adusem* (pers. I. pl.) 'aduserăm', în: „*Că ne adusem aminte de pêsțele care mîncam în Țara Eghiptului*”, în ms. 4 389 (Nm., 11, 5; în BB și în ms. 45: „*Ne-am adus aminte*”); *nemernicim* (pers. I. pl.) 'nememicirăm', în: „*Și pogorîră pîrînții noștri la Eghipt și nemernicim la Eghipt zile multe*”, în BB și în ms. 45 (Nm., 20, 15; în ms. 4 389: „*Am lăcuit...vrême multă*”).

6.5.1. Pentru transpunerea în românește a gr. ἐγένετο (vezi mai sus, sub 6.4.2.), se recurge, adesea, la forma de persoana a III-a singular a

verbului *a fi*; sensul este 'a se petrece', 'a se împlini', 'a avea loc', 'a se face': „*Și fu întru al doilea an*”, în BB (Nm., 10, 11; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389); în gr. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ δευτέρῳ; „*Și fu norodul la Asiroth*”, în BB (Nm., 11, 35; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Și fură oamenii*”); în gr. καὶ ἐγένετο ὁ λαὸς ἐν Ἀσειρώθ; „*Și fu a doua zi*”, în BB (Nm., 17, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Iar cînd fu dimineață*”), după gr. καὶ ἐγένετο τῇ ἐπαύριον (adv. ἐπαύριον 'le lendemain'); „*Și fu dimineața*”, în BB (Nm., 22, 41; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Iar cînd fu dimineața*”), după gr. καὶ ἐγενήθη πρωτῶ; „*Și fu după rană*”, în BB (Nm., 26, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Iară după ucidere*”), după gr. καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν πληγὴν [(ἡ) πληγῆ, -ῆς 'coup', 'blessure', 'plaie']; „*Și fu înjumătățirea adunării*”, în BB (Nm., 31, 43; în ms. 45: „*Și fu giumătățirea*”; în ms. 4 389: „*Fu jumătățirea*”), după gr. καὶ ἐγένετο τὸ ἡμίσευμα [(τὸ) ἡμίσευμα, -ατος 'moitié d'une chose'].

În ms. 4 389, apar, în exemplele citate, uneori, propoziții temporale sau complementele circumstanțiale de timp. În aceste cazuri, traducătorul a putut avea ca model versiunea slavonă.

6.5.2. Uneori, gr. ἐγένετο este tradus prin perfectul simplu al verbului *a se face*, persoana a III-a, singular, forma arhaică *se făce*, prin persoana a III-a, plural, forma arhaică *se făceră*, sau prin formele mai noi *se făcu*, respectiv *se făcură*: „*Și să fêce preste el duh a lui Dumnedzdu*”, în ms. 45 (Nm., 24, 2; în BB: „*Să făcu*”; în ms. 4 389: „*Fu duhul...spre dînsul*”), după gr. καὶ ἐγένετο ἐπ'αὐτῷ πνεῦμα Θεοῦ; „*Și să fêce rana întru adunarea Domnului*”, în ms. 45 (Nm., 31, 16; în BB „*Să făcu rana*”; în ms. 4 389: „*Au fost rană*”), după gr. καὶ ἐγένετο ἡ πληγῆ; „*Și să fêce îngiumătățirea*”, în ms. 45 (31, 36; în BB: „*Se făcu înjumătățirea*”; în ms. 4 389: „*Se făcu jumătate*”), după gr. καὶ ἐγένετο τὸ ἡμίσευμα; „*Și să făceră fiii lui Ruvim*”, în ms. 45 (Nm., 1, 20; în BB: „*Să făcură*”; în ms. 4 389: „*Și fură*”), după gr. καὶ ἐγένετο ἰὸλ Πουβῆν; „*Și să făceră toate cêle dentăi născute*”, în ms. 45 (Nm., 3, 43; în BB: „*Și să făcură*”, în ms. 4 389: „*Și fură*”), după gr. καὶ ἐγένετο πάντα τὰ πρωτότοκα; „*Și să făcu socoteala lor*”, în BB (Nm., 4, 37; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Și fu după socoteala lor*”; la fel și în Nm., 4, 37, 41), după gr. καὶ ἐγένετο ἡ ἐπίσκεψις αὐτῶν; „*Și să făcu în care zi săvîrși Moisi ca să rădice cortul*”, în BB (Nm., 7, 1; în ms. 45: „*Să făcu întru care dzi*”; în ms. 4 389: „*Și fu*”), după gr. καὶ ἐγένετο τῇ ἡμέρᾳ συνετέλεσε Μωϋσῆς ὥστε ἀναστῆσαι τὴν σκηνὴν; „*Și să făcu prisoseală robimeii*”, în BB (Nm., 31, 32; în ms. 45, la fel, dar, în loc de *prisoseală*, apare *prisosire*; în ms. 4 389: „*Și fu după socoteala robiei*”), după gr. καὶ ἐγενήθη τὸ πλεονασμα τῆς προνομῆς [(τὸ) πλεονασμα, -ατος 'excès, ce qui reste en trop'; (ἡ) προνομῆ, -ῆς 'action d'aller au fourage ou de fourager, de butiner, de piller']; „*Să făcură cei socotiți 8 580*”, în ms. 45 (Nm., 4, 49; la fel în BB; în ms. 4 389: „*Fu toată socoteala*”), după gr. ἐγενήθησαν οἱ ἐπεσκομμένοι; „*Și să făcură...să făcură muieri fiilor lui Iosif*”, în BB (Nm., 36, 11; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Și fură...muieri*”), după gr. καὶ ἐγένοντο...ἐγενήθησαν γηνοῦκες.

6.6.0. Mai-mult-ca-perfectul. Menționăm construcția perifrastică alcătuită din perfectul compus al verbului *a fi* + participiul trecut al verbului respectiv: „*Au fost început surparea*, în ms. 45 (Nm., 16, 47); „*Osteneala carea au fost sosit pre noi*, în ms. 4 389 (Nm., 20, 14).

6.7.0. Viitorul I. Auxiliarul de viitor are aceeași formă cu verbul predicativ, astfel că *va* înseamnă și 'vrea', iar *veș* are și valoare de 'vreți': „*Nu va Valaam să meargă cu noi*“, în BB (Nm., 22, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*N-au vrut*“); „*Voi veș să șădeș aici?*“, în ms. 4 389 (Nm., 32, 6; și în vers. 14: „*Veș să o mai adaogef*“).

6.7.1. Inversarea poziției auxiliarului de viitor, întâlnită mai des în textele din secolul precedent (O. Densușianu, *ILR*, II, p. 144–145, 156, 158), poate fi ilustrată cu exemple și din textele studiate aici: „*Da-le-veș*“, în ms. 45 (Nm., 35, 7); „*Faceș-vom fie*“, în BB (Nm., 10, 32); „*Arăta-i-vor*“, în ms. 45 (Nm., 24, 17; în BB: „*Arăta-voiu*“, *ibid.*).

6.7.2. Forme perifrastice de viitor I. O primă formă este alcătuită din viitorul verbului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat. Construcția este calchiată din limba greacă. Exemple: *vor fi păscînd* (= vor paște; în cazul dat: 'vor fi nomazi'), în: „*Iară fiii voștri vor fi păscînd în pustiu 40 de ani*“, BB (Nm., 14, 33; în ms. 45: „*Vor fi păscîndu*“; în ms. 4 389: „*Se vor paște*“), după gr. *Oi δὲ υἱοὶ ὑμῶν ἔσονται νεμόμενοι* (ἔσονται este viitorul persoana a III-a plural, de la verbul εἶμι 'être'; vb. νέμω, viit. νεμῶ sau νεμήσω, aor. ἐνεμια, perf. νενέμηκα, perf. pas. νενέμημαι, aor. pas. ἐνεμήθην are și sensul 'faire paître'; 'mettre en pâture'); în fr. (BJ): „*Vos fils seron nomades*“; în lat.: „*Filii vestri erunt vagi in deserto*“; în germ.: „*Eure Sohne sollen vierzig Jahre lang in dieser Wüste hinfallen*“; *va fi murind* (= va muri), în: „*Nici la un suflet care va fi murind să nu se ducă*“, în ms. 4 389 (Nm., 6, 6); *va fi stînd* (= va sta), în: „*Iar de va fi norul stînd pre cort*“, în ms. 4 389 (Nm., 9, 22). În cazul ultimelor două exemple, nu există în greacă o construcție perifrastică alcătuită din εἶμι + gerunziul.

6.7.3. O a doua formă perifrastică de viitor I este alcătuită din viitorul verbului *a fi*, urmat de adverbul *cînd* + viitorul verbului de conjugat. Ca structură, ea se aseamănă cu construcția perifrastică de imperfect indicativ, de sub 6.4.2. (vezi mai sus, p. 11). Exemple: „*Și va fi cînd va acoperi norul*“, în BB (Nm., 9, 20; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ ἔσται ὅταν σκεπάσῃ ἢ νεφέλη (adv. ὅταν 'quand', 'lorsque'; vb. σκεπάω, viit. -άσω 'abriter, mettre à l'abri; 'couvrir', 'envelopper'); „*Și va fi cînd veși mînca voi den pîinile pămîntului*“, în BB (Nm., 15, 17; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „[Cînd] *veș mînca pîinea*“, în vers. 18), după gr. καὶ ἔσται ὅταν ἔσθητε ὑμεῖς ἀπὸ τῶν ἄρτων τῆς γῆς (vb. ἐσθίω, viit. ἔδομαι sau φάγομαι 'manger'); „*Și va fi cînd să va face norul*“, în BB (Nm., 9, 21; la fel în ms. 45), după gr. καὶ ἔσται ὅταν γένηται ἢ νεφέλι.

6.7.4. O a treia construcție perifrastică de viitor I este alcătuită din viitorul verbului *a fi*, urmat de conjuncția condițională *de* + viitorul verbului de conjugat: „*Și va fi de va fi pîngărită...*, *și va intra într-însa apa muștrării cea blestemată*“, în BB (Nm., 5, 27; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*De va fi pîngărită...*“), după modelul grecesc, preluat în mod servil de Nicolae Milescu și de diortositorii BB (dar nu și de traducătorul ms. 4 389): καὶ ἔσται ἐὰν μὲν ᾖ μεμιασμένη...καὶ εἰσελεύσεται εἰς αὐτὴν τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλεγμαῦ τοῦ ἐπικαταρόμενον [conjuncția condițională ἐὰν 'si', 'dans le cas où'; tradusă în românește prin *de*, este așezată după forma de viitor ἔσται 'va fi'; ᾖ este conjunctivul prezent, persoana a III-a singular a verbului εἶμι; vb. μιάω, -αῶ, aor. ἐμίανω, perf. pas. μεμίασμαι 'sailir', 'souiller'; fig. 'polluer', 'profaner'; de remarcat preluarea tipului grecesc de construcție condițională cu καὶ pleonastic, așezat la începutul propoziției principale (model preluat, probabil, în grecește din ebraică), pentru care vezi și ST. L. LV., p. 14, II.9.7.1.]; „*Și va fi de vei merge cu noi...*, *faceș-vom fie bine*“, în BB (Nm., 10, 32; în ms. 45 „...*îți vom face fie...*“; în ms. 4 389: „*De vei merge cu noi...*, *vom face*“), după gr. καὶ ἔσται ἐὰν πορευθῆς μεθ' ἡμῶν...εὖ σε ποιήσομεν; „*Și va fi de va mușca șarpele pre om*“, în BB (Nm., 21, 8; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ ἔσται ἐὰν δάκῃ ὁ ὄφις ἄνθρωπον (vb. δάκνω 'mordre').

6.8.0. Viitorul al II-lea este prezent în ms. 4 389, în exemple ca: „*Ne vei fi dat*“ (Nm., 16, 14; forma este adăugată pe margine, de aceeași mînă, pentru: „*Ne-ai dat*“, din text); „*Ne vei fi dus*“ (*ibid.*; pe margine, de aceeași mînă, pentru: „*Ne-ai dus*“, din text); „*Vei fi scos ochii*“ (*ibid.*, pe margine, de aceeași mînă, pentru: „*Ai scos ochii*“, din text); „*Nu mă va fi trimis*“ (Nm., 16, 29); „*De nu se va fi culcat*“ (Nm., 5, 19); „*De vei fi călcat*“ (Nm., 4, 20); „*Te vei fi spurcat*“ (Nm., 4, 20); „*Va fi dat...patul*“ (Nm., 5, 20).

6.9.0. Conjunctivul prezent. Pot fi semnalate cîteva forme speciale de conjunctiv prezent, persoana a III-a, singular și plural: „*Să se (să) adaugă*“, în ms. 4 389 (Nm., 18, 4; 20, 24), în BB (Nm., 18, 2; 20, 24), în ms. 45 (Nm., 20, 24); „*Să se (să) omoară*“, în BB (Nm., 15, 33; 35, 16, 17, 21, 21), în ms. 45 (Nm., 35, 16, 21, 21); varianta cu *-e* (*să s-ă omoare*) este atestată o singură dată în ms. 45 (Nm., 35, 17); „*Să ucig*“, în BB și în ms. 45 (Nm., 22, 6); „*Să ucigă*“, în BB și în ms. 45 (Nm., 14, 10), precum și în ms. 4 389 (Nm., 15, 35; 35, 19, 19, 22).

6.9.1. Morfemul de conjunctiv *să* este substituit, uneori, prin conjuncția *și*, după modelul grecesc: „*Și dea fie pace!*“, în BB (Nm., 6, 26; în ms. 45: „*Și-ți dea fie pace!*“; în ms. 4 389: „*Și să-ș dea pace!*“), după gr. καὶ εἰρήνην σοι εἰρήνην [(τῆ) εἰρήνην, -ης 'paix']; „*Zi și facă fiii lui Israil Paștele*“, în BB (Nm., 9, 2; la fel în ms. 45, cu diferența că aici apare varianta cu africată sonoră *dz*: „*Dzi...*“; în ms. 4 389: „*Zi...să facă*“), după gr. εἶπον, καὶ ποιείτωσαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ

Πάσχα; „Și gonească pre tot stricatul afară den tabără“, în BB (Nm., 5, 2; la fel în ms. 45; dar în ms. 4 389, apare forma corectă românească: „Să gonească“), după gr. καὶ ἐξαποστελάωσαν...πάντα λεπρόν (vb. ἐξαποστέλλω 'envoyer', 'renvoyer', 'faire partir'; „Și răspească-se vrăjmașii tăi“, în BB (Nm., 10, 35; în ms. 45: „Și să răschire neprietenii tăi“; în ms. 4 389: „Să se răsepească“), după gr. καὶ διασκορπισθήωσαν οἱ ἐχθροὶ σου [vb. διασκορπίζω 'disperser', 'eparpiller', 'dissiper'; (δ) ἐχθρός, -οῦ 'ennemi']. Vezi ST. L. FAC., p. 79, II.6.9.1.; ST. L. EX., p. 24, II.6.9.1.; ST. L. LV., p. 13, II.6.8.3.

6.9.2. Morfemul de conjunctiv se, în loc de *să*, apare în: „Se-l grăiești“, în BB (Nm., 22, 35; în ms. 45 și în ms. 4 389: „Să“). Avem a face cu o trăsătură arhaică a textului BB, căci forma *se* a cunoscut o mare circulație în secolul precedent (O. Densusianu, *ILR*, II, p. 59, 185).

6.9.3. Conjunctivul perfect. Auxiliarul de la acest mod și timp păstrează încă formele flexionare, după număr și persoană, în exemple ca: „Să fiu făcut“, în ms. 4 389 (Nm., 22, 30); „Să fie abdit“, în BB (Nm., 22, 33; la fel în ms. 45); „Să fim perit“, în BB și în ms. 45 (Nm., 20, 3; în ms. 45: „Să him“); „Să fim murit“, în ms. 4 389 (Nm., 14, 3; 20, 3); „Să mă fiț sfințit“, în ms. 4 389 (Nm., 20, 12). Vezi ST. L. FAC., p. 79–80, II.6.9.2.; ST. L. EX., p. 24, II.6.9.3.

6.10.0. Condiționalul-optativ. Auxiliarul de condițional-optativ, prezent și perfect, este, la persoana a III-a singular și plural, ară: „Ară fi fost“, în ms. 4 389 (Nm., 20, 3); „Ară linge“, în ms. 4 389 (Nm., 22, 4); „De nu se-ară fi dat“, în ms. 4 389 (Nm., 22, 33); „De nu mi-i ară da“, în ms. 4 389 (Nm., 24, 13). În ms. 45, a fost consemnată și varianta *are*, mai apropiată de etimon: „Are linge“ (Nm., 22, 4; în BB: „Ar alēge“); „Are rădica“ (Nm., 11, 12). Tot în ms. 45, a fost întâlnită, o singură dată, varianta de auxiliar, persoana I, singular, *ași*, în loc de *aș*: „De ași fi avut sabie“. Prezența lui *-i* este motivată etimologic. Forma cunoaște numeroase atestări în textele din secolul al XVI-lea. În ms. 45, s-ar putea invoca și preferința traducătorului, Nicolae Milescu, pentru scrierea (și rostirea) muiată a șuierătoarelor *ș* și *j*, ilustrată cu zeci de exemple în studiul de față și în cele trei precedente. De asemenea, o intervenție a copistului Dumitru din Cîmpulung, în vorbirea căruia șuierătoarele erau, probabil, muiate, nu este exclusă.

6.10.1. Condiționalul-optativ perfect. Alături de forma normală (*să, de*) *am fi murit*, din BB și din ms. 45 (Nm., 14, 3), se întâlnește, mai rar, și construcția alcătuită din perfectul compus al verbului *a vrea* + participiul trecut al verbului de conjugat: „Vrut-am fi murit“, în ms. 45 (Nm., 14, 3). Forma aceasta este semnalată și în secolul precedent: „Am vrut fi zis“ 'aș fi zis' (O. Densusianu, *ILR*, II, p. 148). Diortositorii bucureșteni ai BB, plecînd de la forma din ms. 45, au transformat-o, înlocuind infinitivul scurt, *fi*, prin cel lung, *fire*, iar în locul participiului, *murit*, punînd conjunctivul, *să murim*, pentru o mai bună marcare a

persoanei și a numărului: „Fire-am vrut să murim în pămîntul Eghiptului“ (*ibid.*; în ms. 4 389: „Mai bine era noao să fim murit“). Modelul grecesc are: ὄφελον ἀπεθάνομεν ἐν γῆ Αἰγύπτου (ὄφελον este aor. 2 al vb. ὀφείλω 'devoir', 'être débiteur'; 'être obligé', folosit în formulele de dorință; vb. ἀποθνήσκω, viit. θανούμαι 'mourir'). Vezi mai jos, p. 31, IV.2.1.34., *folos*.

6.11.0. Imperativul. Consemnăm unele forme deosebite de imperativ: „Bleastămd!“ , în BB (Nm., 22, 6, 17; în ms. 45: „Blastămi!“; în ms. 4 389: „Vino de-m bleastămd!“; „Dea-se noao!“ , în BB (Nm., 32, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Să dai nooad!“; „Dea-ți Domnul în blestem!“ , în BB (Nm., 5, 21; în ms. 45: „Dea-te!“; în ms. 4 389: „Să te dea!“; „Ia-mblă!“ , în ms. 45 (Nm., 10, 29; pe margine, de aceeași mîină: „Vino!“); în BB: „Vino!“; în ms. 4 389: „Pasă!“; „Și acum ia-mblă blastămd!“ , în ms. 45 (Nm., 22, 6; pe margine, de aceeași mîină: „Vino de“; în BB și în ms. 4 389: „Vino!“); „Ia-mblă și blastămd-mi!“ , în ms. 45 (Nm., 22, 17; în BB: „Vino de“; în ms. 4 389: „Vino de-m“); „Ia-mblă!“ , în ms. 45 (Nm., 23, 7, 7, 13; în BB și în ms. 4 389: „Vino!“); „Ia blăm!“ , în ms. 45 (Nm., 23, 27; în BB: „Vino!“; în ms. 4 389: „Pasă!“); „Ia-mblăm!“ , în ms. 45 (Nm., 23, 13; în BB: „Mai vino!“; în ms. 4 389: „Mai blăm!“; „Ia-mblăm!“ , în ms. 45 (Nm., 24, 14; în BB și în ms. 4 389: „Vino!“) [pentru originea acestor forme, vezi ST. L. FAC., p. 80, II.6.11.0.; 6.11.1.; ST. L. EX., p. 24, II.6.11.1.; alte atestări ale formei verbale *ia-mblă*, care nu-s mai vechi de anii 1672–1689, pot fi văzute în lucrarea lui Doru Mihăescu, *Cronografele românești (Cu privire specială asupra tipului Danovici) II, în Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte, Seria IV, tomul II, Editura Academiei Române, București, 1979–1980, p. 152]; „Înalți-să!“ , în ms. 45 (Nm., 14, 17; în BB: „Înalțe-se!“; în ms. 4 389: „Să se înalțe!“; „Mîneț!“ , în ms. 4 389 (Nm., 22, 8); „Pasă!“ , în BB (Nm., 22, 35; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul text, forma mai apare și în: 10, 29; 23, 27; 24, 11); „Stăi!“ , în toate cele trei texte (Nm., 23, 3; vezi ST. L. EX., p. 24, II.6.11.0.).*

6.12.0. Infinitivul. Sub influența textului grecesc, pe care Nicolae Milescu și diortositorii BB, frații Greceanu, l-au urmat în mod cât se poate de servil, se întâlnesc în ms. 45 și în BB numeroase exemple cu construcții infinitivale, echivalente celor din limba greacă, în locul cărora apar, de multe ori, în ms. 4 389 forme de la conjunctiv sau de la alte moduri și timpuri. Astfel, în BB și în ms. 45, apare construcția infinitivală în: „Nu am trimis cătră tine a te chema“ (Nm., 22, 37), pe cînd în ms. 4 389 este folosită o formă de conjunctiv: „...să te chême“ (*ibid.*) (în gr.: οὐκ ἀπέστειλα καλέσαι σε; vb. ἀποστέλλω, viit. -στελῶ 'envoyer'; καλέω, -ῶ, viit. καλέσω 'appeler', 'faire venir', 'convoquer'). Alte exemple: în BB și în ms. 45, construcția infinitivală: „De unde mie carne a da la tot nărodul acesta?“ (Nm., 11, 13), pe cînd în ms. 4 389 apare conjunctivul: „Dar de unde iaste mie carne să dau acestor oameni tuturor?“ (*ibid.*) (în gr.: πόθεν μοι κρέα δοῦναι παντὶ λαῷ τούτῳ; πόθεν adv. interog. 'd'ou?', 'comment, par quel

moyen?'; δοῦναι este infinitivul aor. 2, act., de la vb. δίδωμι 'donner'); în BB și în ms. 45, construcția cu infinitivul: „*Pentru că ce noao a ieși den Eghipet?*” (Nm., 11, 20), față de construcția cu perfectul compus din ms. 4 389: „*Că ce am ieșit den Eghipet?*” (în gr.: ἵνατι ἡμῖν ἐξελεθεῖν ἐξ Αἰγύπτου; vb. ἐξελετεῖν este infinitivul aor. de la vb. ἐξέρχομαι 'sortir', 's'en aller', 'passer d'un lieu à un autre'); în BB și în ms. 45, construcția infinitivală: „*Mai bine este noao a ne întoarce la Eghipet*” (Nm., 14, 3; în ms. 45: „...*iaste...Eghiptu*”), față de construcția cu conjunctivul din ms. 4 389: „*Să ne întoarcem*” (*ibid.*) (în gr.: βέλτιον ἡμῖν ἐστιν ἀποστραφῆναι εἰς Αἴγυπτον; (βέλτιον, formă de neutru a adj. βέλτιον, -ων, -ον, folosită ca adv., cu sensul 'mieux'; βέλτιον ἐστι 'il vaut mieux'; vb. ἀποστρέφω, pasiv -στραφῆναι 'detourner', 'drehen', 'wenden'; 'sich drehen'); în BB și în ms. 45, construcția cu infinitivul: „*Și vor fi cetățile lor a lăcui*” (Nm., 35, 3), față de construcția cu conjunctivul din ms. 4 389: „*Să aibă ei cetăți să lăcuiască*” (*ibid.*) (în gr.: καὶ ἔσονται αἱ πόλεις αὐτῶν κατοικεῖν; vb. κατοικέω, -ῶ 'habiter'; 's'établir ou se loger dans'); în BB și în ms. 45, construcțiile cu infinitivul: „*Tot cela ce intra a posluși și a face lucrurile întru cortul mărturie*” (Nm., 4, 40; în ms. 45: „...*întră...*”), față de construcțiile cu conjunctivul din ms. 4 389: „...*va intra să slujască și să facă lucruri...*” (*ibid.*) (în gr.: πῶς ὁ εἰσπορευόμενος λειτουργεῖν καὶ ποιεῖν τὰ ἔργα ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου); în BB și în ms. 45, construcția cu infinitivul: „*Nu voi putea eu singur a purta norodul acesta*” (Nm., 11, 14), față de construcția cu conjunctivul din ms. 4 389: „*Nu poci eu singur să port acest nărod*” (*ibid.*) (în gr.: οὐ δυνήσομαι ἐγὼ μόνος φερεῖν τὴν λαὸν τοῦτον (vb. δύναμαι, viit. δυνήσομαι 'pouvoir', 'être capable de'; φέρειν este infinitivul verbului φέρω 'porter').

6.13.0. Verbe auxiliare. Persoana a III-a singular, prezent indicativ, a verbului *a fi*, anume *iaste* (ἔσται, ἄσται), se întilnește în nenumărate ocurențe în toate cele trei texte studiate. Într-un singur caz, apare forma *este* (ἔσται), cu trecerea diftongului *ja* la *e*-, în poziție *-e*: „*Mai bine este noao a ne întoarce la Eghipet*”, în BB (Nm., 14, 3; în ms. 45: „ἄσται”; în ms. 4 389: „ἔσται”). Inovația se va răspîndi mai tîrziu în limba literară.

7. ADVERBUL

7.1.0. Adverbul *acii* este atestat în ms. 45: „*Stați acii*” (Nm., 9, 8) și în ms. 4 389: „*Acii vor muri*” (Nm., 14, 35). Varianta cu *-a* se întilnește în BB: „*Stați acia*” (Nm., 9, 8). Pentru acest adverb, vezi ST. L. FAC., p. 81, II.7.1.0.-7.1.2.; ST. L. EX., p. 25, II.7.1.0.

7.2.0. Adverbul *acoleă* este prezent în ms. 4 389: „*Staț acoloă*” (Nm., 9, 8); „*Sufletele care sînt acoloă*” (Nm., 19, 18).

7.3.0. Adverbul *acmu* (< lat. *eccu[m] - m[ó]do) se întilnește o singură dată în ms. 45: „*Arăta-i vor lui și nu acmu*” (Nm., 24, 17; în BB: „*Acum*”). În

același text, este atestată și varianta *amu*, care provine din *acmu*: „*Și amu au fostu început surparea întru nărodu*” (Nm., 16, 47). Pentru aceste forme, vezi ST. L. FAC., p. 81, II.7.2.0.

7.4.0. Adverbul (*ca*) *atocma* (*cu*) 'chiar ca', 'la fel ca', variantă a lui *tocma(i)*, este semnalat în ms. 45: „*Să nu să facă ca atocma cu moartea*” (Nm., 12, 12; în BB: „*Ca tocma cu*”; în ms. 4 389: „*Ca o moartă*”). Folosirea lui *atocma* de către Nicolae Milescu constituie o soluție pentru redarea gr. ἴσων, din: ὅσαυτ ἴσων θανάτω (ἴσος, -α, -ov 'egal', 'pareil').

7.5.0. Adverbul interogativ *au doard?* 'oare?' se întilnește în exemple ca: „*Au doard eu am zămislit în pîntece pre tot nărodul acesta?*”, în BB (Nm., 11, 12; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389); „*Au doard va fi pre toț mânia Domnului?*”, în ms. 4 389 (Nm., 16, 22); „*Au doard nu te-aș fi putut cinsti?*”, în ms. 4 389 (Nm., 22, 37); „*Au doard n-au făcut părinții voștri așa?*”, în ms. 4 389 (Nm., 32, 8). Adv. interog. mai apare în BB (Nm., 11, 23; 12, 2; 22, 30) și în ms. 45 (Nm., 11, 12, 23; 22, 30). Vezi mai jos, sub 7.9.0.; vezi și ST. L. FAC., p. 81, II.7.4.0.; ST. L. EX., p. 25, II.7.7.0.

7.6.0. Adverbul *ba* este atestat în BB și în ms. 45 (Nm., 13, 21; 22, 30), precum și în ms. 4 389 (Nm., 10, 30).

7.7.0. Adverbul *cîndai* 'posibil', 'poate' este prezent în BB: „*Și voi mîrge, cîndai mi se va arăta Dumnezău*” (Nm., 23, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Doard*”).

7.8.0. Adverbul *curînd* 'îndată', 'nu peste mult timp', 'degrabă' este semnalat în ms. 4 389: „*Și du curînd în strînsură [= tabără]*” (Nm., 16, 46; în BB: „*Degrab*”; în ms. 45: „*De sirgu*”).

7.9.0. Adverbul *dară* (= *doară*), cu sensul 1. 'oare', este prezent în propoziții interogative, din ms. 4 389: „*Dară de unde iaste mie carne să dau acestor oameni?*” (Nm., 11, 13); „*Dară nu sînt eu măgăreața ta?*” (Nm., 22, 30); „*Dară mai nainte n-ai trimis să te chême?*” (Nm., 22, 37); „*Dară în ce chip voi blestema?*” (Nm., 23, 8); „*Dară nu fi-am spus...că cuvîntul...acela voi face?*” (Nm., 23, 26); „*Dară n-am grăt eu solilor tăi?*” (Nm., 24, 12). Această valoare de 'oare' a rezultat prin confuzia dintre adv. *dară* (< lat. *de vero*) cu adv. *doară*, din *au doară?* (< lat. *de *volat [= velut]*, după H. Tiktin², DRG., s.v.), sau < *de + oardă* (< *hora* 'fois', după CDDE, nr. 1 270). Confuzia dintre *doard* și *dară* 'oare' este atestată și în secolul al XVI-lea (vezi O. Densusianu, ILR, II, p. 166). Pentru *au doară*, vezi mai sus, sub 7.5.0.

Sensul 2. al adv. *dară* este 'așadar', 'prin urmare' (probabil < lat. *de vero*). Situat în interiorul propoziției, el este prezent în exemple ca: „*Acum, dară, mai bine, este noao a ne întoarce în Eghipet*”, în BB (Nm., 14, 3; la fel în ms. 45); „*Roagă-te, dară, cătră Domnul*”, în BB (Nm., 21, 7; la fel în ms. 45); „*Acum, dară, fugi la locul tău!*”, în BB (Nm., 24, 11; la fel în ms. 45); „*Nu să stingă, dară, numele părintelui nostru!*”, în BB (Nm.,

27, 4; la fel în ms. 45). Remarcabil este faptul că în versetele echivalente din ms. 4 389 acest *dară*, din interiorul propoziției, lipsește. Dar la fel de semnificativă este apariția exact în aceleași locuri din textul grecesc a conjuncției οὐν 'donc', 'par conséquent' (în Nm., 14, 3; 21, 7; 24, 11) și δὴ 'cert', 'donc', 'enfin' (Nm., 27, 4), fapt care ne determină să admitem o influență, și în această privință, a originalului grecesc asupra lui Nicolae Milescu și asupra fraților Greceanu.

7.10.0. Adverbul *doară* 'poate că', 'în speranța că' (pentru etimologie, vezi paragraful precedent) se întâlnește în ms. 4 389: „*Doară de-i vom putea birui și să-i gonesc din țară*“ (Nm., 22, 6); „*Doară mi se va arăta Dumnezeu întru întâmpinare*“ (Nm., 23, 3). Confuzia semnalată în paragraful precedent între adv. *doară* și adv. *dară* se întâlnește într-un pasaj în care *dară* are valoare 'poate că', 'în speranța că', întocmai ca *doară*: „*Ce acum vino de mi-i blăstemă, dară de-i voi putea bate cu blestemul*“, în ms. 4 389 (Nm., 22, 11).

7.11.0. Adverbul *de-acii* 'apoi', 'după aceea' cunoaște în ms. 4 389 un număr de aproximativ 10 ocurențe în cartea *Numerii* (Nm., 6, 20; 9, 17; 11, 25; 16, 29; 18, 5; 19, 7; 22, 25; 30, 7). El a fost întâlnit și în ms. 45 (Nm., 11, 25; în acest din urmă text și: „*De-acia*“ (Nm., 8, 25).

7.12.0. Adverbul *decindea*, cu *-a*, însemnând 'de cealaltă parte', 'dincolo de', este prezent în BB, în exemple ca: „*Cea decindea în pustie*“ (Nm., 21, 11); „*Decindea de Arnon*“ (Nm., 21, 13); „*Muntele cel decindea de muntele Navaran*“ (Nm., 27, 12); „*Decindea de Iordan*“ (Nm., 32, 19, 19, 32; 34, 15; 35, 14); „*Decindea dintre hotarale Moav*“ (Nm., 33, 44). În toate locurile menționate, textul ms. 45 are forma fără *-a*, *decinde*. Cuvântul lipsește în ms. 4 389, unde se folosește expresia „*De ceea parte de*“ (Nm., 21, 11, 13; 27, 12; 33, 44; 35, 14), în opoziție cu „*De ceasta parte*“ (Nm., 32, 19, 32).

7.13.0. Adverbul *degrab* 'iute', 'repede', 'la repezeală' este atestat în BB: „*Și du grab la tabără*“ (Nm., 16, 46; în ms. 45: „*De sirgu*“; în ms. 4 389: „*Curînd*“).

7.14.0. Adverbul *dencoace* 'în partea aceasta (dinspre vorbitor)' se întâlnește în BB: „*Cale de o zi dencoace și cale de o zi dencoleă*“ (Nm., 11, 31; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, în loc de *dencoleă*, apare: „*De ceea parte*“); „*Gard dencoace și gard dencoleă*“, în BB (Nm., 22, 24; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Gard și dencoace și den ceea parte*“).

7.15.0. Adverbul *fără numai* 'decît', 'în afară de' este prezent în BB (Nm., 13, 28; 14, 23, 30; 18, 3, 15; 22, 35; 26, 33; 31, 23). În aceleași locuri din BB, ms. 45 are varianta *făr-numai*. Adverbul apare și în ms. 4 389: „*Fără numai*“ (Nm., 14, 30; 18, 3; 31, 22).

7.16.0. Adverbul *încă* este întrebuițat, uneori, pleonastic, sub influența textului grecesc, care are ἔτι, cu sensurile 'encore'; 'de plus', 'davantage'; 'une autre fois', 'plus tard', în BB: „*Și nu va mai fi încă mînie*

întru fiii lui Israil“ (Nm., 18, 5; la fel în ms. 45), după gr. καὶ οὐκ ἔσται ἐτι θυμὸς ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Un exemplu asemănător se găsește în BB, Nm., 18, 22 (la fel și în ms. 45). Vezi pentru acest fenomen ST. L. FAC., p. 82, II.7.12.0.; ST. L. EX., p. 26, II.7.31.0.

7.17.0. Adverbul *întru* 'în mijlocul' (< lat. *intro*) este atestat în toate cele trei texte, într-un exemplu ca: „*Vei fi întru noi bătrîn*“ (Nm., 10, 31; în ms. 4 389, în loc de *bătrîn*, apare „*Hatman*“).

8. PREPOZIȚIA

8.1.0. Prepoziția *a* (< lat. *ad*) este prezentă în construcții cu valoare de genitiv-dativ: „*Se arăta slava Domnului a toată adunarea*“, în ms. 4 389 (Nm., 16, 19; în BB și în ms. 45: „*La*“); „*Dumnezeulu...a tot trupul*“, în toate cele trei texte (Nm., 16, 22); „*Porîncește a tot nărodul*“, în ms. 4 389 (Nm., 16, 24); „*Și să împărțiș prada...a toată tabăra*“, în ms. 4 389 (Nm., 31, 27); „*Și dăde...a jumătate de seminția Manásiei*“, în ms. 4 389 (Nm., 32, 33). Cu valoare de 'la': „*Va stăpîni a limbi multe*“, în BB (Nm., 24, 7; la fel în ms. 45). Prepoziția *a* apare în construcții stereotipe, de tipul *a mînd*: „*Cu piatră de a mînd*“, în BB (Nm., 35, 17; la fel în ms. 45); „*Pre a nume să socotiți pre înșii*“, în ms. 45 (Nm., 4, 33; în BB: „*Pre nume*“; în ms. 4 389: „*După numele lor*“); „*Le ia numărul lor pre a nume*“, în ms. 45 (Nm., 3, 40; în BB: „*Den nume*“). Vezi ST. L. FAC., p. 71, II.1.4.4.; ST. L. LV., p. 14, II.8.1.0.

8.2.0. Locuțiunea prepozițională *afară den* 'cu excepția', 'exceptînd' este atestată în BB: „*Afară den bărbatul tău*“ (Nm., 5, 20; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Fără de*“); „*Afară den berbêcele rugii*“, în BB (Nm., 5, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Dennafară de*“).

8.3.0. Prepoziția *dentre*, cu sensul 'din mijlocul', 'din interiorul', se întâlnește în ms. 4 389: „*Ca să nu piêie numele tădne-nostru dintre nărodul lui*“ (Nm., 27, 3; în BB și în ms. 45: „*Den mijlocul norodului*“, respectiv *nărodului*, în ms. 45); „*Peri-va sufletul acela dintre adunare*“ (Nm., 19, 20; în BB și în ms. 45: „*Din mijlocul adunării*“). Sensul menționat al prepoziției *dentre* a putut rezulta din confuzia dintre prep. *între* (< lat. *inter*) cu adv. *întru* 'în mijlocul' (< adv. lat. *intro* 'id.') și cu prep. *dentre* (< *den* + *între*). Pentru alte detalii, vezi ST. L. FAC., p. 82, II.8.1.0.; ST. L. EX., p. 26-27, II.8.2.0.

8.4.0. Prepoziția *dupre* (< *dă* + *pre*, contaminat cu *după* < lat. *de post*) cunoaște 4 ocurențe în BB (Nm., 8, 22; 9, 3; 13, 26; 23, 2). Varianta *dupe* (fără *-r-*), care provine din *dupre*, este prezentă în BB într-un număr de 11 ocurențe. În același text, varianta cea mai răspîndită, care va rămîne în norma limbii literare, anume *după*, cunoaște, în cartea *Numerii*, un număr de 265 de ocurențe. Această formă este generală în ms. 45 și în 4 389. Vezi ST. L. FAC., p. 82-83, II.8.7.0.; ST. L. LV., p. 14, II.8.4.0.

8.5.0. Prepoziția *întru* (< adv. lat. *intro* 'înlauntru', 'în mijlocul') are și sensurile: 1. 'între', în: „*Va fi voao de lêge vécinică întru rudele voastre*“, în BB (Nm., 10, 8; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389); prepoziția grecească corespunzătoare este εἰς 'dans', 'en'. 2. 'în', 'la': „*Întru pământul vostru*“, în BB (Nm., 10, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*În țara voastră*“); prepoziția grecească corespunzătoare este ἐν 'en', 'dans'; „*Și întru zilele bucuriții voastre*“, în BB (Nm., 10, 10; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*În ziua veseliei*“; în gr. ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς εὐφροσύνης ὑμῶν; „*Întru sînul tău*“, în ms. 45 (Nm., 11, 12; în BB: „*În sînul tău*“); „*De veți ieși întru război*“, în ms. 45 (Nm., 10, 9; în BB: „*În războiu*“; în ms. 4 389: „*La războiu*“); în gr., prepoziția εἰς (πόλεμον); „*Întru pustiu*“, în ms. 45 (Nm., 10, 12, 12; în BB și în ms. 4 389: „*În pustia*“); în gr., prep. ἐν. 3. 'spre', 'către': „*Vor trîmbița întru rădicarea lor*“, în BB (Nm., 10, 6; la fel în ms. 4 389; în ms. 45: „*La rădicarea*“); în gr. apare prepoziția ἐπὶ, care are și sensul 'vers', 'dans', cînd se construiește cu dativul; „*Va fi voao întru greață*“, în BB (Nm., 11, 20; în ms. 45: „*De holără*“; în ms. 4 389: „*Întru uriciune*“); în grecește apare prepoziția εἰς: εἰς χολέραν. Vezi ST. L. FAC., p. 82, II.8.1.0.

8.6.0. Prepoziția *pre* este folosită uneori cu valoarea de 'asupra', 'către': „*Căce plîngu pre mine, zicînd*“, în BB (Nm., 11, 13; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Că plîng asupra mea*“); în gr.: ἐπ' ἐμὲ (ἐπὶ + acuz.: 'sur', 'à', 'vers', 'contre'). Valoarea în discuție a prepoziției *pre* a fost preluată din grecește.

8.7.0. Prepoziția *preste* (< lat. *per extra*) are și valoarea de 'asupra', 'contra', după modelul grecesc; prep. ἐπὶ + acuz. are sensurile: 1. 'sur', 2. 'à', 'vers', 3. 'contre'. Exemple: „*Și să adunară preste Moisi și Aaron*“, în BB (Nm., 20, 1; în ms. 45: „*Preste Moisi și preste Aaron*“; în ms. 4 389: „*Asupra lui Moisei și a lui Aáron*“), după gr. ἐπὶ Μωϋσῆν καὶ Ἀαρῶν. Prepoziția *preste* 'asupra', 'către' mai apare în ms. 45 (Nm., 16, 42, 42) și în BB (*ibid.*). Alte exemple, mai jos, p. 31, IV.2.1.32., *față*.

8.8.0. Prepoziția *prespre* (< lat. *per super*), care are sensul (1.) 'pe', 'deasupra', 'dincolo de', 'după' (vezi O. Densușianu, *ILR*, II, p. 181), se întîlnește în ms. 4 389: „*Și să puie numele mieu prespre feciorii lui Israil*“ (Nm., 6, 27; în BB și în ms. 45: „*Preste*“). Uneori, *prespre*, urmat de subst. *mîna* (*prespre mîna*; *prespre mîinile*), alcătuiește o loc. prep. cu sensul (2.) 'prin intermediul', 'prin'. Echivalentul grecesc este sintagma ἐν χειρὶ 'à la main' (χειρ 'force', 'violence'; 'emploi de la force'), pe care Nicolae Milescu și diortositorii BB au transpus-o prin: „*Pren mîna lui Moisi*“, în BB și în ms. 45 (Nm., 16, 40; în fr.: „*Par l'intermédiaire de*“); „*În mîna*“, în BB (Nm., 9, 23); „*Întru mîna*“, în ms. 45 (*ibid.*); „*Cu mîna*“, în BB și în ms. 45 (Nm., 33, 1). Traducătorul ms. 4 389, Daniil Panoneanu, care a avut la dispoziție traducerea lui Nicolae Milescu, a înlo-

cuit prepozițiile *pren*, *întru*, cu prin prepoziția *prespre*: „*Prespre mîinile lui Moisei*“ 'prin intermediul lui M.', în ms. 4 389 (Nm., 9, 23); „*Prespre mîna lui Moisei*“ (Nm., 10, 13); „*Au ieșit...prespre mîna lui Moisei și a lui Aáron*“ (Nm., 33, 1). În exemplul următor, *prespre* apare fără al doilea element al locuțiunii prepoziționale: „*Cum zise Domnul prespre Moisei*“, cu sensul 'prin intermediul lui', în ms. 4 389 (Nm., 16, 40).

8.9.0. Prepoziția *supt* (< lat. *sūbtus*) are sensul 'față de', 'către', datorită unui calc lingvistic eronat după gr. ὑπό + acuz., care înseamnă atît 'sous', cît și 'de cîte de', 'vers', cum rezultă din exemplul următor: „*De nu ai călcat a te pîngări supț bărbatul tău*“, în BB (Nm., 5, 19; în ms. 45 „*Suptu*“; în ms. 4 389: „*Dennafară de*“), după gr. ὑπό τὸν ἄνδρα τῆς σεαυτῆς. Vezi mai jos, p. 30, IV.2.1.18., *a călca*.

9. CONJUNCȚIA

9.1.0. Conjuncția *de* cu valoare de (1.) 'dacă' apare în: „*De tatal ei scuihind au scuihit*“, în BB (Nm., 12, 14; în ms. 45: „*Să*“; în ms. 4 389: „*De*“). Cu sensul (2.) 'ca să', conjuncția *de* se întîlnește în exemple ca: „*Să-ț fie de-a chiema strînsură și de-a rădica taberile*“, în ms. 4 389 (Nm., 10, 2; în BB și în ms. 45: „*Ca să chemi...ca să rădici*“); „*Deaca au venit acești oameni de te chiiamă*“, în ms. 4 389 (Nm., 22, 20; în BB: „*Ca să te chême*“; în ms. 45: „*Să te chême*“); „*Unde nu era loc de-a se mai da în lături*“, în ms. 4 389 (Nm., 22, 26; în BB și în ms. 45: „*Nu era a să abate*“). Vezi ST. L. FAC., p. 83, II.9.6.0.

9.2.0. Conjuncția *deaca*, cu valoare temporală, se întîlnește în exemple ca: „*Și deaca să așăză preste ei duhul, și prorociră și nu mai adaoseră*“, în BB (Nm., 11, 25; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Și cum odihni duhul pre dînșii, prorociră*“); conjuncția *și* din fața verbului *prorociră* este de prisos, vezi mai jos, sub 9.6.0.; „*Și se întoarseră de acolă deaca iscodiră pămîntul*“, în ms. 4 389 (Nm., 13, 26); „*Și deaca se da în latur norul de pre cort, de-acii feciorii lui Israil se rădica*“, în ms. 4 389 (Nm., 9, 17; în BB și în ms. 45: „*Și cînd*“). Vezi ST. L. FAC., p. 83, II.9.8.0.; ST. L. EX., p. 27, II.9.3.0.; ST. L. LV., p. 14, II.9.1.0.

9.3.0. Conjuncția *după ce* 'ce' se întîlnește în BB: „*Nu am cunoscut după ce am greșit*“ (Nm., 12, 11; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*N-am cunoscut ce am greșit*“). În BB și în ms. 45, avem a face cu un calc după gr. καθ' ὅτι (καθά, conj. 'selon que', 'de même que'; ὅτι, conj. 1. 'que', 2. 'parce que'; καθ' ὅτι 'en se que', 'en tant que'; 'comme').

9.4.0. Locuțiunea conjuncțională *pentru căce* (*căci*), cu sensul 'pentru ce', 'din cauză că', este atestată în exemple ca: „*Nu pune preste noi greșeale, pentru căce n-am cunoscut după ce am greșit*“, în ms. 45 (Nm., 12, 11; în BB și în ms. 4 389: „*Pentru că*“); „*Pentru căci nu poate Domnul*“, în BB (Nm., 14,

16; în ms. 45: „Pentru căce”; în ms. 4 389: „Căce”; vezi și ms. 4 389, Nm., 14, 24; BB și ms. 45, Nm., 27, 14).

9.5.0. Conjunctia *să* 'dacă' apare în ms. 45: „Să au să te chême au venit aceștea oameni, sculîndu-te urmeadză lor” (Nm., 22, 20; în BB: „De”; în ms. 4 389: „Deaca”). Alte ocurențe ale conjuncției *să* 'dacă' în ms. 45, cartea *Numerii*, sînt: 5, 19, 19; 12, 14; 14, 8; 22, 11, 18, 20, 33; 23, 27; 24, 13; 27, 9; 32, 23. În aceste locuri, BB și ms. 4 389 au conjuncțiile *de* sau *deaca* (ultima în ms. 4 389). Cu toate acestea, uneori se folosește și conjuncția *să*, de pildă în ms. 4 389: „Să au greșit un om, au doară va fi pre tof mânia Domnului?” (Nm., 16, 22). Vezi ST. L. FAC., p. 83, II.9.10.0; St. L. EX., p. 27, II.9.8.0.

9.6.0. Conjunctia *și* este folosită pleonastic în frazele condiționale; acest *și* apare înaintea propoziției principale, cînd aceasta este precedată de o condițională sau de o temporală, în exemple care urmează în mod servil modelul grecesc: „Iar de veși ieși la războiu..., și veși trîmbița”, în BB (Nm., 10, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, acest *și* este eliminat: „De veș ieși..., să trîmbița”), după gr. *ἐὰν δὲ ἐξέλθῃτε εἰς πόλεμον..., καὶ σαλπείτε*; „Iară de nu să va pîngări muierea și va fi curată, și nevinovată va fi”, în BB și în ms. 45 (Nm., 5, 28; conjuncția *și* din fața cuvîntului *nevinovată* este de prisos; ea lipsește în ms. 4 389), după gr. *ἐὰν δὲ μὴ μιανθῇ ἡ γυνή..., καὶ ἀθῶα ἔσται* (vb. *μιάνω* 'salir', 'souiller'; 'polluer', 'profaner'; adj. *ἀθῶος*, -ος, -ov 'impuni'; 'innocent', 'qui n'a rien à souffrir'); „și deaca să așază preste ei duhul, și prorociră”, în BB (Nm., 11, 25; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, lipsește *și* din fața verbului *prorociră*), după modelul grecesc: *καὶ... ὡς δὲ ἐπανεπαύσατο ἐπ'αὐτοὺς τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπροφήτευσαν* (conj. *ὡς* 'dès que', 'depuis que', 'lorsque', 'tandis que'). Vezi ST. L. LV., p. 15, II.9.7.1.

9.6.1. Conjunctia *și* apare o singură dată sub forma *șe*, în BB: „Șe veși sluji” (Nm., 18, 7). Probabil că avem a face cu o eroare tipografică.

10. INTERJECȚIA

10.1.0. Interjecția *amar!*, *amar!* 'vai!' este prezentă în ms. 4 389 în următorul context: „Și văzînd pre Og și luînd pilda lui, zise: «Amar!, amar! Cine va fi viu cînd va pune acêștea Dumnezeu?»” (Nm., 24, 23; în BB și în ms. 45: „O!, O!”). În dicționarele românești, interjecția *amar!* este tratată sub adj. *amar* (< lat. *amarus*, -a, -um 'id'). Nu s-a observat, însă, că ea reprezintă un calc după interjecția slavă *gore!* 'wehe!'; rus. *góre!* 'id.', din subst. *góre* 'Leid', 'Gram' (= suferință, mîhnire), substantiv care se găsește și în alte limbi slave. Etimonul acestuia este sl. *gorŕo*, *gorŕi* 'brennen' (= a arde), cu schimbarea semantică de la 'Glut, Flamme' la 'Qual, Kummer, Trauer' (vezi E. Berneker, SEW, I, p. 333). Cea mai veche atestare a

interjecției românești *amar!* 'vai!' nu este cea dată în H. Tiktin², DRG., s.v., anume 1642, CAZ. GOV., ci cea din 1620, MOXA: „Ce se stinseră curînd, o, amar!, că se sfădiră adins-eiși” [vezi DA, s.v.; vezi Mihail Moxa, *Cronica universală*, Ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici, de G. Mihăilă, București, 1980, p. 139, 265; la p. 373 (*Indice de cuvinte*), sub *amar*, nu se precizează că este vorba de o interjecție]. În versiunea slavonă, se întîlnește interjecția „O, Горѣ”, pe care Moxa a tradus-o prin *amar!*, apropiînd-o, desigur, de adjectivul vbg. *gorakъ* 'bitter' (= amar), sau, mai degrabă, de interj. bg. *gorko!* 'wehe!', care, și ea, face parte din familia cuvîntului vechi bulgar *gorakъ* 'bitter' [Adăugăm o atestare a interjecției slave *gore!* din ms. 4 389, cartea *Leviticul*: *зрїи: Горѣ нам грѣх раам*, adică: 'Vezi: Vai nouă pentru păcat' (Lv., 26, 29; aceste cuvinte sînt adăugate pe marginea textului, de aceeași mînă)]. Interjecția românească *amar!* este, prin urmare, calchiată din slavonă. La început, ea a avut un caracter livresc, dar cu timpul a devenit populară. În „Vai și amar!”, al doilea element înseamnă tot 'vai!'. Avînd un alt etimon, interjecția *amar!* va trebui tratată separat de adj. *amar*, -ă în dicționarele românești.

10.2.0. Interjecția *O!, o!* 'vai!', 'vai!' este prezentă în BB: „O!, o! Cine va trăi cînd va pune acêștea Dumnezeu?” (Nm., 24, 23; la fel în ms. 45). Interjecția a fost preluată de Nicolae Milescu din textul grecesc, în care găsim: *ὦ ὦ* (interj. *ὦ* 'oh' marchează admirația sau durerea, de exemplu în *ὦ μοι* 'hélas! mahleur à moi!'). În versiunea latinească a *Bibliei*: „Heu!” 'vai!'; în cea slavonă: „горѣ! горѣ! 'vai', 'vai!"; în B 1975: „Vai! vai!”.

III. FORMAREA CUVINTELOR

1. SUFIXE

1.1.0. Sufixul *-ătură* (*-itură*) se întîlnește în derivatul *numărătură*, la pl. *Numărături*, care este titlul celei de a patra cărți a *Pentateuhului* din manuscrisul 45, tradus de Nicolae Milescu. În BB, această carte poartă titlul *Numerile*, iar în ms. 4 389, *Numărul*. Denumirea evreiască este *Bammidbar* 'in der Wüste' (= în pustie), avînd drept motivare modul de denumire vechi oriental după primul substantiv din prima frază. Traducătorul ms. 4 389, Daniil Panoneanul, menționează și el denumirea evreiască: „Ovreaște Vaierdabber”. În *Septuaginta*, numele cărții în discuție a ținut seama de conținut, care se caracterizează prin prezența numeroaselor numere sau cifre. De aici, denumirea *Ἀριθμοί*, care este pl. lui (*ὁ*) *ἀριθμός*, -οῦ 1. 'nombre', 2. 'compte', 'numeration', 'dénombrément' (= recensămînt). Denumirea latinească a aceleiași cărți este *Numeri*, pluralul lui *numerus*, și ea este o traducere a celei grecești. Denumirea latinească a influențat titlul *Numerile* din BB, cu vocala *-i-*, în loc de

-e-, căci pluralul substantivului românesc este (două) *numere*, nu (doi) *numeri*. După modelul BB, *Biblia* românească actuală folosește denumirea *Numerii*, deși substantivul este de genul neutru. Recurgând la derivatul *Numărături*, Nicolae Milescu a avut în vedere, desigur, sensul al doilea al cuvântului grecesc ἀριθμός, anume cel de 'numeration', 'dénombrément', dar soluția n-a fost acceptată de diortositorii BB (în sl.: чѣсла; *čsló* 'număr'). Derivatul *numărătură* este atestat și în ANON. CAR. (cca. 1670). Alte derivate cu sufixul *-ătură* (-itură): *stărpitură* 'avorton', în ms. 4 389: „Ca o stărpitură ce se stărpêște den pîntecel mîne-sa” (Nm., 12, 12); față de prima atestare consemnată în H. Tikin², DRG, s.v., anume anul 1716, aceasta din ms. 4 389 este mai veche cu aproximativ o jumătate de secol (1665–1680); *lepădătură* 'avorton', în BB: „Ca o lepădătură ieșind den zgăul mumei” (Nm., 12, 12; în ms. 45, cuvîntul *lepădătură* este explicat pe margine prin cuvintele, scrise de aceeași mînă, ale copistului: „Pruncul lepădat”); *amestecătură* 'adunătură (de oameni)' (în sens peiorativ), în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 4).

1.2.0. Sufixul *-ătoriu* este prezent în: *sugătoriu* 'sugaci', 'copil de țăță', în BB: „Pre cel sugătoriu” (Nm., 11, 12; în ms. 45: „Sugător”; în ms. 4 389: „Pre cel ce-l apleacă”); *ucigătoriu*, în ms. 4 389: „Sufletul ucigătorului” (Nm., 35, 30).

1.3.0. Sufixul *-că* (< sl. *-ka*) a fost introdus în română prin cuvinte ca *arapcă* < bg. *arabka*, *arapka* (vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 231–232, unde pot fi văzute încă multe alte exemple). În textele de care ne ocupăm, apare *arapcă* 'etiopiancă' în ms. 45: „Muiere arapcă” (Nm., 12, 1; în BB și în ms. 4 389: „Harapcă”, cu *h-*); *ethiopeancă*, în BB (Nm., 12, 1: în ms. 45: „Ethiopeancă”); *madiiancă* (< numele geografic *Madian*), în toate cele trei texte studiate: „Cătră madiiancă” (Nm., 25, 6); „Madieneancă”, în BB (Nm., 25, 15; în ms. 45: „Madienencă”; în ms. 4 389: „Madiiancă”).

1.4.0. Sufixul *-eală* (< sl. *-ela*, *-el*, de exemplu *scrobeală* < bg. *skrobela*; vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 236) se întîlnește în: *agoniseală*, în ms. 4 389 (Nm., 31, 9); *meștersuguială* 'construcție', 'alcătuire' (< vb. *a meștersugui*), în ms. 45: „Meștersuguiala sfêșnicului” (Nm., 8, 5; cuvîntul nu-i înregistrat în dicționare; în BB: „Meștersuguirea”; în ms. 4 389: „Făptura”, vers. 4); *miroseală*, în ms. 4 389 (Nm., 15, 3, 5, 13; gen. dat. art. *mirosêlei*, în 15, 7, 10, 14; în BB și în ms. 45: „Mirosire”); *prisoșeală*, în BB (Nm., 31, 32; în ms. 45: „Prisosirea”).

1.5.0. Sufixul *-ean* (< vsl. *-eaninŭ*, pl. *-eane*, *-kane*; bg. *-ean*, *-eanin*, fem. *-eanka*; vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 305) este prezent în derivate ca: *împregiurean* 'circovoisin', în BB: „Pre toți cei împregiureanii noștri” (Nm., 22, 4); *împregiurêni* 'id.', în ms. 45 (*ibid.*); cuvîntul este prezent în DA, s.v.; echivalentul în textul grecesc este (ὁ) κύκλος, -ου 1. 'cerce', 'rond', iar în

Biblie și 2. 'les vilages d'alentour' (în sintagma: Αὐτὸν κύκλῳ κῶμαι; (ἡ) κῶμη, -ης 'bourg', 'village'). În crearea derivatului românesc *împregiurean* (*împregiurean*), Nicolae Milescu a avut în minte acest echivalent grecesc; derivatul *levitean* (< *levit*) se întîlnește în ms. 45: „Iar leviteanii den fêliul moșiei lor nu s-au socotit întru fiii lui Israil” (Nm., 1, 47; cuvîntul este explicat pe margine: „Popii”; în gr. οἱ λευῖται; în BB: „Leviții”; în ms. 4 389: „Rînduiala preoșească”); *madiemlean* (< numele ținutului *Madian*), în ms. 4 389: „Iovav, feciorul lui Raguil madiemleanul, socrul lui Moisei” (Nm., 10, 29; în BB: „Madianiteanul”; în ms. 45: „Madiateanul”; în gr. τῷ Μαδιανίτην); și: *madiianiteani*, în BB și în ms. 45 (Nm., 31, 2; în ms. 4 389: „Madiiani”); (cu sufixul *-că*) *madieneancă*, în BB: „Și numele muierei madieneancăi cei lovite, Hazvi” (Nm., 25, 15; în ms. 45: „Madienencă”; în ms. 4 389: „Madiiancă”).

1.6.0. Sufixul *-eață* se întîlnește în derivatul *măgăreață*, din ms. 4 389 (Nm., 22, 21, 23, 25, 27, 30, 30, 33); gen.-dat. art. *măgăreței* (Nm., 22, 28). În BB și în ms. 45, apare derivatul cu suf. *-iță*, *măgăriță*.

1.7.0. Sufixul *-enie* este prezent în derivate precum: *căpetenie* (< *capete* + *-enie*) 1. 'elită', 'floarea', 'cei mai de frunte', în toate cele trei texte studiate: „Ia căpeteniia filor lui Caath” (Nm., 4, 2; și în: 13, 2; 26, 2), 2. 'șef', 'comandant', în BB (Nm., 14, 4; 16, 2; 24, 17; 25, 4); *mirosenie*, în ms. 45 (Nm., 15, 6; 28, 6; 29, 8; în BB: „Mirosire”; în ms. 4 389: „Mirosală”); *poslușenie*, în ms. 45 (Nm., 4, 33; în BB: „Poslușanie”).

1.8.0. Sufixul *-ciune* este prezent în: *periciune* 'moarte', în ms. 4 389: „Să fim murit întru periciunea fraților noștri” (Nm., 20, 3; în BB: „În perirea”; în ms. 45: „Întru perirea”; în ms. 4 389 și în: 22, 32; 16, 47, 48, 49, 50); *robiciune* (< *a robi* + suf. colectiv *-ciune*) 'totalitatea prizonierilor de război luați ca robi', în ms. 4 389: „Voi și robiciunea voastră” (Nm., 31, 20; în BB și în ms. 45: „Robime”; vezi mai jos paragraful 1.10.0.). Vezi ST. L. FAC., p. 84, III.1.3.0.; ST. L. EX., p. 28, III.1.4.0.; ST. L. LV., p. 15, III.1.7.0.

1.9.0. Sufixul *-ie*, cu valoare colectivă (ca *-ime*), se întîlnește în derivate ca: *robie* 'robime', în ms. 4 389: „Și aduseră...în tabără robii și jahurile” (Nm., 31, 12; în BB și în ms. 45: „Robimea”); gen.-dat. sg. art. *robiei*, în ms. 4 389: „Și fu după socoteala robiei și a prăzii” (Nm., 31, 32; în BB și în ms. 45: „Robimei”). Sufixul *-ie* mai apare în derivate ca: *hătmănie*, în ms. 45: „Om după hătmănia lui” (Nm., 1, 52); *căpitănie*, în ms. 4 389: „Fieștece om la căpitănia lui” (*ibid.*); *voiozie*, 'însușirea de a fi proprietar, de a avea parte de stăpînire', în ms. 4 389: „Să dai lor și moștinare de părtășie” (Nm., 27, 6; în BB, vers. 7: „Ținere de moștenire”; în ms. 45: „Ținere moștneire”); *moștenie*, în ms. 4 389: „Moștenia lor” (Nm., 35, 14, 15; în BB și în ms. 45: „Sorții lor”). Vezi ST. L. FAC., p. 84, III.1.5.0.; ST. L. EX., p. 28, III.1.9.0.

1.10.0. Sufixul *-ime* apare în derivatul cu sens colectiv *robime* 'captivi', prizonieri de război tratați ca sclavi', în BB: „Aduseră cătră Moisi...robimea, și jafurile, și prada” (Nm., 31, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Robiia, și jahurile, și prada”). Derivatul *robime* mai apare în BB și în ms. 45, în Nm., 31, 19 (în ms. 4 389: „Robiciunea”); forma de gen.-dat. sg. art. *robimei*, în BB și în ms. 45: „Ia capul prăzilor robimei” (Nm., 31, 25). Derivatul în discuție apare și în construcția intensivă *a robi robime* 'a captura prizonieri de război', în BB: „Dede războiu cătră Isralil și robi dentru ei robime” (Nm., 21, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Și se robiră dentr-înșii mulț”), după gr. καταπρονομέουσεν. ἐξ αὐτῶν αἰχμαλωσίαν [vb. καταπρονομεύω, viit. -εύσω 'ravager par des incursions, en maraudant' < vb. προνομεύω 'fourrager', 'butiner', 'piller'; la pasiv: 'être emmené prisonnier par un parti de fourageurs'; (ή) αἰχμαλωσία, -ας 'captivité']].

1.11.0. Sufixul verbal *-ii* se întilnește în infinitivul lung substantivat *moșteniire*, în ms. 45 (Nm., 27, 7); *moșteniirea*, în ms. 45 (Nm., 17, 9, 10, 11; 35, 8; 36, 3, 7, 7, 8, 8, 9, 10), de la vb. *a moștenii*, *-ire*. Sufixul *-ii* se întilnește și în: *pomeniirea*, în ms. 45 (Lv., 2, 16), de la vb. *a pomenii*, *-ire*; *roșiind*, în ms. 45 (Lv., 13, 31), de la vb. *a roșii*, *-ire*.

2. PREFIXE

2.1.0. Prefixul *în-* se întilnește în vb. *a înoști* (< *oaste*) 'a purta război', 'a se lupta', în ms. 4 389: „Trimiteț și vă înoștiț” (Nm., 31, 4; în BB și în ms. 45: „Să stea la războiu”; vb. *a înoști* lipsește din dicționare); adj., adv. *însorțit* 'la sorți', 'în urma tragerii la sorți', presupune un vb. **a însorți*; derivatul apare în BB: „Și veți moșteni pământul lor însorțit, după feliurile voastre” (Nm., 33, 54; în ms. 45: „În sorții”, probabil după gr. κληρωτί, adv., 'au sort, par la du sort' < vb. κληρώω, -ω 'designer par le sort', 'ajuger par la voie du sort').

2.2.0. Absența prefixului *în-* este ilustrată de exemple ca: *timpinare*, în BB și în ms. 45 (Nm., 20, 20; 23, 3; în ms. 4 389: „Întimpinare”); *timpinarea*, în BB și în ms. 45 (Nm., 20, 18; 22, 36; în ms. 45 și în: 22, 34; aici, în BB: „Întimpinarea”; vezi ST. L. EX., p. 13-14, I.3.12.1.); *scriși* 'înscriși', în BB și în ms. 45 (Nm., 11, 26; în ms. 4 389: „Scriș”).

2.3.0. Prefixul *într-* apare în derivatul *a (se) întrarma* 'a înarma', 'a se pregăti de război' (< *într-* + *armă*): „Vă veți întrarma”, în BB (Nm., 32, 20; în ms. 45: „Și veți întrarma...de războiu”; în ms. 4 389: „Vă veți oști spre războiu”); „Întrarmați oameni dentru voi!”, în BB și în ms. 45 (Nm., 31, 3; în ms. 4 389: „Întrarmați-vă!”).

2.4.0. Prefixul *ne-* apare în derivatul *nevrere* 'faptul de a nu vrea', în ms. 4 389: „Și se va lăsa lor, că nevrere iaste” (Nm., 15, 25); „Pentru nevrerea lor” (*ibid.*). Derivatul nu este înregistrat în dicționare.

IV. VOCABULARUL

1. CUVINTE PROPRII LIMBII ROMÂNE VECHI. CUVINTE PUȚIN CUNOSCUTE SAU PĂSTRATE ÎN ANUMITE ARII DIALECTALE. PRIME ATESTĂRI

1.1.0. Elemente latine din fondul moștenit

1.1.1. *ai* 'usturoi' (< lat. *allium*, *alium*) este atestat o singură dată în ms. 45: „Și crastavefii, și pēpenii, și prajii, și cēpele, și aiul” (Nm., 11, 5; pe margine, de aceeași mână: „Usturoiul”; în BB: „Usturoiul”; în ms. 4 389: „Usturoi”). După H. Tiktin², DRG, s.v., prima atestare a cuvântului *ai* este din 1645, HERODOT (datarea acestei opere este controversată). Aria de folosire actuală cuprinde graiurile din Transilvania și sudul Crișanei (vezi ALR, SN, I, p. 186; DA, s.v.). Prezența acestui ardelenism în ms. 45 se poate explica prin intervenția în textul lui Nicolae Milescu a mitropolitului Dosoftei, care a pus în circulație în acest text și alte cuvinte de aceeași proveniență: *afund*, *arină*, *fănină*, *a fulăi*, *gardină*, *gonț*, *înlontru*, *janc*, *a jăncui*, *a știupi*, *vinars* etc.

1.1.2. *căpețel* 'piesă de lemn (scîndură) la cort' (< lat. *capitium* + *-el*; vezi CDDE, nr. 238), în BB: „Căpețelele cortului” (Nm., 3, 36; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Scîndurile cortului”). Prima atestare dată în H. Tiktin², DRG, s.v. *căpeșea*, este 1688, BIBLIA. Ea se modifică puțin: Ms. 45, 1665-1685. Recurgerea de către Nicolae Milescu și de către frații Greceanu la termenul *căpeșele* a fost determinată, poate, de originalul grecesc, în care găsim cuvântul (ή) κεφαλίς, -ίδος, care, printre altele, înseamnă și 'la partie supérieure ou le commencement d'une chose', precum și 'chapiteau d'une colonne'; el face parte din familia gr. (ή) κεφαλή, -ής 'tête', așa cum *căpeșel* face parte din familia cuvântului *cap*. Pe de altă parte, folosirea de către Daniil Panoneanu, traducătorul ms. 4 389, a termenului *scîndură* se explică prin originalul slavonesc, care are cuvintele *дѣска* *хрѣма* [vbg. *děska* 'Brett' (= scîndură); vsl. *chramŭ* 'Tempel'; vezi E. Berneker, SEW, I, p. 246; 397, sub *chorm*].

1.1.3. *a se conteni* 'a se opri', 'a înceta', 'a se potoli' [< lat. **cunctino*, *-are*, în locul lat. clas. *cunctor*, *cunctari* (și *cuncto*, *-are*) 'a pregeta', 'a sta la îndoială', 'a sovăi', 'a întârzia', 'a temporiza'; vezi DA, s.v.] a fost întilnit o singură dată în ms. 4 389: „Și să se contenească răpștirea lor de la mine” (Nm., 17, 10; în BB: „Să să potolească cîrteala”; în ms. 45: „Să să potolească”).

1.1.4. *a demica* (= *a dumica*) 'a face bucățele', 'a sfărâma', 'a zdrobi' (< lat. **demicare* < *de* + *mica* 'bucățică', 'fărîmătură'), în ms. 45: „Grăsimile lor le va demica” (Nm., 24, 8; în BB: „Le va suge ca măduha”; în ms. 4 389: „Oasele lor le va zdumica”). Textul din BB redă gr. ἐκμυλεῖ (vb. ἐκμυλεῖσθαι 'oter la moale').

Prima atestare din H. Tikin², DRG, s.v., anume 1679, DOSOFTEI, se modifică cu câțiva ani mai înainte: Ms. 45, 1665–1685.

1.1.5. funicea 'funie mică' (< lat. **funicella* < *funis*, -em) este prezent în ms. 4 389: „Și părșii lor, și funicêțele lor” (Nm., 3, 37; în BB și în ms. 45: „Și ștreangurile lor”). Termenul *funicêțele* mai este atestat în ms. 4 389 și în Nm., 4, 26, 32.

1.1.6. fuște (s.m. și n.) 'suliță; 'javelot', 'lance', 'baionette' (< lat. *fustis*, -em; prezența șuierătoarei -ș- la singular se explică prin influența formei de plural, *fusti*) se întâlnește în BB: „Și luind fuștele în mînd...junghe pre amîndoi” (Nm., 25, 7; în ms. 4 389, vers. 8, la fel). O formă specială apare în ms. 45: *hăștiul* (sau *hiștiul*), de declinarea a II-a, cu *h-*, în loc de *f-*, și cu vocala *ɤ* în prima silabă, care poate avea atât valoarea de *ă*, cât și de *î*. O formă asemănătoare este folosită în HERODOT, p. 700: *hășturi*, alături de forma *fuşturi*, din textul de bază. În ambele cazuri, desinența neutră -e (*fuște*) a fost substituită prin desinența neutră -uri, iar, în prima formă, *f-* a fost substituit prin *h-*. După pluralul neutru *hășturi*, a fost reconstituit un singular *hăști* (sau *hășt*, *hișt*), consacrat de N. A. Ursu, NOI INFORM., III, p. 70 (și LR XXX, 1985, nr. 1, p. 36, nota 26), în discuția privitoare la paternitatea traducerilor conținute în ms. 45 și în *Herodot*-ul de la Coșula.

Din familia *fuște*, care mai înseamnă și 'tîge d'oignon' (vezi CDDE, nr. 704; cuvîntul este comparat cu lat. *fusticuli* 'queues d'ail'), mai fac parte și *fiștiu*, *fiști*, s.m.; *fuștiu*, s.m., cu sensul (1.) 'semințe la usturoiul de toamnă' și (2.) 'tîge de l'ail avec les semences'. Aceste cuvinte sînt înregistrate în DA, s.v., dar autorii nu le cunosc etimologia. Observăm că în ele se întâlnește același fenomen de delabializare (*u > î*) pe care îl prezintă variantele *hiști*, (*hăști*); *hiștiuri* (*hăștiuri*). Totodată, adăugăm informația că în graiul moldovenesc, de pildă, în județul Iași, comuna Voinești, există, de la *fuște*, derivatul verbal *a înfușta* '(despre ceapă) a crește tijele purtătoare de sămînță', și, de la acest verb, adj. *înfuștat*, -ă '(despre ceapă) cu tijele purtătoare de sămînță crescute'. Atît verbul, cît și adjectivul nu sînt înregistrate în dicționare.

Schimbară fonetică *f > h-* (*fuște* – *hăști*) se petrece în mod sporadic și în alte cazuri: *făgaș* – *hăgaș* (*hogaș*); *foituială* – *huituială*; *freamăt* – *hreamăt*; *vifor* – *vihor* etc.; vezi V. Arvinte, *Etimologia adv. hăt și a subst. hătălău*, în ALIL, Tomul XXXI, A, Iași 1986–1987, p. 187–196; exemplele pentru *f > h*, la p. 194.

1.1.7. junice 'juncă' (< lat. *juncus*, -em) a fost semnalat în ms. 4 389: „Să aducă la tine o junice nevinovată” (Nm., 19, 2; în BB: „Juncă”; în ms. 45: „Giuncă”). Mai mult folosit (peste 10 ocurențe) este cuvîntul *juncă* (< lat. *iuvēnca*, pl. *junci*, precum și, mai rar, masc. *junc* (< lat. *iuvēncus*). Pentru variantele cu *gi-*, vezi mai sus, p. 3–4, I.3.3.0.

1.1.8. lăptucă 'chicorée sauvage' ou 'sorte de laitue amère' (< lat. *lactuca*), în ms. 45: „Preste azime și

lăptuci vor mînca pre êle” (Nm., 9, 11; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: „*Papadii*”; în BB: „*Papadte*”; în ms. 4 389: „*Susaiu*”; și aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: „*Papadie*”). Vezi ST. L. EX., p. 30, IV.1.1.16.; p. 37, IV.1.5.26.

1.1.9. mielușea 'mială de un an' (< lat. *agnella* > *mîială* + suf. fem. -ușea), în BB: „Pentru jîrtva mîntuirii...mielușale de un an” (Nm., 7, 17; și în 32, 29; în ms. 45: „*Mielușeale*”; în ms. 4 389: „*Miei cîte de un an*”).

1.1.10. mioară 'mială de un an (lat. **agnelliola*), în BB: „Și va aduce dar...o mioară de un an” (Nm., 6, 14; în ms. 45: „*O cîrlănișă de un an*”; în ms. 4 389: „*O miea de un an*”). Pentru răspîndirea geografică a termenului *mioară*, vezi ALR SN II, h. 387.

1.1.11. a mînea 'a rămîne', 'a poposi' (< lat. *maneo*, *ere*), în ms. 45: „Și mase nărodul la Cadis” (Nm., 20, 1; în BB: „*Rămase*”). Vezi ST. L. LV., p. 17, IV.1.1.23.

1.1.12. a mîneca 'a se trezi dis-de-dimineață' (< lat. *maneo*, -*are*), în BB: „Și mînecînd dimineața, s-au suit pre vîrfurile muntelui” (Nm., 14, 40; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Sculîndu-se dimineața*”).

1.1.13. mucare, folosit mai ales la plural, *mucări*, are, de regulă, sensul 'clește de curățit mucul lumînărilor, al candelelor'; în textul de față, el denumește 'un vas de vărsat uleiul în candelă' (< lat. **mucale* < *mucus*; vezi ST. L. EX., p. 30, IV.1.1.20), în BB: „Vor acoperi sfêșnicul...și mucările lui” (Nm., 4, 9; la fel în ms. 34 și în ms. 4 389); în versiunea grecească: τός έπαρωστρίδας ούτρίς [(h) έπαρωστρίς, -ίδος 'vase pour verser de l'huile dans la lampe'].

1.1.14. noaten 'miel de un an' (< lat. *annānus*), în ms. 4 389: „Să aduceți prin os ardere de tot...14 noateni” (Nm., 29, 13; în BB și în ms. 45: „*Miei cîte de un an*”). Repartiția teritorială a cuvîntului poate fi văzută în ALR, SN II, h. 387, *noatenă*. Vezi și ST. L. EX., p. 49, IV.2.2.36.; ST. L. LV., p. 17, IV.1.1.25.

1.1.15. repaos (*răpaos*) 'loc de odihnă', 'popas' (< lat. **repausum*), în ms. 4 389: „Mergea înaintea lor cale de trei zile să caute lor răpaos” (Nm., 10, 32; în BB și în ms. 45: „*Odihnă*”). Vezi ST. L. LV., p. 6, I.3.9.3.

1.1.16. a răposa 'a se odihni', 'a face popas' (< lat. *repauso*, -*are*), în ms. 4 389: „Și răposă duhul pre dînșii” (Nm., 11, 26; în BB și în ms. 45: „*Să odihni*”).

1.1.17. rost 'gură' [< lat. *rostrum* 'cioc', 'bot', '(la om) gură'], în BB: „Au nu cîte va pune Dumnezău în rostul meu aceasta voi păzi a grăi?” (Nm., 23, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*În gura mea*”). Cuvîntul mai apare în BB și în ms. 45, în Nm., 27, 21, 21. Vezi ST. L. FAC., p. 86, II.1.1.17.

1.1.18. staul 'adăpost pentru oi'; 'loc îngrădit unde stau oile, de obicei, iarna'; 'grajd' (< lat. *stabulum*; lat. *stabulum* > *staur*, pl. *staure*, *stauri* 'id.', vezi S. Pușcariu, *Limba română*, București, 1976, p. 178; în ALR SN II, h. 392, varianta *staul* este înregistrată în pct. 102, Feneș, jud. Alba și pct. 833, Petrița, jud.

Hunedoara; de asemenea, ea apare în 3 localități din nordul țării: 346, Negrești, jud. Satu-Mare; 363, Bîrsana, jud. Maramureș; 365, Borșa, jud. Maramureș), în ms. 4 389: „Să facem aici staule și oboară oilor și dobitoacelor noastre“ (Nm., 32, 16; în BB și în ms. 45: „*Odăi de oi*“). Fiind folosit în textele religioase despre nașterea lui Isus, cuvîntul *staul* a fost adoptat în norma limbii bisericești și în cea a limbii literare române.

1.2.0. Elemente latine savante

1.2.1. altar 'jertfelnic' este folosit în ms. 4 389: „Și sfîșnicul, și altariul, și vasele sfîntului“ (Nm., 3, 31; în BB: „*Jirtăvnicul*“; în ms. 45: „*Jirtăvnicile*“). Vezi ST. L. EX., p. 30, IV.1.2.1.; ST. L. LV., p. 17, IV.1.2.1

1.2.2. coliandru (și: *coliandrăș*, *coriandru*), în BB: „Și mana ca sămînța coliandrului iaste“ (Nm., 11, 6; în ms. 45: „*Coliandrășului*“; în ms. 4 389: „*Coriandru*“). Vezi ST. L. EX., p. 31, IV.1.2.5.

1.2.3. cristal [< lat. med. *chrysellum* < gr. (ὀ) κρύσταλλος, -ου 1. 'glace', 2. 'cristal'; 'tout objet cristallisé', din (τὸ) κρύος, εὐς, -ους 'froid', 'gelée'], în ms. 45: „Ca chipul cristalului“ (Nm., 11, 7; în BB: „*Cristalului*“; în ms. 4 389: „*Mărgăritarului*“). Varianta cu -și-, din BB, trebuie pusă în legătură cu magh. *kristály*, polon. *kryształ*.

1.2.4. pedestru (adj. și subst.) 'care merge pe jos (despre soldați)' (< lat. *pedēster*, -stris), în BB: „600 de mii norodul de pedestri“ (Nm., 11, 21; la fel în ms. 45). Vezi ST. L. EX., p. 31, IV.1.2.7.

1.2.5. suma (și: *summa*) 'număr', 'total', 'sumă' [< lat. med. *summa* 'Gesamtzahl', la origine: 'oberste Zahl als Ergebnis der von unten nach oben vollzogenen Addition' (KLUGE¹⁹, EWDS, p. 764); lat. *summa* 'la chose la plus haute', fem. de la *summus* 'le plus haut', 'très haut'], în ms. 4 389: „Luaf suma a toată adunarea feciorilor lui Israil“ (Nm., 1, 2; pe margine, de aceeași mîna, este adăugat cuvîntul: „*Cisla*“; în BB și în ms. 45: „*Începătură*“, pentru care vezi mai jos, p. 32, IV.2.1.39.). Cuvîntul *suma* 'număr total' mai apare în ms. 4 389 în următoarele locuri: Nm., 1, 45, 49 (în ultimul loc, pe margine, pentru *număr*, din text); 2, 1; 3, 34, 39; 26, 51 (în ultimul loc: „*Summa*“). Termenul folosit în BB și în ms. 45 este: „*Socoteală*“. Apariția lat. med. *summa* în traducerea lui Daniil Panoneanul se explică prin folosirea de către acesta și a versiunii latinești, în care găsim: „*Tollite summan universae congregationes filiorum Israel*“ (Nm., 1, 2). Termenul *suma* din ms. 4 389 se alătură altor cuvinte preluate din sursa latinească în acest text: *agru*, *altar*, *fur*, *pedestru* etc. Cf. ST. L. FAC., p. 85, IV.1.1.1., *agru*; ST. L. EX., p. 30, IV.1.2.1., *altar*; 1.2.2., *agru*; ST. L. LV., p. 17, IV.1.2.1., *altar*, 1.2.2., *agru*; ST. L. EX., p. 29, IV.1.1.8., *fur*.

1.3.0. Elemente neolatine (italienești)

1.3.1. carătă 'căruță elegantă, închisă', 'car imperial', 'char royal' (< it. *caretta* 'faeton'; cf. și ngr. *karetta*), în ms. 4 389: „Șăzu în a doaoa carătă“ (Fac., 41, 43; vezi ST. L. FAC., p. 97, IV.2.3.16.). Exemplul de mai sus conține prima atestare a cuvîntului *carătă* (și: *carîță*): cca 1665–1680, puțin mai veche față de atestarea propusă în H. Tiktin², DRG, s.v., anume 1675, MIRON COSTIN. În ultima lucrare, a fost ignorată prezența cuvîntului *carătă*, pl. *carâte*, în 4 locuri din *Herodot*-ul de la Coșula, a cărei traducere a fost atribuită de unii lui Nicolae Milescu, iar anul realizării a fost stabilit la 1645. Datarea această este însă greșită, pentru că Milescu avea în 1645 numai 9 ani. Prezența cuvîntului *carătă* în HERODOT (p. 349, 359, 460) constituie un indiciu că termenul îi era cunoscut lui Nicolae Milescu, care l-a folosit și în traducerea *Bibliei*, păstrată în ms. 45 și tipărită în BB. Supoziția noastră se bazează pe interpretarea următorului pasaj din cartea *Numerii*, în varianta din BB și din ms. 45: „Și au adus darurile lor înaintea Domnului șase cară cu roate..., un car de la doi boiari“ (Nm., 7, 3). În ms. 4 389, sintagma care ne interesează, *cară cu roate*, este modificată în: „*Cară curate*“. În primul caz, folosirea determinantului *cu roate* pe lângă cuvîntul *cară* este redundantă, căci car fără roate nu se poate. În al doilea caz, punerea adj. *curate* pe lângă pl. *cară* este fără sens. De aceea, trebuie să admitem că Milescu a folosit în versiunea sa termenul *carâte*: „șase carâte“, pl. de la *carătă*, cuvînt pe care copistul ms. 45, Dumitru din Cîmpulung, nu-l cunoștea; se poate presupune și o grafie greu de descifrat. Din acest motiv, copistul muntean l-a modificat, prin etimologie populară, în *cară cu roate*. Din ms. 45, sintagma a trecut în textul tipărit al BB. Altă soluție a fost găsită în ms. 4 389. Autorul traducerii a avut în față aceeași dificultate grafică privind termenul *carătă*. Daniil Panoneanul mărturisește în *Cuvînt înainte cătră cetitor* că a folosit traducerea românească a lui „Nicolae spătaru“. Dacă diortositorii bucareșteni ai BB, precum și Daniil Panoneanul, s-ar fi uitat în versiunile grecească, latinească și slavonească ale *Bibliei*, ar fi evitat soluțiile eronate menționate. Într-adevăr, în versiunile amintite sînt folosite denumiri care corespund sensului 'căruță elegantă, închisă'; 'car imperial sau regal' al cuvîntului v. rom. *carătă*. Astfel, în gr. avem: ἔξ ἀμάξας λαμπνίκας [(ῆ) ἀμαξα, -ης 'chariot', 'voiture'; adj. λαμπνικός, -ή, -όν 'semblable à un char royal'; subst. (ῆ) λαμπήνη, -ης 'grand chariot couvert', 'char royal'; ἕξ 'six'], care se traduce: 'Șase care acoperite, asemănătoare carelor regale', 'faetoane', 'carăte'. Tot astfel și în limba latină: „*Sex plaustra tecta*“ (*plaustrum*, -i 'car', 'căruță'; *tectus*, -a, -um 'care are acoperiș', 'acoperit'); în versiunea slavonă: Ш колевничу царьскыхъ 'car imperial' [vbg. *kolestnica* 'Wagen' (= car); *caraskoe* 'împărătesc']; în limba germană: „*Sechs Lastwagen*“; în limba franceză: „*Six chariots couverts*“; în BB 1975: „Șase care acoperite“.

Confuzia dintre *carăte* și adj. *curate* din ms. 4389 este cu atât mai de neînțeles cu cât traducătorul acestui text, Daniil Panoneanul, este primul care folosește în limba română împrumutul italianesc *caretta* 'faeton', în forma *carătdă* (Fac., 41, 43; vezi mai sus).

1.4.0. Elemente slave

1.4.1. *cislă* 'număr' (< vsl. *čslo*), în ms. 4389: „*Cisla*” (Nm., 1, 2; cuvântul este scris pe margine, de aceeași mână, pentru sinonimul *sumă*, din text).

1.4.2. *a cislui* 'a număra' (< *cislă* + *-ui*; cf. vsl. *čsliti* 'id.'). în ms. 4389: „*Și-i cisluiră în pustia Sinaii*” (Nm., 1, 19; în ms. 45 și în BB: „*Să socotiră ei*”). Prima atestare a acestui cuvânt din H. Tiktin², DRG, s.v., anume anul 1710 NEC. COSTIN, se modifică: 1665–1680, ms. 4389.

1.4.3. *cisluit*, *-ă* 'numărat' (< vb. *a cislui*), în ms. 4389: „*Și toată puterea lui cisluită, 74 000 și 600*” (Nm., 2, 4; și în 2, 6, 8, 11, 13, 19, 21, 23, 26, 28; în BB și în ms. 45: „*Cei socotiți*”). Prima atestare a acestui cuvânt din H. Tiktin, DRG, s.v., anume 1683, DOSOFTEI, se modifică puțin: cca. 1665–1680, ms. 4389.

1.4.4. *deșugubină* 'răscumpărare', 'plată de răscumpărare a unei infracțiuni' (< vsl. *dušegubna* 'animam perdens'), în ms. 4389: „*Și să nu luaț deșugubină de la ucigaș pentru cel ucis*” (Nm., 35, 31; pe margine, de aceeași mână, sînt adăugate cuvintele: „*Vezi pentru deșugubină*”; în BB și în ms. 45: „*Răscumpărare pentru suflet*”, după gr. *λύτρα περι ψυχῆς*). Vezi ST. L. EX., p. 34, IV.1.4.58., *șugubină*.

1.4.5. *a dodei* 'a supăra', 'a incomoda', 'a deranja' (< vsl. *dodějati*, sîrb. *dodejati*), în ms. 45: „*Păn-cîndu mă dodăiește nărodul acesta și păn-cîndu nu-m crêde mie*” (Nm., 14, 11; pe margine, de aceeași mână, este adăugat cuvântul: „*Bintuiește*”; în BB: „*Mă zădăraște*”; în ms. 4389: „*Mă vor mânia*”). Vezi ST. L. FAC., p. 86, IV.1.2.4.

1.4.6. *a dosădi* 'a insulta', 'a ofensa', 'a ocări', 'a persecuta', 'a trata rău pe cineva' (< vsl. *dosaditi*, *dosađlati* 'a întrista'), în ms. 4389: „*Și dosădiia oamenii spre Moisei*” (Nm., 20, 3; în BB și în ms. 45: „*Suduia*”).

1.4.7. *a dvori* (și: *a zvori*) 'a sluji', 'a servi'; 'a face treabă' (< vsl. *dvoriti* 'dienen' < *dvorŭ* 'curte domnească'; vsl. *dvorčiniŭ* 'curtean'), în ms. 45: „*Să dvoriți înaintea adunării*” (Nm., 16, 9; în BB: „*Să zvoriți*”; în ms. 4389: „*Să staț înaintea*”).

1.4.8. *harapcă* (adj. și subst.) 'etiopiană', 'abisiniană' (< bg., sîrb. *arapka*; vsl. *arapinŭ*; ngr. *ἀράπις*), în BB: „*Căce muiere harapcă au luat*” (Nm., 12, 1; în ms. 45: „*Arapcă*”; în ms. 4389: „*Muierea cea harapcă*”). Termenul grecesc este Αἰθίοψ.

1.4.9. *a se încropi* 'a se stropi cu apă lustrală' [< vbg. *kropŭq*, *kropiti* 'bespritzten', 'besprengen' (= a stropi, a împrășca cu apă)], în ms. 45: „*Căce apă de curățenie nu*

s-au încropit preste însul” (Nm., 19, 20; la fel și în vers. 13; în BB și în ms. 4389: „*Nu se-au stropit*”). Sensul special din ms. 45 este identic cu cel al etimonului slav menționat. Acesta din urmă stă și la baza rom. *uncrop* 'apă clocotită', vb. *a uncropi*. Varianta cu *u-* este și ea atestată în ms. 45, în subst. *uncropire* 'stropire' < vb. *a uncropi* 'a stropi': „*Cel ce să atinge de apa uncropirei necurat va fi păn-în sară*” (Nm., 19, 21; în BB și în ms. 4389: „*Apa stropirii*”); „*Căce apă de uncropire nu s-au încropit preste el*” (Nm., 19, 13; în BB: „*Apa stropirei nu s-au stropit*”; la fel în ms. 4389). Varianta cu *u-* are ca etimon vbg. *ukrop*, rus. *ukrop* 'heißes, siedendes Wasser'; acestea sînt etimonurile rom. *uncrop* 'apă clocotită'. După modelul derivatelor, foarte numeroase, cu prefixul *în-* sau de la o variantă dialectală în care a avut loc delabializarea lui *u-*, a apărut forma verbală *a încropi*, cu sensurile: 1. 'a face căduț un lichid', 2. 'a aduna cu greu laolaltă', 'a înjgheba', 'a înfiripa' (DEX, s.v.). Sensul 'a stropi', atestat în ms. 45, este etimologic. El nu a fost înregistrat în dicționare.

1.4.10. *inorog* 'animal fabulos, cu un corn în frunte' (< sl. *inorogŭ*), în ms. 4389: „*A căroră putere iaste ca a inorogului*” (Nm., 23, 22; în BB și în ms. 45: „*Celui-cu-un-corn*”).

1.4.11. *ispovedanie* (= *spovedanie*) (< vsl. *ispovědanie*), în ms. 4389: „*Vezi ispovedanie*” (Nm., 5, 7; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mână).

1.4.12. *a se leni* 'a se lenevi' (< vsl. *lěniti*; *a lenevi* < vsl. *lenivŭ* 'leneș'), în ms. 45: „*Nu te leni a veni cătră mine!*” (Nm., 22, 16; în BB: „*Lenevi*”; în ms. 4389: „*Lenivi*”).

1.4.13. *a năzări*, tranz. 'a zări', 'a vedea' (< vsl. *nazrěti*, -*zrjti*; cf. *a zări* < sl. *zrěti*), în ms. 45: „*Îl voi năzări pre el*” (Nm., 23, 9; la fel în ms. 4389; în BB: „*Cunoaște-voiu pre dînsul*”).

1.4.14. *obor*, pl. *oboară* 'împrejmuire', 'îngrăditură', 'țarc de oi' (< bg., sîrb., sloven. *obor*), în ms. 4389: „*Să facem aici staule și oboară*” (Nm., 32, 16); „*Să zidiț...oboară dobitoacelor*” (Nm., 32, 24; în BB și în ms. 45: „*Ogrăzi*”). După datele din ALR SN, II, h. 393, *staur*, termenul *obor* 'loc îngădit unde stau oile' formează o arie discontinuă în Oltenia (4 puncte), Muntenia (3 puncte) și Dobrogea (2 puncte). Pentru sinonimul aproximativ *staul*, vezi mai sus, p. 20–21, IV.1.1.18. Folosirea cuvintelor *obor* și *staul* de către Daniil Panoneanul indică apartenența acestuia la zona de interferență a ariilor cuvintelor menționate, situată în nordul Olteniei și sud-vestul Transilvaniei.

1.4.15. *a obori* 'a desființa', 'a demonta' (< vsl. *oboriti* 'a desființa'), în ms. 45: „*Și rădicîndu-se cortul, ei îl vor obori*” (Nm., 1, 51; în BB: „*Cobori*”; în ms. 4389: „*Să-l strîngă*”).

1.4.16. *obroc* 'vas de lemn (sau de coajă de tei) folosit ca unitate de măsură' [cf. vrus. *uborŭkŭ*, sîrb. *uborak*, ucr. *uborok*; varianta rom. *obroc* provine, prin metateză, din **oborc* sau a apărut sub influența cuvîntu-

lui *oboroc*², cu sensul 'tain', 'cantitate zilnică de alimente', 'rație' (< sl. *obrokū*); vezi H. Tiktin, *DRG*, s.v.], în ms. 4 389: „10 obroace strînse și uscară lor șușală împrejurul taberii“ (Nm., 11, 32; în BB și în ms. 45: „Cori“).

1.4.17. *odraslă* 'mlădiță', 'lăstar' (< vsl. *otraslŭ*), în BB (Nm., 17, 8; în ms. 45: „Odreaslă“).

1.4.18. *a odrăslî* 'a da mlădițe', 'a da lăstari' (< *odraslă*), în BB: „Toiagul lui va odrăslî“ (Nm., 17, 5; în ms. 45: „Va odresli“); „Odrăslise“, în ms. 4 389 (Nm., 17, 8; în BB: „Scoase odraslă“; în ms. 45: „Scoase odreaslă“); „Odrasli toiagul lui Aaron“, în ms. 45 (Nm., 17, 8; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mîină).

1.4.19. *olovină* 'bere' (< sl. *olovina* 'băutură fermentată'), în ms. 4 389: „Și să se oprească de vin...și de oțet de olovină“ (Nm., 6, 3; în BB: „Oțet den rachiu“; în ms. 45: „Oțăt de stcheră“). În ms. 4 389, cuvîntul a fost preluat din versiunea slavonă, în care găsim: *оцѣта оловина*; sl. bis. *olovina* avea sensurile 'Treber', 'Hefe', 'Absatz von Bier' (= tescovină, drojdie de bere); bg. *olovina*, sloven. *olovina* 'Bierhefe', 'Bier'; radicalul acestor cuvinte este sl. *olŭ* 'jedes alkoholische Getränk außer Traubenwein'; 'Dünnbier', 'Bier' (M. Vasmer, *REW*, II, p. 262). Rom. *olovină* cunoaște în ms. 4 389 prima sa atestare scrisă: 1665–1680, pentru că cea propusă în H. Tiktin², *DRG*, s.v., anume 1620, MOXA, este eronată. La locul indicat, se află un alt cuvînt, anume *olovim*, cu sensul 'stofă de purpură' (< mgr. *ὀλόβηρος*): „Și așternutul lui era de olovime“. Acest cuvînt este tratat în H. Tiktin, *op. cit.*, sub *olofir*. După datele oferite de *DLR*, termenul *olovină* este cunoscut în graiurile din sudul Transilvaniei, avînd și variante ca: *olăvîină*, *olăghîină*, *ologîină*, *olotnă*, *olăină* etc. El ar putea fi inclus în lista elementelor lexicale care caracterizează limba lui Daniil Panoneanul.

1.4.20. *pámente* 'pomenire', 'amintire' (< vsl. *pamęŭ*), în BB: „Jirtvă de pámente“ (Nm., 5, 15; în ms. 45, la fel; aici însă: „Jirtvă“; în ms. 4 389: „Järtva pomenirii“); „Jirtva pámetei“, în BB (Nm., 5, 18; în ms. 45: „Jirtva páminții“; în ms. 4 389: „Järtva aducerii-aminte“). Mai sînt atestate formele de gen.-dat. sg. art. *pámintei*, în ms. 45 (Nm., 5, 26); *pámentii*, în BB (*ibid.*). Vezi ST. L. EX., p. 33, IV.1.4.38.

1.4.21. *polc* 'unitate militară', 'regiment' (< rus., ucr. *polk*), în BB: „Polcurile taberii lui Ruvim“ (Nm., 2, 10; în ms. 45: „Șiragurile“; aici, pe margine, de aceeași mîină, este adăugat cuvîntul: „Pîlcurile“, al cărui etimon este vsl. *pľŭkŭ* 'pîlc', 'mulțime').

1.4.22. *poslușanie* 'slujire', 'servire' (< vsl. *poslušanije*), în BB: „Și toate poslușaniile lor“ (Nm., 4, 33; în ms. 45: „Poslușeniile“; în ms. 4 389: „Slujirea“); „Poslușaniile sfîntului“ 'serviciul sau slujirea pe care o fac preoții în Sfînta Sfîntelor' (Nm., 7, 9; în ms. 45: „Slujbele sfîntului“; în ms. 4 389: „Slujba sfîntului“). Vezi ST. L. FAC., p. 87, IV.1.2.19.

1.4.23. *a posluși* 'a sluji' (< vsl. *poslušiti*), în BB: „Vom posluși lui“ (Nm., 3, 6); „Tot cela ce intra a posluși“ (Nm., 4, 40 și 44; intră); „Tot lucrul poslușit“ (Nm., 28, 25, 26; 29, 1, 12, 35); *poslușaste* (Nm., 4, 41); (*să*) *poslușască* (Nm., 4, 24, 31). Tot așa în ms. 45. În ms. 4 389, se folosește vb. *a sluji* în aproape toate ocurențele.

1.4.24. *prinos* 'ofrandă', 'jertfă' (< vsl. *prinosŭ* < *nositi*, *nesti* 'a purta, a aduce'), în ms. 4 389: „Cînd veș lua prinos de la dînșii“ (Nm., 18, 30; în BB și în ms. 45: „Începătură“).

1.4.25. *prohrab*, s.m. 'ciucure', 'franjuri' (cf. în textul slavonesc termenul *прохрѣзкн*), în ms. 45: „Și să-ș facă șie *prohrab* pre aripile hainelor lor, întru rudele lor. Și vei pune pre *prohrabii* aripilor înpletitură albastră și va fi voadă la *prohrabi*“ (Nm., 15, 36; în BB: „Sîngifu“...*sîngifurile*...*sîngifuri*“; în ms. 4 389, vers. 38: „Ciucuri“; aici, pe margine, de aceeași mîină, este notată o observație pentru întregul verset: „Să facă semn ca să-ș aducă aminte de legea Domnului“). În BJ: „Des houppes“; în lat. „Fimbrias“ (= tiv la o haină, franjuri, ciucuri). Etimologia cuvîntului *prohrab* este neclară.

1.4.26. *a răpști* (*asupra, înaintea, împotriva* *cuiva*) 'a cîrți', 'a vorbi de rău', 'a murmura' (< vsl. *rŭpŭštati*, *rŭpŭštŭ*), în ms. 4 389: „Și răpștiia oamenii rële înaintea Domnului“ (Nm., 11, 1; în BB: „Era...cîrtind“; în ms. 45: „Era...cîrtindu“); „Răpștiia asupra lui Moisei“, în ms. 4 389 (Nm., 14, 2; în BB: „Cîrtiia“; în ms. 45: „Cîrtea“; forma *răpștiia* apare în ms. 4 389 și în Nm., 14, 27; 21, 5); „Va răpști...rău împotriva mea“, în ms. 4 389 (Nm., 14, 27); „Au răpștit spre mine“ (Nm., 14, 28; în BB și în ms. 45: „Cîrtiia“); „Am răpștit“, în ms. 4 389 (Nm., 21, 7); „Răpștirea...care răpștesc ei asupra voastră“ (Nm., 17, 5; în BB și în ms. 45: „Cîrtescu“; „Deaca veniră, ei răpștiră de dînsa“, în ms. 4 389 (Nm., 14, 36); „Dară Aáron ce iaste de răpștiș asupra lui?“; în ms. 4 389 (Nm., 16, 11). Vezi ST. L. EX., p. 34, IV.1.4.50.

1.4.27. *răpștire* 'cîrtire', 'murmurare', 'vorbire de rău' (< vb. *a răpști*; vezi cuvîntul precedent), în ms. 4 389: „Că răpștirea feciorilor lui Israil cu carea răpștiia spre voi am auzit“ (Nm., 14, 27; în BB și în ms. 45: „Cîrteală“); „Și voi lua de la tine răpștirea feciorilor lui Israil“ (Nm., 17, 5). Vezi ST. L. EX., p. 34, IV.1.4.51.

1.4.28. *rocoș*, s.m. 'răscoală', 'împotrivire', 'revolta nobilimii poloneze contra regelui și senatului' (< polon. *rokosz*, rus. *rokoš*), în ms. 45: „Aceștea-s ceia ce s-au răcoșit...întru rocoși împotriva Domnului“ (Nm., 26, 9; în BB: „Întru împotrivire“; în ms. 4 389: „Întru răsipire“).

1.4.29. *a se rocoși* (*răcoși*) 'a se răscula', 'a se împotrivi' (< polon. *rokoszyć się*; pentru varianta cu silaba inițială *ră-*, cf. ceh. *rákoš*, magh. *rakás*; vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.), în ms. 45: „Adunarea...ce să răcoșește preste mine“ (Nm., 14, 35; în BB: „Au ficlenit“; în ms. 4 389: „Se-au sculat asupra mea“); „Și

că ce vă răcoșiți?" (Nm., 16, 3; în BB: „Vă puneți împotriva”; în ms. 4 389: „Vă sculați”); „Și să răcoșiră asupra lor”, în ms. 45 (Nm., 16, 19; în BB: „Să ridică asupra”; în ms. 4 389: „Se sculară asupra”); „Și fu când să răcoșia adunarea preste Moisi și Aaron”, în ms. 45 (Nm., 16, 42; în BB: „Învăluia”; în ms. 4 389: „Se întoarse...asupra lui”); „Acestea-s ceia ce s-au răcoșit pre Moisi și pre Aaron” (Nm., 26, 9; în BB: „Au stătut împotriva”; în ms. 4 389: „Se sculară asupra lui”. Vezi ST. L. FAC., p. 87, IV.1.2.29.

1.4.30. *sad* 'livadă', 'plantație de pomi fructiferi' (< vbg. *sadŭ* 'copac', 'plantă, 'pădurice' < sl. com. *sadŭ* 'plantație'; vezi M: Vasmer, *REW*, II, p. 567), în ms. 4 389: „Și sînt într-însul sādite saduri de pomi” (Nm., 13, 21). Vezi ST. L. FAC., p. 87, IV.1.2.30.

1.4.31. *semeț* 'mîndru', 'trufaș', 'dîrz', 'plin de încredere în sine' (cf. sl. *sŭmeti* 'a îndrăzni'), în ms. 4 389: „Oameni semeț și nāsîlnici” (Nm., 16, 26).

1.4.32. *șușală* '(fășie de) carne uscată' a fost înlînit în ms. 4 389: „Și sculîndu-se oamenii, adunară prēpelițe [pe margine: cîrstei] toată ziua și toată noaptea...și uscară lor șușală împrejurul taberii” (Nm., 11, 32; în BB: „Și ș-au zvîntat lorv zvîntături”; în ms. 45: „Au zvîntat șie zvîntări”). În versiunea grecească: καὶ ἔψυξαν ἑαυτοὺς ψυγμοὺς κόκλω τῆς παρεμβολῆς [(ὁ) ψυγμός, -οῦ (în *Biblie*) 'séchoir', 'lieu ou l'on étend une chose pour faire sécher'; vb. ψύχω, viit. ψύξω, aor. ἔψυξα 1. 'souffler', 'respirer', 2. 'dessécher par l'évaporation', 'dessécher']; în latinește: „Et siccaverunt eas per gyrum castrorum”; în slavonește: *И иссѣшиша свѣтѣ сѣшніца окръсть поакѣ*.

Etimonul rom. *șușală* este slav, cum rezultă din cuvintele slave care urmează: rus. *suša* 'trockenes Land', 'Festland' (= uscat); rus. *suši* 1. 'Reisig (= 1. uscături, vreascuri, 2. mărciniș), 2. trockene Erde', 3. 'getrocknete Fische'; ucr. *suša*; sl. bis. *suša* ξηρό (= la terre ferme, le continent < adj. ξηρός, -ά, -όν 'sec', 'desséché'); bg. *suša* 'Festland', 'Regenlosigkeit'; scr. *sūša* 'Dürre'; sloven. *sūša* 'Dürre' (cuvîntul există și în cehă, slovacă, polabă, polonă, cu sensul 'Dürre', 'seceță', 'uscăciune'). Etimonul slav comun este **suchъ* 'trocken' (= uscat), cu descendenți în limbile slave cum sînt: rus. *suhŏi* 'id.', *suh*, *suhá*, *súho*; ucr. *suchyj*; vrus. *suchъ*; vbg. *suchъ*; bg. *such* etc. Cuvîntul *șușală*, din ms. 4 389, are drept radical subst. *șușă* 'uscătură' + suf. *-eală*, cu rostirea dură a șuierătoarei ș. De la același radical, cu sufixul *-an(ă)*, există derivatul *șușană* 'bucată de carne uscată în fășii'. Primul derivat, *șușală*, este atestat în sudul Transilvaniei, prin Făgăraș, Sibiu, apoi în nord-vestul Munteniei, pe la Cîmpulung. În ultimul caz, sensul este 'zdreanță', 'ruptură', fiind dezvoltat din sensul 'fășie' (de carne afumată, uscată). După DLR, s.v., de unde provin datele privitoare la ariile dialectale, prin Transilvania și în nord-vestul Munteniei este cunoscut un alt derivat de la *șușă*, anume *șușalcă*, format cu suf. *-ală* + *că*. În graiurile populare, este cunoscut și cuvîntul *șușăniță*, 1. 'fășie de carne sau de slănină afumată',

2. 'fășie lungă și îngustă de pămînt', 'ogor îngust și lung', al cărui etimon este bg. *sušanica*, *sušenica* (< *suša*). De asemenea, în DRL, litera ș, mai sînt cîteva cuvinte fără etimologie pe care le putem explica prin etimonul slav bulgăresc *suša* 'uscat'. În această situație, este derivatul *șușință*, care, în Banat, are sensul 'fășie îngustă de pămînt (arabil)', iar în Moldova, 'felie subțire dintr-un aliment'. Un alt cuvînt este *șușilă* 'leasă de nuiiele pe care se usucă sau se afumă fructele', explicat în DRL prin scr. *sušilo*. Se adaugă termenul *șușmete* 'halcă (de carne)', 'codru'; apoi pl. *șușcure* 'crengi, vreascuri (aduse de apă)' < scr. *šuška* (cf. rus. *suši* 'vreascuri'); și *șușară* 1. 'pădure de goruni cu rariști', 2. 'tufiș' (cf. rus. *suši* 'mărciniș'); *șușarcă* (prin Trans., Bucov.) 'rogoz (folosit la acoperit casa, șura)' (cf. mai sus *șușalcă*); *șușai*, pl. *șușaiuri* 'nisip pe malul rîului', pus în relație în DLR cu ucr. *súša* 'uscat', 'la terre ferme'.

Sub aspect fonetic, este de remarcat apariția în formele românești a șuierătoarei ș-, în loc de s-, sub influența asimilatorie a lui -ș- următor: *suša* > *șușă*, ca în hidronimul *Șușița*, de la același radical slav, care în limbile slave are S-: sloven., croat. sîrb. *Sušitsa*; ucr. *Sušyca*; ceh. *S(o)ušitse* (Vezi I. Jordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 128). Fenomenul invers, de propagare a lui ș- (inițial) în locul unui s următor, este, de asemenea, prezent în vorbirea populară. Astfel, cuvîntul dialectal, oltenesc și muntenesc de nord-vest, *șușlete*, din germ.-săs. *šos-letar*, are al doilea -ș- în urma fenomenului de asimilație progresivă *ș-s* > *ș-ș*; tot astfel și fr. *chaussée* - rom. pop. *șușă*; fr. *chausson* - rom. șoșon. Vezi V. Arvinte, *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvîntului șușlete*, în „Kurier der Bochumer Gesellschaft für rumänische Sprache und Literatur“, 15, Bochum, 1990, p. 186-194.

Prima atestare a cuvîntului *șușală* este aceasta din ms. 4 389: 1665-1680. Termenul este caracteristic pentru aria dialectală transilvăneană de sud-vest, nord oltenescă și nord-vest muntească, în care sînt cunoscute și alte cuvinte proprii textului ms. 4 389 al învățatului mitropolit Daniil Panoneanul. Este vorba de cuvinte ca: *bêre*, *biglariu*, prefixul *dăs-(dăz)*, *jeș*, *hodaie*, *olovină*, *plehupă*, *tron*, ale căror arii dialectale se suprapun peste teritoriul menționat.

1.4.33. *uncropire*, vezi mai sus, p. 22, IV.1.4.9., a se încropi.

1.4.34. a *zădări* 'a întărița', 'a așța' (< sl. **zadrati*, *-derę*; cf. bg. *zadiram* 'necken', 'reizen'; rus. *zadiriti* 'sticheln'; vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.), în BB: „Până cînd mă zădărăște norodul acesta?” (Nm., 14, 11; în ms. 45: „Mă dodăiește”; pe margine, de aceeași mînă: „Bîntuiește”; în ms. 4 389: „Mă vor mânia”).

1.4.35. a *zbori*, vezi mai sus, p. 22, IV.1.4.7., a dvori.

1.5.0. Elemente grecești

Sînt incluse în acest subcapitol și cîteva elemente lexicale de origine ebraică sau din alte limbi orientale,

preluate în *Septuaginta*, iar de aici, în versiunile românești studiate.

1.5.1. anathemă 'afurisenie', 'blestem'; 'excomunicare' (< gr. ἀνάθεμα, -ατος 'objet devoué, maudit'; 'anathème'), în BB: „Numi numele locului aceluia Anathema” (Nm., 21, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Și puse numele aceluia loc Pustiire, adecă Anathema”). În BJ, p. 184, nota g, se fac următoarele precizări: „On donna à ce lieu le nom de *Horma*”; acest cuvânt ebraic „est rattaché à une racine signifiant 'vouer par anathème'. L'auteur insinue déjà le caractère religieux de la conquête”.

1.5.2. a anathematisi 'a afurisi', 'a blestema', 'a lovi cu anatema' (< gr. ἀναθεματίζω), în BB: „Și voi anathematisi pre el și pre cetățile lui” (Nm., 21, 2; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Voiu blestema”); „Și anathematisi pre dînsul și cetățile lui”, în BB (Nm., 21, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Și-l blestemă pre dînsul”).

1.5.3. arhieriu 'preotul cel mare la evrei' [(ὁ) ἀρχιερεύς, -έως 'grand-prêtre', 'grand-pontif'], în ms. 4 389 (Nm., 35, 28; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mîină, pentru: „Preotul cel mare”, din text). Vezi ST. L. LV., p. 20, IV.1.4.3.

1.5.4. azimă 1. (subst.) 'pîine nedospită' [< gr. (τὰ) ἄζυμα, -ων), în BB: *azime* (Nm., 6, 15; 9, 11; 28, 17); *azimelor* (Nm., 6, 17). Cuvîntul apare și în ms. 45, și în ms. 4 389; **2.** (adj.) 'nedospit' (< gr. ἄζυμος, -ος, -ον 'sans levain'), în BB: „Și va lua preotul...o pîine azimă” (Nm., 6, 19; la fel în ms. 45). Vezi ST. L. EX., p. 20, IV.1.4.6.

1.5.5. cor 'unitate de măsură de capacitate pentru cereale, făină etc. [< gr. (ὁ) κόρος, -ου 'mesure de blé, chez les Juifs'; cuvînt semitic, cf. ebr. *kor* eig. 'rundes Gefäß', în H. Frisk, *GEW*, I, p. 923; cuvîntul *cor* nu este înregistrat în dicționarele românești), în BB: „Cel cu cel pușin au strînsu 10 cori” (Nm., 11, 32; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „10 obroace”); în versiunea latinească: „Decem coros”; în gr. δέκα κόρους; în BJ: „Dix muids”; în B 1975: „Zece coșuri”.

1.5.6. cristal, vezi mai sus, p. 21, IV.1.2.3.

1.5.7. efi, vezi mai jos, 1.5.9., *ifi*.

1.5.8. holéră 'maladie caracterizată prin dejecții lichide abundente și prin crampe nervoase' [< gr. (ἡ) χολέρα, -ας < χολή 'bile'; 'fiel'; 'Galle'], în ms. 45: „Veși mînca pân-va ieși den năriile voastre și va fi voao de holéră” (Nm., 11, 20; pe margine, de aceeași mîină, este adăugată explicația: „Boală de fiere”; în BB: „Întru greașă”; în ms. 4 389: „Întru urciunea”). În ms. 45, Nicolae Milescu a urmat servil textul grecesc: εἰς χολέραν. În ms. 45, se află și prima atestare a cuvîntului în română: cca. 1665–1685, cu aproximativ 150 de ani mai veche decît cea consemnată în H. Tiktin², *DRG*, s.v.: 1815.

1.5.9. ifi (și: *efi*) 'măsură de capacitate pentru cereale' (< gr. ἴφι (οἴφι) < ebr. 'ēphah; cf. și sl. *efi*), în BB: „Al zécilea lui ifi de făină de orzu” (Nm., 5, 15; la fel în ms.

45; în ms. 4 389: „Efi”, după sl. ефн. Cuvîntul mai apare în Nm., 28, 5, în BB și în ms. 45, iar în ms. 4 389, *efi* (*ibid.*). Vezi ST. L. LV., p. 21, IV.1.4.9., *efa*.

1.5.10. in 'unitate de măsură pentru lichide (la evrei)' [< gr. ἔν (lat. *hin*) < ebr.], în BB: „Frămîntată în a patra al lui în cu untdelemn” (Nm., 15, 4 și 15, 5, 6, 7, 9, 10; la fel în ms. 45). O confuzie cu rom. *in* 'lin' pare a fi prezentă în ms. 4 389: „Amestecat cu a patra parte de ulei de in” (Nm., 15, 4). Dar în alte părți, este avut în vedere sensul 'unitate de măsură pentru lichide': „A patra parte a măsurii de in” (Nm., 15, 5); „Măsura inului” (Nm., 15, 7); „Jumătate de măsură a inului” (Nm., 15, 10); „A patra parte a inurilor” (Nm., 28, 7); „A treia parte de măsură a inurilor” (Nm., 28, 14); „Măsurile inurilor” (Nm., 28, 14). Vezi ST. L. EX., p. 38, IV.1.6.5., *hin*.

1.5.11. isop (și: *issop*) 'plantă din care se făceau sfeștoace la biserică' [< gr. ἴσσωπος f. (-ov, n.) < ebr. 'ēzōb; lat. *hyssopus* (și: -um); vsl. *isopūl*], în BB Nm., 19, 6, 18; în ms. 45 și în ms. 4 389: „Issop”). Vezi ST. L. EX., p. 38, IV.1.6.7.; ST. L. LV., p. 21, IV.1.4.19.

1.5.12. mană (și: *mannă*) 'hrană miraculoasă, trimisă de Dumnezeu evreilor în pustie' (un fel de lichen comestibil, în formă de mici ghemuri cenușii, care, purtate de vînt, cad ca o ploaie, vezi *DEX*, s.v.) [< gr. (ἡ) μάννα, -ης 1. 'grain d'encens', 2. 'la manne des Hébreux' < ebr. *man*; lat. *manna*, -ae], în BB: „Și mana ca sămînța colindrului iaste și chipul ei ca chipul cristallului” (Nm., 11, 7; în ms. 45 și în ms. 4 389: „Manna”).

1.5.13. mărgăritar 'perlă, boabă rotundă, dură și strălucitoare ca sidiful, formată în corpul unor scoici, care este folosită ca podoabă' [< gr. (ἡ) μαργαρίτις, -ιδος 'perle'; cuvînt de origine orientală, indiană sau persană, vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 174; diminutiv μαργαριτάριον, ngr. μαργαριτάρι, în ms. 4 389: „Iar fața ei [a manei] ca fața mărgăritarului celui curat” (Nm., 11, 7; în BB: „Ca chipul cristallului”; în ms. 45: „Ca chipul cristallului”). Daniil Panoneanu, traducătorul ms. 4 389, a avut ca model versiunea slavonă, în care găsim cuvintele мисра чиста [vbg. *bisra*, *biseră* 'Perle', un cuvînt de origine orientală în limbile slave (turcă, arabă); vbg. *čst* 'rein'; vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 58; 157). În ms. 45 și în BB, modelul a fost cel grecesc: ὡς εἶδος κρυστάλλου. În versiunea latină: „Erat...coloris bdellii”; în BJ: „Et avait l'aspect du bdellium”; în germană: „Und seine Aussehen wie das Bedolachharzes”; pentru cuvîntul lat. *bdellium*, -i, vezi ST. L. FAC., p. 89, IV.1.3.14., *rubin*.

1.5.14. papadie [probabil < gr. παπώδης, -ης, -ες 'aigrette, en parlant des graines' < (ὁ) πάπος, -ου 'aigrette cotonneuse de certaines semences'; 'prin ext. 'duvet', 'coton'; vezi ST. L. EX., p. 37, IV.1.5.26., *papădie*], în BB: „Preste papădie vor mînca pre êle” (Nm., 9, 11; în ms. 45: „Lăptuci”; pe margine, de aceeași mîină, este adăugat cuvîntul: „Păpădii”; în ms.

4 389: „*Susaiu*“; aici, pe margine, de aceeași mână: „*Păpădie*“). Prezența cuvântului în ms. 4 389, schimbă data primei atestări din H. Tiktin², DRG, s.v.: în loc de 1688 BIBLIA, trebuie pus cca 1665–1680, ms. 4 389.

1.5.15. pashă 'mielul pascal' (< gr. πάσχα < ebr.; vezi ST. L. EX., p. 37, IV.1.5.27), în ms. 4 389: „*Să facă pasha Domnului în luna a doaaa...și să o mănince cu azime și cu susaiu*“ (Nm., 9, 10-11; în BB și în ms. 45: „*Paștele*“).

1.5.16. rodie 'granată', 'fructul arbustului numit rodii' (< gr. ρόδι, vgr. ροῦδιον; cf. și vsl. *rodii*), în BB: „*Din rodii*“ (Nm., 13, 24; în ms. 4 389, la fel). Variante: *rudii*, în ms. 45 (Nm., 20, 5); *roidii*, în ms. 45 (Nm., 13, 24). Vezi ST. L. EX., p. 4, I.2.7.3.; p. 37, IV.1.5.29.

1.5.17. sîcheră 'băutură fermentată, ca berea, cidrul' [< gr. (τὸ) σίκερα, gen. σίκερος < ebr. *sêhar* 'vin de fructe'; lat. *sicera* n.pl. și f. 'sorte de boisson enivrante'; 'cidre' ?], în ms. 45: „*Oțet den sîchera nu va bea*“ (Nm., 6, 3; deasupra cuvântului *sîchera* este adăugat, de aceeași mână, termenul *rachiu*; în BB: „*Oțet den rachiu*“; în ms. 4 389: „*Oțet de olovină*“. Echivalentul în textul grecesc este: ὄξος ἐκ σίκερα [(τὸ) ὄξος, -εος, -ους 'vinaigre']. Cuvântul *sîchera* mai pare în același loc din ms. 45 (Nm., 6, 3), fiind scris pe margine, de aceeași mână, pentru sintagma *vin arsu*, din text.

1.5.18. siclă 'monedă și măsură de greutate la evrei' [< gr. (ὁ) σίκλος, -ου < ebr. *šekel*], în ms. 4 389: „*Să iai cîte 5 sicle de cap, după sicla cea sfîntă și sicla să fie de 20 de bani*“ (Nm., 3, 47; în BB și în ms. 45: „*Siclu*“). Vezi mai sus, p. 6, II.1.2.1.

1.5.19. stafidă 'boabă uscată de strugure' (< gr. σταφίδα; vgr. σταφίς, -ίδος 'raisin cuit au soleil', 'raisin sec'), în BB: „*și stafide nu va mînca toate zilele rugii lui*“ (Nm., 6, 3; în ms. 45: „*Stafidă*“; în ms. 4 389: „*Struguri...stafidiș*“).

1.5.20. stafidit (< *stafidă*, vezi cuvîntul precedent), în ms. 4 389. Prima atestare literară a acestui adj. din H. Tiktin², DRG, s.v., anume 1862, se modifică cu aproximativ 200 de ani: 1665–1680, în ms. 4 389.

1.6.0. Elemente maghiare

1.6.1. a bîntui 'a supăra', 'a incomoda', 'a deranja', 'a molesta' (< magh. *bánt* 'anrühren', 'beleidigen', 'quälen', 'verdriessen', 'anfechten' < *bán* 'bedauern', 'bereuen'; Lajos Tamás, EWUR, p. 126), în BB: „*M-au bîntuit aceasta a zêcea și n-au ascultat glasul mieu*“ (Nm., 14, 22; în ms. 45 și în ms. 4 389: „*M-au ispitit*“); forma *bîntuiêște* apare în ms. 45 (Nm., 14, 11), fiind scrisă pe margine, de aceeași mână, pentru *dodăiește*, din text.

1.6.2. chip 1. s.n. 'idol' [< magh. *kép* 'Bild', 'Bildnis', 'Standbild', 'Angesicht', 'Gesicht'; sensul 'idol' s-a dezvoltat în sintagma *chip cioplit* 'Götzenbild' (= idol)], în BB: „*și-i chemară pre ei la jîrvele idolilor lor...și s-au închinat chipurilor lor*“ (Nm., 25, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Idolilor...idolilor*“); în BB: „*și toate*

chipurile cêle vărsate ale lor le veși piêrde“ (Nm., 33, 52; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Idolii lor cei vărsați*“), 2. loc. adv. în *chip*, cu *chip* 'în mod evident', 'în mod clar', 'pe față', în BB: „*Voiu grăi lui în chip și nu pren pilde*“ (Nm., 12, 8; în ms. 45: „*Cu chip*“).

1.6.3. feliu 'neam', 'trib', 'seminție' [< magh. *-fêle* '-lei' (de exemplu magh. *két-fêle* 'zweierlei'), din *fél* 'Hälfte']. Sensul menționat apare în ms. 45, de unde a fost preluat și în BB. El este prezent și în *Herodot*-ul de la Coșula, tradus din grecește, după unii cercetători, de Nicolae Milescu; vezi HERODOT, *Glosar*, p. 697, unde, însă, sensurile 'neam', 'trib', 'seminție' nu sînt consemnate, cu toate că ele există în text, de exemplu în I, 101, 125, 173; IV, 46; V, 62 și în alte locuri. Sensul special al subst. *fel*, *feliuri* a apărut în traduceri menționate sub influența cuvintelor grecești asemănătoare sub aspect fonetic (ή) φυλή, -ής 'tribu', 'section ou portion d'un peuple'; (τὸ) φῦλον, -ου 'tribu', 'race', 'famille', 'peuple', 'nation', prin fenomenul lingvistic numit atracție paronimică. În toate cazurile în care în textele românești menționate (BB, HERODOT) apare substantivul *feliu*, cu sensurile menționate, putem presupune că în textele echivalente grecești se află cuvintele grecești (ή) φυλή sau (τὸ) φῦλον. V. rom. *feliu*, cu sensurile menționate, cunoaște în BB, cartea *Numerii*, peste 30 de atestări, după cum urmează: *feliu*, 9 ocurențe; *feliul*, 16 ocurențe; *feliului*, 1 ocurență; *feliuri*, 2 ocurențe; *feliurile*, 4 ocurențe. Un număr asemănător de ocurențe se găsește și în ms. 45. Dar în ms. 4 389, tradus de Daniil Panoneanu, subst. *feliu*, cu sensurile menționate, nu apare, ci aici găsim denumirile *seminție*, *neam*, *ceată*. Spre ilustrare, vom da un singur exemplu: în timp ce în BB și în ms. 45 apare sintagma „*Feliul lui Levi*“ (Nm., 18, 2), în ms. 4 389 se spune „*Seminția lui Lévi*“; cf. gr. φυλὴν Λευί.

Sensul special al cuvîntului *feliu*, pl. *feliuri*, în textul *Bibliei de la București*, a fost remarcat de autorii *Dicționarului Academiei Române*, care formulează următoarea observație (DA, s.v.): „În scrierea aceasta [BB], tradusă din grecește, *fel* redă pe gr. φυλή, și e cu puțință ca semănarea formală să-l fi hotărît pe traducător să aleagă acest cuvînt“. Atribuirea sensurilor 'neam', 'trib', 'seminție' cuvîntului *feliu* constituie o inovație a lui Nicolae Milescu. Faptul este important în disputa științifică privind paternitatea traducerii *Herodot*-ului de la Coșula, cu raportare la ms. 45 și la BB. Pentru alte aspecte (de natură fonetică) referitoare la cuvîntul *fel*, vezi ST. L. FAC., p. 51, I.2.4.0.; p. 67, I.3.22.0.

1.6.4. marfă 'bagaje', 'catrafuse', 'calabalic'; 'avuție', 'lucruri' (< magh. *marha* 'Gut', 'Wahre'; 'Vieh'), în BB și în ms. 45 (Nm., 10, 12; 16, 27; 31, 9; 32, 16, 24); și *marhă*, în BB (Nm., 31, 9). Vezi ST. L. FAC., p. 89–90, IV.1.4.3.

1.6.5. neam 'trib', 'seminție' (< magh. *nem* 'Geschlecht', 'Stamm') este prezent în toate cele trei texte studiate, în numeroase ocurențe. Dăm un singur exemplu din BB: „*Den neamul lui Manási*“ (Nm., 1, 35;

în ms. 45, la fel; în ms. 4 389, vers. 33: „*Den seminția Mandásiei*“).

1.6.6 oraș 'cetate', 'fortăreață' [< magh. *város, váراس* (< *vár* 'Festung') 'Stadt', 'Festung'], în ms. 4 389: „*Și dède Moisei feciorilor lui Ruvim...cetățile și hotarăle și orașăle denprejurul țării*“ (Nm., 32, 33; în BB și în ms. 45: „*Cetăți*“). Deși termenul *oraș* este atestat începând din secolul al XV-lea în textele slavo-române (vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 579), în textele de care ne ocupăm el nu apare decât cu totul sporadic, în locul său apărând fie *tîrg*, fie *cetate*.

1.6.7. pildă 1. 'enigmă', 'ambiguitate', 'obscuritate'; 'aluzie', 'insinuare' [< magh. *péllda* 'Beispiel', 'Muster', 'Vorbild' (< mhd. *bilde*)], în BB: „*Gură cu gură voiu grăi lui în chip și nu pren pilde*“ (Nm., 12, 8; în ms. 45, la fel), după gr. *καλήσω αὐτῶ ἐν εἶδει, καὶ οὐ δι αἰνιγμαῶτον* [(τὸ) εἶδος, -εως, -ους 'aspect', 'apparence'; (τὸ) αἰνιγμα, -ατος 'parole ambiguë, obscure'; 'allusion', 'insinuation'; 'énigmes']; în latinește: „*Palam, et non aenigmata et figuras Dominum videt*“; în BJ: „*Dans l'évidence, non en énigmes*“. **2.** 'poem', 'alegorie', în BB: „*Și luînd pilda lui, zise*“ (Nm., 23, 7; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. *καὶ ἀναλαβὼ τὴν παραβολὴν αὐτοῦ* [(τὴ) παραβολή, -ῆς 'parabole', 'alégorie']; în BJ: „*Il prononça son poème*“.

1.6.8. pilduitor 'care vorbește enigmatic, ambiguu, obscur, prin aluzii, insinuant'; 'poet' (< *pildă*; vezi cuvîntul precedent), în BB: „*Pentru aceea vor grăi pilduitorii*“ (Nm., 21, 27; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel); în gr. *οἱ αἰνιγματισταὶ* [(ὁ) αἰνιγματιστής, -οῦ 'qui parle par énigmes (parole ambiguë, obscure); 'allusion', 'insinuation', 'énigme'].

1.6.9. ponosul 'ocară', 'rușine' (< vb. *a ponoslui* < magh. *panaszol* < vsl. *ponosŭ*), în BB: „*Și adusără ponoslu pămîntului*“ (Nm., 13, 33; în ms. 45: „*Întristare*“; în ms. 4 389: „*Înfricoșare*“); în gr. (τὴ) *ἔκστασις, -εως* (la fig.) 'trouble d'esprit', 'colère violente', 'égaremant', 'stupeur', 'extase'. Vezi ST. L. FAC., p. 90, IV.1.4.4.; ST. L. LV., p. 22, IV.1.5.7.

1.6.10. a (se) sudui 'a (se) certa', 'a (se) insulta' (< magh. *szid* 'fluchen', 'schimpfen'; 'jurer', 'injurier', 'réprimander'), în BB: „*Aceasta e Apa Pricii, căci se-au suduit fiii lui Israil înaintea Domnului*“ (Nm., 20, 13; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Huliră*“); în BB: „*Și suduia nărodul pre Moisi*“ (Nm., 20, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Dosădiia*“).

1.6.11. șirag (și: *șireag*) 'unitate militară'; 'ceată', 'mulțime' (< magh. *sereg* 'Heer', 'Schar'; 'Haufen', 'Menge') este prezent în toate cele trei texte studiate, în variante și forme ca: *șiragul*, în ms. 45 (Nm., 1, 52; în BB: „*Rînduială*“; în ms. 4 389: „*Ceată*“); *șireagul*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., 2, 2, 3; în BB și în 2, 25, 31, 34; 10, 18, 22); *șireagului*, în ms. 4 389 (Nm., 2, 17); *șireagurile*, în BB (Nm., 2, 18); *șiragurile*, în ms. 45 (Nm., 10, 14, 25); *șireagurile*, în BB (Nm., 10, 14).

1.6.12. uriaș 'géant', 'Riese' (< magh. *óriás* 'id.', dial. *óriás*; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 830–831), în BB: „*Și acolo am văzut uriașii*“ (Nm., 13, 34; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel).

1.7.0. Elemente germane (săsești)

1.7.1. cîrlan 'miel de un an' (< săs. *gêrlenk*; vezi ST. L. LV., p. 22–23, IV.1.6.2.), în ms. 4 389: *cîrlan* (Nm., 28, 21, 29); *cîrlani* (Nm., 28, 27); *cîrlanii* (Nm., 28, 21, 29); în ms. 45: *cîrlăniță* (Nm., 6, 14; în BB: „*Mioară*“; în ms. 4 389: „*Miea*“).

1.7.2. ștreang 'ață groasă', 'coardă', 'funie', 'cablu' (< săs. *štrank* 'gebinde Garn'; vezi ST. L. FAC., p. 92, IV.1.5.4.), în BB: „*Ștreangurile*“ (Nm., 3, 37; 4, 33, 37; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Funicélele*“).

1.8.0. Elemente turcești

1.8.1. ghierdan 'colan', 'lanț de aur la gît, ca podoabă' (< tc. *gerdan*; vezi ST. L. FAC., p. 92, IV.1.6.4.), în ms. 4 389: *Au adus dar... brățări și ghierdane* (Nm., 31, 50; în BB: „*Gherdan*“ și „*Împletitură*“; în ms. 45: „*Împletit*“).

1.8.2. gravani 1. (adj.) 'roșu-stacojiu', 2. (subst.) 'stofă de culoare stacojie' (< tc. *harvani*; vezi ST. L. EX., p. 39–40, IV.1.9.7.), în ms. 4 389: „*Toată haina gravant*“ (Nm., 4, 7, 13; în BB și în ms. 45: „*Haină tot mohorită*“).

1.8.3. ibric 'vas de metal folosit la libații' (< tc. *ibrik*; vezi ST. L. EX., p. 40, IV.1.9.8.), în BB: „*Ibricile cu care toarmă*“ (Nm., 4, 7; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Ibricile*“).

1.8.4. iuzbaș 'comandant mai mare peste o sută de soldați' (< tc. *yüzbaşı* < *yüz* 'sută' + *başı* 'șef'; vezi ST. L. EX., p. 40, IV.1.9.9.), în ms. 4 389: „*Pre căpitani și pre iuzbaș*“ (Nm., 31, 14; în BB și în ms. 45: „*Cei preste mii și cei preste sute*“); „*Cătră iuzbașii care veniia de la tăierea războiului*“ (Nm., 31, 21; în BB și în ms. 45: „*Oamenii puterii*“); *iuzaș* (pl.) (Nm., 31, 52, 54; în BB și în ms. 45: „*Cei preste sute*“).

1.8.5. lighin 'lighean' (< tc. *legen* 'Waschschüssel'; vezi ST. L. EX., p. 40, IV.1.9.10; ST. L. LV., p. 24, IV.1.7.5.), în ms. 4 389: „*Să acopere lighinul*“ [Nm., 4, 14; în BB (vers. 15): „*Spălătoarea*“; în ms. 45: „*Medelnița*“].

1.8.6. a mozaviri 'a calomnia', 'a defăima', 'a ponegri' (< *mozavir* 'calomniator' < tc. *müzavir*; ngr. *μουζαβίρης*; vezi ST. L. FAC., p. 92, IV.1.6.6.; ST. L. LV., p. 24, IV.1.7.6.), în ms. 4 389: „*Că au mozavirit cuvîntul Domnului*“ (Nm., 15, 31; cuvîntul *mozavirit* este adăugat pe margine, de aceeași mîna, pentru *hulit*, din text; în BB, vers. 29: „*Au defăimat*“; în ms. 45, vers. 29: „*Au hulit*“).

1.8.7. odaie (și: *hodaie*) 'tamazlic', 'țarc, loc îngrădit în care stau oile'; 'staul de oi' (< tc. *oda*; bg., sîrb. *odaja*;

din română, cuvântul a pătruns în maghiară: *hodály*, vezi A. Scriban, *Dicț.*, s.v.), în BB: „*Odăi de oi vom face aicea dobitoacelor noastre*” (Nm., 32, 16; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Stauale și oboard oilor*”); „*Luo odăile lor și le numi pre ele Odăile lui Iair*” (Nm., 32, 41; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Hodăile*”); „*Odăi de oi*” (Nm., 32, 36; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Hodăi de oi*”); „*Va ieși la odaia Aradu*” (Nm., 34, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Hodaia lui Arad*”). Varianta cu *h-* se mai întâlnește în ms. 4 389 în Nm., 35, 3 (*hodăi*); 35, 7 (*hodăile*). Pe baza datelor oferite de ALR-III, p. 115, MN [3 780]; și p. 13, h. 257, *cocioabă*, se poate contura aria de răspândire a variantei cu *h-* protetic: nord-vestul Munteniei (pct. 762, 784), centrul și nordul Olteniei (pct. 836, 848). Varianta *hodaie* mai este consemnată în pct. 235 de lângă Tîrgu-Mureș și în pct. 769, București (informatorul de aici este țigan). Apariția acestei forme în ms. 4 389 s-ar putea explica prin originea traducătorului acestui text din zona lingvistică cu *h-* din nordul Olteniei sau din nord-vestul Munteniei. Către această regiune trimit și alte fapte lingvistice din acest text.

1.8.8. *singif 1.* 'bordură la haină', 'ramă', 'chenar pe marginea unei haine', 2. 'ciucure', 'canaf', 'franjuri' (< tc. *sincef*; vezi ST. L. EX., p. 41, IV.1.9.12.), în BB: „*Să-ș facă loru singifu pre arepile hainelor lor*” (Nm., 15, 36; în ms. 45: „*Prohrab*”; în ms. 4 389: „*Ciucuri*”); în BB: „*Și veși pune pre singifurile aripilor împletitura vîndă și va fi voao la singifuri*” (*ibid.*).

1.8.9. *tipsie* 'farfurie de metal, întinsă', 'tabla' (< tc. *tepsi*; vezi ST. L. EX., p. 41, IV.1.9.14.), în ms. 4 389: „*Și aduse darul său o tipsie de argint*” (Nm., 7, 13; cuvîntul mai apare și în vers. 19, 25, 31, 37, 49 etc.; în BB și în ms. 45: „*Blid*”).

2. CUVINTE CU SENS DIFERIT DE CEL ACTUAL

2.1.0. Calcuri lingvistice

Sînt incluse în acest capitol calcurile semantice propriu-zise după limba greacă, uneori și după cea slavonă, și construcțiile intensive de tipul *a păzi pază* 'a păzi', *a scuipi scuipind* 'a scuipa', pe care traducătorii români le-au preluat în mod servil din grecește, iar în această limbă ele fuseseră, adesea, calchiate din ebraică. În cazul ms. 4 389, al cărui traducător, Daniil Panoneanul, a avut ca principal model versiunea slavonă, construcțiile de acest tip au putut fi preluate din această limbă, care, și ea, fusese modelată ca limbă literară după versiunea grecească. Unele eventuale reluări din studiile precedente sînt motivate de îmbogățirea cu date noi, semantice, etimologice sau de altă natură, a cuvintelor și expresiilor asupra cărora ne-am mai oprit.

2.1.1. *a se adaoge* 'a se alătura', 'a trece de partea cuiva', 'a se asocia' reprezintă o calchiere a gr. προστίθημι 'poser auprès', 'approcher', 'ajouter'; 'mettre avec', 'associer', 'adjoindre'; uneori 'attacher à un parti'; la mediu: 's'attacher', s-adjoindre à; 'se ranger du parti

de', în BB: „*Și Aaron adăugîndu-se să moară acolo*” (Nm., 20, 26; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Lui Aáron i se va apropia și va muri*”), după gr. καὶ Ἀαρὼν προστεθεὶς ἀποθανέτω ἐκεῖ. În BJ: „*Aaron sera réuni aux siens*”. Vezi ST. L. FAC., p. 92, IV.2.2.1.; ST. L. EX., p. 41, IV.2.1.1.

2.1.2. *aducere* 'prinos', 'jertfă', 'ofrandă', în ms. 4 389: „*Iată eu am dat paza aducerilor mele*” (Nm., 18, 8; în BB și în ms. 45: „*Începăturilor*”), calchiat după sl. приносъ монахъ. Etimonul cuvîntului sl. *prinosŭ* are sensul 'aducere': vbg., vrus. *nesti, nesq* 'a purta', 'a aduce'; rus. *nesú, nestt* 'id.'; bg. *nesъ*; cu reprezentanți în toate limbile slave (vezi M. Vasmer, *REW*, II, p. 215; A. Scriban, *Dicț.*, sub *prinos*). Alte exemple pentru sensul 'prinos' al cuvîntului *aducere*, în ST. L. LV., p. 25, IV.2.1.3.

2.1.3. *a aduna*, în construcția intensivă: *a aduna adunarea*, în BB: „*Și toată adunarea au adunat-o*” (Nm., 1, 18; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Și adunară toată strînsura*”), după gr. πᾶσαν τὴν συναγωγὴν συνήγαγον [vb. συνάγω 'réunir', 'rasssembler'; (ἦ) συναγωγή, -ής 'rassemblement', 'réunion'].

2.1.4. *aminte*, în expr.: *a lua aminte* 'a iscodi', 'a spiona', în BB: „*Și veniră pînd la Valea Strugurului și luară aminte pre ea*” (Nm., 13, 24; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*O iscodiră*”), după gr. καὶ κατασκέψαντο αὐτῆν (vb. κατασκέπτομαι 1. 'examiner avec soin', 2. 'observer', 'guetter'); „*Cînd au trimis pre ei...ca să ia aminte pămîntul*” (Nm., 32, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să iscodească*”), după gr. ὅτε ἀπέστειλα αὐτοὺς...κατανοῆσα τὴν γῆν (vb. κατανοέω, -ῶ, viit. -οῆσω 'observer', 'remarquer', 'comprendre'; în sens neutru 'avoir sa connaissance').

2.1.5. *arătare* 'sentință sau răspuns primit de preot de la oracolul divin', în BB: „*Și-l vor întreba pre el judecata arătărilor*” (Nm., 27, 21; în ms. 45: „*Giudeful arătărilor*”; în ms. 4 389: „*Judecată cu arătare*”), după gr. καὶ ἐπερωτήσουσιν αὐτὸν τὴν κρίσιν δῆλων [vb. ἐπερωτάω, -ῶ, viit. -ήσω 'interroger'; 'consulter'; 'demander'; (ἦ) κρίσις, -εως 'judgement', 'sentence'; (τὰ) δῆλα, -ων 'visions'; adj. δῆλος, -η, -ον 'apparent'; 'claire', 'évident'; 'certain']. Sintagma „*Judecata adevărului*” este redată în versiunea franceză (BJ) prin: „*Qui consultera pour lui selon le rite de l'Urim*”, cu precizarea că e vorba de răspunsurile primite de la oracolul divin de către preot, răspunsuri pe care acesta le va transmite conducătorului poporului evreu Iosua Navi.

2.1.6. *aripă* 'poală', 'marginea de jos a unei haine', în BB: „*Să-ș facă loru singifu pre arepile hainelor lor...și veși pune pre singifurile aripilor împletitură vîndă*” (Nm., 15, 36; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, vers. 38: „*Poalele*”; „*La poale*”), după gr. τὰ πτερύγια τῶν ἱματίων αὐτῶν [(τὸ) πτερύγιον, -ου 1. 'petite aile', 2. 'but de l'aile', 3. (par. ext.) 'extrémité ou appendice tel que frange d'une étoffe', 4. 'pan d'un habit']. Ultimul sens a fost avut în vedere de Nicolae Milescu atunci cînd

a atribuit cuvîntului românesc *aripă* sensul 'poală', care a fost preluat și de diortositorii bucureșteni ai BB. Dar în ms. 4 389, traducătorul a recurs la termenul propriu românesc *poală*. În *DA*, sensul 'poală de haină' al cuvîntului *aripă* este atestat dintr-o sursă care datează abia de la sfîrșitul secolului trecut (Frédéric Damé, *Nouveau Dictionnaire roumain-français*, I-IV, Bucarest, 1883-1885).

2.1.7. aruncare 'săgeată', în ms. 45: „Și cu aruncările lui va săgeta de tot pre nepriiateni“ (Nm., 24, 8; în BB și în ms. 4 389: „Cu săgețile“), după gr. καὶ ταῖς βολίστιν αὐτοῦ κατατοξεύσει ἐχθρόν [(ἡ) βολίς, -ίδος 1. 'sonde', 'plomb qui sert à sonder', 2. 'coup de dés', 3. 'trait' ou 'jet' (= săgeată), din vb. βάλλω 'jeter', 'lancer', 'lancer un trait ou des traits'; vb. κατατοξεύω, viit. -εύσω 'attaquer à coups de flèches'; 'percer de ses flèches'; (ὁ) ἐχθρός, -οῦ 'ennemi']. Sensul 'săgeată' al cuvîntului rom. *aruncare* nu este înregistrat în *DA*, s.v.

2.1.8. a ascunde, în expr.: *a ascunde din ochii cuiva* 'a ascunde de cineva ceva', în BB: „[Femeia] va ascunde den ochii bărbatului ei și va tăgădui“ (Nm., 5, 13; în ms. 45 și în ms. 4 389: „Va ascunde de ochii“), după gr. καὶ λάθη ἐξ ὀφθαλμῶν τοῦ ἀνδρός αὐτῆς (vb. λαμβάνω, viit. λήσω sau λήσομαι, aor. ἔλαθον, perf. ἐλέθηα 'se tenir cache'; 'être caché ou inconnu à qn.').

2.1.9. a așterne 'a masacra', 'a potopi', 'a ucide pînă la unul', în BB: „I-au așternut pre dînșii în pustie“ (Nm., 14, 16; în ms. 45: „...pre înșii întru pustiiu“; în ms. 4 389: „I-au potopit“), după gr. κατέστρωσεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ (vb. καταστρώνωμι, viit. στρώσω 1. 'étendre à terre', 'coucher', 2. 'tuer', 'abattre'). Sensul 2. al verbului grecesc a fost atribuit de Nicolae Milescu verbului românesc *a așterne*, al cărui sens de bază coincide cu sensul 1. al cuvîntului grecesc. Evoluția semantică 'a întinde la pămînt' → 'a ucide' este consemnată și în cazul verbului românesc *a așterne* (vezi *DA*, s.v., sensul 3.), dar ea se află într-o fază incipientă și incertă, fiind ilustrată cu exemple de dată relativ recentă (A. Pann). Exemplul de mai sus, din ms. 45, mult mai vechi, este calchiat din limba greacă.

2.1.10. auri (pl., rar, al subst. *aur*) 'monede de aur', 'galbeni', în BB: „Căție, una, de zêce auri, plină de tămîie“ (Nm., 7, 14, 32; în ms. 45: „De auri“; în ms. 4 389: „De 10 galbeni de auri“), după gr. θυῖσκην μίαν δέκα χρυσῶν [(ὁ) χρυσός, -ου 1. 'or', 2. 'monnaie d'or', 3. 'vase d'or' (și: somme d'or'); (ἡ) θυῖσκη, -ης 'encensoir']. Nicolae Milescu a transpus în română forma de plural genitiv a substantivului grecesc; χρυσῶν, creînd un plural, neobișnuit, *auri*. Tot acest traducător a folosit și forma de plural *aururi*, calchiată din grecește, vezi ST. L. EX., p. 41, IV.2.1.5. (și *aure*).

2.1.11. a băga, în expr.: *a băga în urechi martorul* 'a asculta', în ms. 45: „Scoală-te, Valac, și ascultă < bagă în urechi martorul > feciorului lui Sepfor“ (Nm., 23, 18; cuvintele dintre parantezele ascuțite sînt adăugate pe margine, de aceeași mîină; în text apare, în mod eronat, și cuvîntul *mortul*, în loc de *martor*, greșeala din urmă

aparținînd copistului; în BB: „Scoală-te, Valac, și ascultă! Ascultă mărturie!“; în ms. 4 389: „Ia aminte mărturie!“), după gr. καὶ ἀκουε, ἐνώπιον μάρτυρος υἱὸς Σεπφόρ [vb. ἐνωτίζομαι, în limbajul biblic: 'entendre', 'écouter', alcătuit din ἐν 'dans', 'en' + (τὸ) οὖς (gen. οὖρος, dat. pl. ὠσί) 'oreille'; (ὁ) μάρτυρος, -υρος 'temoin'; cuvîntul *mărturie* din BB și din ms. 4 389 are sensul 'martor'; cf. versiunea franceză, din BJ: „Écoute, prêtre-moi l'oreille!]. Nicolae Milescu a transpus în românește elementele componente ale verbului grecesc menționat. Expresia verbală *a băga în urechi* 'a asculta cu atenție și a ține bine minte' este semnalată în *DA*, s.v. *a băga*, pe baza unui exemplu din *Biblia de la București*; dar există în acest dicționar și atestări de dată mai nouă (Jipescu, Teodorescu), ceea ce ar proba că poate fi vorba, în ultimul caz, și de o evoluție semantică internă. Pentru textele vechi, trebuie admisă influența modelului grecesc. Vezi mai jos, p. 33, IV.2.1.50., *martur*.

2.1.12. bătrîn 'șef (al poporului)', 'șef', 'conducător', în BB: „Și vei fi întru noi bătrîn“ (Nm., 10, 31; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Hatman“), după gr. καὶ ἔση ἐν ἡμῖν πρεσβύτης [(ὁ) πρεσβύτης, -ου 1. 'veillard', 'homme d'âge', 2. 'ancien du peuple', 'chef']. Traducătorul a adăugat cuvîntului românesc *bătrîn* sensul 2. al cuvîntului grecesc. Acest sens nu este consemnat în *DA* și nici în H. Tikin², DRG, s.v.

2.1.13. bătrînimie 'consiliul bătrînilor, senat'; 'totalitatea bătrînilor', în BB: „Și zise Moav bătrînimiei lui Madiam“ (Nm., 22, 4; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Cătră bătrîni“), după gr. καὶ εἶπε Μωάβ τῇ γερούσια Μαδιάμ [(ἡ) γερούσια, -ας 'senat'; 'conseil des vieillards'; (ὁ) γέρον, -οντος 'veillard']. Derivatul *bătrînimie* cu sensul menționat este atestat în *DA* și în H. Tikin², DRG, s.v., pe baza exemplurilor din BB.

2.1.14. boiarîu (și: *boiaren*, *boiarin*) 'conducător', 'șef', 'căpetenie', în toate cele trei texte studiate (vezi *Indicele de cuvinte*), transpune gr. (ὁ) ἄρχων, -οντος 'chef', 'commandant'; 'magistrat' (< vb. ἄρχω 'être le chef', 'être à la tête', 'commander à'). Vezi St. L. LV., p. 18, IV.1.3.5.

2.1.15. braț 'pulpă (la animale)', 'șoldul din față (la animale)', în BB: „Și va lua preotul brațul fiert den berbêce“ (Nm., 6, 19; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Un umere de berbêce“), după gr. (ὁ) βραχίον, -ονος 1. 'bras', 2. 'épaule chez les animaux'. Sensul 2. al cuvîntului grecesc a fost transferat și asupra cuvîntului românesc *braț*. Acesta din urmă se întîlnește și în sintagma: „După-brațul“, cu sensul 'șoldul din față la animale', în BB: „Și după-brațul cel dirept fie va fi“ (Nm., 18, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Umărul cel dirept“), după gr. καὶ κατὰ τὸν βραχίονα τον δεξιὸν σοι ἔσται. Vezi ST. L. EX., p. 41, IV.2.1.10.; ST. L. LV., p. 25, IV.2.1.11.

2.1.16. cap 1. 'capitol al unei opere scrise (cărți)', atestat în toate cele trei texte studiate, este calchiat după gr. (ἡ) κεφαλή, -ῆς 1. 'tête', 2. 'chapitre d'un ouvrage'. 2. în expr.: *a lua capul cuiva* 'a socoti', 'a număra', în

BB: „*Slugile tale au luat capul oamenilor celor războinici*“ (Nm., 31, 49; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Au făcut căutare bărbașilor*“), după gr. οἱ παῖδες σου εἰλήφασιν τὸ κεφάλαιον τῶ ἀνδρῶν [vb. λαμβάνω, aor. ἔλαβον, perf. εἰλήφα 'prendre', 'saisir'; (τὸ) κεφάλαιον, -ου 'capital d'une somme prêtée', 'le principal d'une somme'; vb. κεφαλαίω, -ῶ 'additionner, et par ext.' 'compter', 'supputer']. Traducătorul român, Nicolae Milescu, a atribuit expresiei românești *a lua capul* un sens cu totul neobișnuit, din cauza transunerii servile, cuvînt cu cuvînt, a versiunii grecești, iar diortositorii BB au preluat această soluție, fără a ține seama că sensul frazei românești este complet opus celui din fraza grecească. În BJ: „*On fait le compte*“.

2.1.17. casă 1. 'familie', 2. 'neam', 'popor', după gr. (ὁ) οἶκος, -ου, care, alături de sensul principal 'maison', înseamnă și 'familie'. Exemple: în BB: „*După casele moșilor lor*“ (Nm., 1, 2; în ms. 45: „*După casele vișelor lor*“; în ms. 4 389: „*Casele rudenilor*“), după gr. κατ' οἴκους πατριῶν ἀνδρῶν. În BJ: „*Par clans et par familles*“; în BB: „*Toată casa lui Israil*“ (Nm., 20, 29; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), după gr. πᾶς οἶκος Ἰσραήλ.

2.1.18. a călca 'a depăși limita', 'a călca o lege', 'a ofensa printr-o serie de contravenții', în BB: „*De nu ai călcat a te pingări supt bărbatul tău*“ (Nm., 5, 19; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. εἰ μὴ παραβέβηκας μιανθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνδρᾶ τῆς σεαυτοῦ [vb. παραβαίνομαι, perf. παραβέβαμι 'être enfreint'; παραβαίνομαι 'depasser', 'passer outre']. Vezi ST. L. LV., p. 25, IV.2.1.13.

2.1.19. căpetenie (< *capete*, pl. al lui *cap* + suf. -enie), cu sensul 'elită', 'cei mai de frunte', 'floarea', 'lamura', este un calc după gr. (τὸ) κεφάλιον, -ου 'le haut, le sommet d'une chose'; 'le point important', 'le principe', fiind atestat în BB: „*la căpetenia fiilor lui Cath*“ (Nm., 4, 2; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

2.1.20. căpeșel, vezi mai sus, p. 19, IV.1.1.2., căpeșel.

2.1.21. ceas, în expr.: *întru ceasul lui* 'la timpul oportun (cînd trebuie să cadă o sărbătoare, de pildă Paștele)', după gr. καθ' ὄραν αὐτοῦ [(τῆ) ὄρα, -ας 1. 'division quelconque du temps', 2. 'an, année', 3. saison d'année, de la vie etc.', 4. 'division de la jour', 'heure'], în BB: „*Zi și faci fiii lui Israil Paștele întru ceasul lui*“ (Nm., 9, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*La vremea ei*“). Traducătorul român a atribuit cuvîntului românesc *ceas* 'oră' sensul 3. 'vreme', 'perioadă', al cuvîntului grecesc.

2.1.22. corn, în sintagma: *cel-cu-un-corn* 'animal fabulos cu un corn în frunte, inorog', după gr. (ὁ) μονόκερος, -ωτος 'licorne'; vsl. *inorogă*, în BB: „*Ca slava celui-cu-un-corn*“ (Nm., 24, 8; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

2.1.23. a curăți, în construcția intensivă: *a curăți cu curăție* 'a ispăși', 'a purifica', 'a expia', în BB: „*Și cu curăție nu va curăți pre cel vinovat*“ (Nm., 14, 18; la fel

în ms. 45; în ms. 4 389: „*Nu va cruța cu cruțare*“), după gr. καὶ καθαρισμῶ οὐ καθαριεῖ τὸν ἔνοχον [(ὁ) καθαρισμός, -οῦ 'purification' < καθαρός, -α, -ον 'pur', 'propre'; vb. καθαρεύω, viit. -εὔσα 'être pur', 'être innocent'; ἔνοχος, -ος, -ον 'dévoué à la vengeance de'; 'accusé de'].

2.1.24. cuvînt, în expr.: *a fi cuiva greu cuvîntul* 'a-i veni greu', 'a-i fi greu cuiva', în BB: „*Căce greu-m iaste mie cuvîntul acesta*“ (Nm., 11, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Îmi iaste foarte cu greu*“), după gr. ὅτι βαρῶ μοι ἐστὶ τὸ ῥῆμα τούτου [(τὸ) ῥῆμα, -ατος 1. 'parole', 'mot', 2. 'sentence', 'maxime', 3. 'dicton', 'adage', 4. 'tout ce qui se dit ou se prononce comme discours, chant, poème', 5. (gram) 'verbe'; βαρῶς, -εῖα, -ύ 'pesant, lourd'; 'grave', 'accablant', 'pénible']. În latinește: „*Quia gravis est mihi*“; în franceză (BJ): „*C'est trop lourd pour moi*“. Nicolae Milescu a transpus în românește cuvînt cu cuvînt construcția grecească, iar modelul său a fost preluat de diortositorii BB.

2.1.25. a da, în construcția intensivă: *a da dare* 'a dărui', 'a dona', 'a face o ofrandă', în BB: „*Dare dași sînt aceștea mie*“ (Nm., 3, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Că dași sînt aceștea*“), după gr. δόμα δεδομένοι [(τὸ) δόμα, -ατος 'don, ce que l'on donne'; vb. δέδομαι, perf. pasiv de la vb. δίδωμι 'a da'].

2.1.26. drept (și: *dirept*) 'imediat', 'îndată', 'pe loc', în BB: „*Și mērse dirept*“ (Nm., 23, 3; în ms. 45: „*Dreptu*“; în ms. 4 389: lipssește), după gr. ἐπορεύθη εὐθεῖαν [adj. εὐθός, -εῖα, -ύ 'droit', 'direct'; adv. εὐθός 1. 'directement, en ligne droit', 2. 'aussitôt', 'à l'instant même', 'aussitôt après']. Cuvîntului românesc *drept* i s-a adăugat sensul 2. al adverbului grecesc.

2.1.27. dreptare, vezi mai jos, p. 32, IV.2.1.40., îndreptare.

2.1.28. duh 'vînt', în BB: „*Și ieși duh de la Domnul și au trecut pepelițe de la mare*“ (Nm., 11, 31; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ πνεῦμα ἐξῆλθε παρὰ κυρίου [(τὸ) πνεῦμα, -ατος 1. 'souffle', 'haleine', 'vent', 2. 'esprit', 'le Saint Esprit' < vb. πνέω 1. 'souffler', 2. 'respirer'].

2.1.29. a se face, 1. în expr.: „*Facă-se, facă-se!*“ 'amin, așa să fie!', în BB: „*Și va zice muierea: «Facă-se, facă-se!»*“ (Nm., 5, 22; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Amin, așa să fie!*“), după gr. γένοιτο γένοιτο (vb. γίνομαι 'être', 'exister', 'avoir lieu'). În latinește: „*Amen, amen!*“. 2. 'a fi', 'a exista', în BB: „*De să va face voao proroc*“ (Nm., 12, 6; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*De va fi întru voi*“), după gr. ἐὰν γένηται [γίνομαι 'être', 'exister', 'naître'].

2.1.30. facere 'obiect', 'lucru', în BB: „*Și toată facerea den pièle de capră*“ (Nm., 31, 20; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Tot ce va fi făcut de pièle de capră*“), după gr. πᾶσαν ἐργασίαν ἐξ αἰγείας [(τῆ) ἐργασία, -ας 'travail', 'occupation'; 'l'action de mettre en oeuvre, de faire valoir', din familia cuvîntului (τὸ) ἔργον, -ου 'ouvrage', 'travail'; 'chose'].

2.1.31. fapt 'lucru', în ms. 45: „*Tot cela ce intră în lontru cătră faptul faptelor*“ (Nm., 4, 48; în BB: „*Spre lucrul lucrurilor*“; în ms. 4 389: „*Să lucrêze lucrul*“), după gr. πρὸς τὸ ἔργον τῶν ἐργῶν. Vezi cuvîntul precedent. Vezi ST. L. LV., p. 26, IV.2.1.23.

2.1.32. față, în expr.: *preste față* 'cu fața la pămînt', 'cu fața în jos', în BB: „*Și căzu Moisi și Aaron preste față înaintea a toată adunarea*“ (Nm., 14, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Căzură jos*“), după gr. καὶ ἔπεσε... ἐπὶ πρόσωπον [vb. πίπτω, viit. πεσοῦμαι, aor. ἔπεσον (și: ἔπεσα) (în *Biblie*) 'se prosterner pour adorer'; ἐπὶ (cu acuz.) 'sur'; 'à, vers'; 'contre'; (ὁ) πρόσωπον, -ου 'visage', 'face']. Cf. ST. L. FAC., p. 94, IV.2.2.24.

2.1.33. a fi (+ subst. sau pron. în dat. sau acuz.), în construcții ca: *a fi cuiua* 'a poseda'; *a fi la cineva* 'id.'

1. a fi + dativul, în BB: „*Căci nu iaste lui fecior*“ (Nm., 27, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Căci n-are feciori*“), după gr. ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῷ υἱός; în BJ: „*Puisqu'il n'a pas eu de fils*“; în BB: „*Ca niște oi căroră nu iaste păstorii*“ (Nm., 27, 17; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Oi care n-au păstor*“), după gr. ὅσει πρόβατα οἷς οὐκ ἔστιν ποιμὴν [(τὸ) πρόβατον, -ου 'mouton', 'brebis'; (ὁ) ποιμὴν, -ένπς 'berger', 'pasteur']; în BB: „*Și dobitoacele mulțime era fiilor lui Ruvim*“ (Nm., 32, 1; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Feciorii lui Ruvim...avea dobitoc foarte mulți*“), după gr. καὶ κτήνη πλῆθος ἦν τοῖς υἱοῖς Ρουβὴν [(τὸ) κτήνος, -εος, -ους 'bétail'; în BJ: „*Les fils de Ruben...avaient de grands troupeaux, très importants*“; în BB: „*Și acolo nu era apă norodului să bea*“ (Nm., 33, 14; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel; în loc de: 'Nu avea norodul apă să bea'), după gr. καὶ οὐκ ἦν ἐκεῖ ὕδωρ τῷ λαῷ πιεῖν.

2. a fi + acuzativul 'a avea', 'a poseda, a aparține cuiua'; în grecește, echivalentă este tot construcția *a fi + dativul 'id.'* De exemplu, în BB: „*Și feciori nu era la dînșii*“ (Nm., 3, 4; în ms. 45: „*Nu era la înșii*“; în ms. 4 389: „*Feciori dentr-înșii nu fură*“; sensul este: 'Nu avea feciori'), după gr. καὶ παιδία οὐ ἦν αὐτοῖς [(τὰ) παιδία, -ων, pl. de la (τὸ) παιδίον, -ου 'petit enfant']; în BB: „*Iară de nu va fi la om rudenie*“ (Nm., 5, 8; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*De nu va avea omul rudenii*“; versiunea din ms. 4 389 este corectă), după gr. ἐὰν δὲ μή ἢ τῷ ἀνθρώπῳ ὁ ἀγγιστεύων [(ὁ) ἀγγιστεύς, -έως 'proche parent']; în BB: „*Și toate cite sînt la dînșii*“ (Nm., 16, 30; în ms. 45: „*Sîntu la înșii*“; în ms. 4 389: „*Sînt ale lor*“; sensul este: 'Toate cite posedă'), după gr. καὶ πάντα ὅσα ἔστιν αὐτοῖς. Construcția *a fi + dativul*, cu sensul 'a poseda', 'a avea', se întîlnește și în ms. 4 389: „*Dară de unde iaste mie carne să dau acestor oameni?*“ (Nm., 11, 13).

2.1.34. folos, în sintagma: *de folos* 'măcar să', 'mai bine să', în ms. 45: „*De folos să him perit întru perirea fraților noștri*“ (Nm., 20, 2; pe margine, de aceeași mîna: „*Măcară*“; în BB: „*Măcară să fim perit*“; în ms. 4 389: „*Mai bine ară fi fost să fim murit*“), după gr. ὄφελον ἀπολόμεθα ἐν τῇ ἀπολείῃ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν; ὄφελον se

folosește pentru a exprima o dorință: Ὀφελον ἐκλιπεῖν βίον 'J'aurais bien dû quitter la vie', 'plût aux dieux que j'eusse quitté la vie!' < vb. ὀφείλω 'devoir', 'être débiteur', 'être obligé à', 'être tenu de'; cf. și interj. ὄφελον 'plût à Dieu!', 'plût au ciel!'; (τὸ) ὄφελος, -εος, -ους (nefolosit în cazurile oblice) 'utilité', 'profit', 'avantage', în expresii ca: τί ὄφελος τούτου 'à quoi bon cela?'; 'qu'en est-il besoin?' (< vb. ὀφέλλω 'augmenter', 'accroître', 'grossir', 'amplifier', 'enrichir', 'faire prospérer'. Cuvîntul ὄφελος este etimonul rom. *folos*, atestat pentru prima dată în 1480 (H. Tiktin², DRG, s.v.), ca împrumut din greaca-bizantină. Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a îmbogățit acest cuvînt, prin atracție paronimică, cu sensul și funcțiile gr. ὄφελον.

2.1.35. glas, în expr.: *a da glas* 'a vorbi (toți deodată)' 'a striga', în BB: „*Toată adunarea au dat glas*“ (Nm., 14, 1; în ms. 45: „*Toată tabăra au dat glas*“; în ms. 4 389: „*Slobozi toată strînsura glas*“), după gr. ἔδωκε φωνήν [vb. δίδωμι, viit. δόσω, aor. ἔδωκα; (ἡ) φωνή, -ῆς 'voix', 'cris', 'parole'; 'bruit', 'rumeur']; în BJ: „*Toute la communauté éleva la voix*“.

2.1.36. groapă 1. 'vale', în ms. 45: „*Iar Amalic și Hananeul lăcuiescu în groapă*“ (Nm., 14, 25; în BB: „*În vale*“; în ms. 4 389: „*În văi*“), după gr. ἐκ τῆ κοιλάδι [(ἡ) κοιλάς, -αδος 1. 'creux', 'trou'; 'enfouissement'; 2. 'vallon']. Traducătorul ms. 45 a atribuit rom. *groapă* sensul 2. al cuvîntului grecesc. 2. 'puț', 'fîntînă', în ms. 45: „*Nice vom bea apă den groapa ta*“ (Nm., 20, 17; în BB: „*Fîntînă*“; în ms. 4 389: „*Puțurile*“), după gr. ἐκ λάκκου σου [(ὁ) λάκκος, -ου 1. 'puissard', 'citerne'; 2. 'fosse', 'fossé', 'fosse où l'on tombe'. Traducătorul ms. 45 a atribuit cuvîntului românesc *groapă* sensul 1. al cuvîntului grecesc. Vezi ST. L. LV., p. 26, IV.2.1.28.

2.1.37. gură, în expr.: *gură cu gură* 'față în față', în BB: „*Gură cu gură voiu grăi lui*“ (Nm., 12, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Gură cătră gură*“), după gr. στόμα κατ'στόμα [(τὸ) στόμα, -ατος 'bouche'; κατὰ στόμα 'en face'; στόμα προς στόμα 'face à face' (în *Biblie*).

2.1.38. a hrăni 'a crește', 'a se dezvolta', în BB: „*Sfînt va fi hrănind chica pârul capului*“ (Nm., 6, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Sfînt va fi crescînd pârul capului său*“), după gr. ἅγιος ἔσται τρέφων κόμην τρίχα κεφαλῆς (vb. τρέφω 1. 'nourrir', 2. 'élever', 3. 'faire croître'). În ms. 45, iar de aici în BB, a fost folosit în mod eronat vb. *a hrăni*, în loc de vb. *a crește*, pentru că traducătorul a crezut că termenul românesc *a hrăni* ar avea toate cele trei sensuri menționate ale vb. grecesc τρέφω, prin urmare și sensul 'nourrir'. Aceeași greșeală a fost făcută și în cartea *Facerea*, vezi ST. L. FAC., p. 94–95, IV.2.2.32., *hrănaci*. De aceea, construcția *va fi hrănind*, din citatul de mai sus, are valoarea 'va crește', fiind, foarte probabil, o construcție de tipul *a fi + gerunziul*. Această interpretare este sprijinită de versiunile *Bibliei* pe care le-am citat adeseori. Astfel, în latinește: „*Sanctus erit crescente caesarie capitis eius*“; în BJ:

„Il...laissera croître librement sa chevelure“, în germ: „Indem er die freie Fülle seines Haupthaars wachsen läßt“.

2.1.39. începătură este atestat în cele trei texte studiate cu următoarele sensuri calchiate după gr. ἀρχή, ἀπαρχή: 1. 'commencement', 2. (la pl.) 'prémices', 3. (prin ext.) 'offrandes', 'libations': 1. 'braț de rîu' (vezi ST. L. FAC., p. 98, IV.2.3.61). 2. 'pîrgă, prima și cea mai bună parte a recoltei adusă ca ofrandă la altar', 'jertfă'. 3. 'generație', 'neam', 'gintă', 'familie' (vezi ST. L. EX., p. 43, IV.2.1.34). Nici unul din aceste sensuri nu este înregistrat în H. Tiktin², DRG, s.v. În *Dicționarul Academiei (DA)*, sub cuvîntul *începătură*, este menționat sensul 2. (pîrgă), de mai sus. De la sensul 3. 'generație', 'neam', 'gintă', 'familie', s-a dezvoltat, în textele studiate, alte două sensuri: 4. 'totalitatea poporului (israilitean)' și 5. 'recensămînt', 'numărătoarea întregului popor', 'număr'. Ultimul sens este redat în gr. prin (ἡ) ἀρχή, -ῆς. De exemplu, în BB: „Luași începătură a toată adunarea fiilor lui Israil“ (Nm., 1, 2; în ms. 45: „Începături“; în ms. 4 389: „Suma“; aici, pe margine, de aceeași mîna, este adăugat cuvîntul de origine slavă, cu același sens, „Cislă“ 'numărătoare'), după gr. λάβετε ἀρχὴν πάσης συναγωγῆς υἰῶν Ἰσραὴλ (vb. λαμβάνω, aor. ἔλαβον 'prende', 'saisir'); în BJ: „Le recensement“; în germ: „Die Gesamtzahl“; în BB: „Ia începătura fiilor lui Ghedson“ (Nm., 4, 23; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Căpeteniia“), după gr. λάβε τὴν ἀρχὴν τῶν υἰῶν Γεδσον; în lat.: „Sumam“; în BJ: „Le recensement“.

2.1.40. îndreptare (și: *îndireptare; dreptare*) 'principiu de justiție'; 'act de justiție'; 'chestiune de drept', în BB: „Aceasta e îndreptarea legii carea au poruncit Domnul lui Moisi“ (Nm., 31, 21; în ms. 45: „Îndreptarea“; în ms. 4 389: „Îndireptarea“), după gr. τὸν τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου [(τὸ) δικαίωμα, -ατος 'acte de justice', 'principe reconnu juste'; 'question de droit, 'point de droit']; „Dreptare de lege“, în ms. 45 (Nm., 27, 11; în BB: „Direptate de judecată“; în ms. 4 389: „Îndireptare a judecății“), după gr. δικαίωμα κρίσεως [(ἡ) κρίσις, -εως 'judgement', 'sentence', 'procès']; „La dreptate de judecată“, în BB (Nm., 35, 29; în ms. 45: „La dreptate de giudeț“; în ms. 4 389: „La îndireptarea judecății“), după gr. εἰς δικαίωμα κρίματος [(τὸ) κρίμα, -ατος 1. 'judgement', 'arrêt', 2. (în *Biblie*) 'commandement', 'lois divine'].

2.1.41. înnoire 'inaugurare prin sfințire a unui altar', 'sfințire', 'tîmosire', în BB: „Aceasta e înnoirea jîrtînicului“ (Nm., 7, 88; la fel și în vers. 10, 11; în ms. 45: „Înnoirea jîrtînicului“; în ms. 4 389: „Sfințirea altariului“), după gr. αὐτῆ ἡ ἐγκαίνισις τοῦ θουσιαστηρίου [(ὁ) ἐγκαίνισις, -εως 1. 'renouvellement', 2. (plus souvent) 'dédicace'; (τὰ) ἐγκαίνια, -ων 'dédicace', 'inauguration'; vb. ἐγκαίνισω, viit. -ισω 1. 'renouveler', 2. (plus souvent) 'dédier, faire ou célébrer la dédicace' < adj. καινός, -ά, -όν 'nouveau', 'neuf']. Traducătorul român a atribuit cuvîntului rom. *înnoire* sensul 2. al cuvîntului grecesc ἐγκαίνισις.

2.1.42. întunec 'zece mii', în ms. 4 389: „Întunerece de mii“ (Nm., 10, 36; în BB și în ms. 45: „Mii și zeci de mii“), după vsl. *tîma* 1. 'întunec', 2. 'zece mii'. Vezi ST. L. FAC., p. 95, IV.2.2.38.

2.1.43. lăcuitor, în sintagma *lăcuitor-de-pămînt* 'băștinaș', 'autohton' (aici: 'israilitean'), în BB: „O lège...și la cel lăcuitoriu-de-pămînt“ (Nm., 9, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Moșteanului“), după gr. κατὰ τῶν αὐτόχθωνι τῆς γῆς [αὐτόχθων, -ων, -ον, gen. -ονος 'indigène; (ἡ) χθών, χθονός 'terre', 'la terre'; 'sol'; 'pays', 'contrée', 'patrie']. Ultimul cuvînt a fost tradus în textele de care ne ocupăm și prin sintagmele: *de loc, cel-de-loc*, care constituie echivalentele corecte ale cuvîntului grecesc. Rerurgerea la termenul *lăcuitor*, care provine de la vb. *a lăcui* 'wohnen', 'bewohnen' < magh. *lakni* 'id.', se datorește unei confuzii cu rom. *loc* < lat. *locus*, fapt care va duce la înlocuirea vocalei -ă- prin vocala -o-; în loc de *a lăcui, lăcuitor*, se va spune *a locui, locuitor*. Dar această inovație se va impune abia în secolul al XIX-lea, căci varianta cu -o-, în *locuitor*, datează din anul 1853 (I. Gheție, *BDRL*, p. 532). Confuzia în planul semantic, cum s-a văzut, este mai veche. Vezi ST. L. LV., p. 28, IV.2.1.46.

2.1.44. a lăsa 1. 'a ierta (păcatele) cuiva', în BB: „Lasă greșala norodului acestuia“ (Nm., 14, 19; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Lasă păcatele“), după gr. ἄφεσις τὴν ἁμαρτίαν τῷ λαῷ τουτῶ [ἄφεσις este imperativul aorist 2 al verbului ἀφίημι 1. 'envoyer', 'lancer', 'pousser', 'faire jaillir', 2. 'lâcher', 'laisser aller', 'laisser tomber', 'perdre', 3. 'délivrer', 'acquitter', 'absoudre', 4. 'affranchir', 5. 'pardoner']. Ultimul sens (5.) al cuvîntului grecesc a fost atribuit și cuvîntului rom. *a lăsa* 'a ierta'. 2. *a i se lăsa* 'a i se acorda împăcarea divină', 'a fi ispășit', în BB: „Și să va ruga preotul...și li se va lăsa lor“ (Nm., 15, 23; la fel în vers. 24, 28; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel; în ultimul caz, în vers. 26), după gr. καὶ ἀφεθήσεται αὐτοῖς (ἀφεθῆναι este infinitivul aorist 1, pasiv, de la vb. ἀφίημι). Expresia *a i se lăsa*, cu sensul menționat, mai apare și în cartea *Levitului*, în toate cele trei texte: „(I) se va lăsa lui“ (Lv., 5, 13; și vers. 18, la fel), cu sensul 'i se va acorda împăcarea divină', 'va fi ispășit'. De data aceasta, însă, în grecește apare un alt verb: καὶ ἐξιλιάσεται περὶ αὐτοῦ (vb. ἐξιλιάω, -ῶ 'rendre favorable'; la mediu ἐξιλιάσκομαι < ἐκ + adv. ἔλεω 'favorablement'). Este foarte posibil ca prin atracție paronimică traducătorul să fi atribuit rom. *a i se lăsa* sensul formei verbale grecești ἐξιλιάσεται, care conține grupul sonor *-las-*. Vezi, pentru atracție paronimică, și ST. L. FAC., p. 100, IV.2.1.111., *a părăsi*; ST. L. NM., p. 26, IV.1.6.3., *feliu*; IV.2.1.34., *folos*; vezi, pentru vb. *a se lăsa (cuiva)*, ST. L. LV., p. 27, IV.2.1.43.

2.1.45. lucru, în expr.: *a face lucruri* 'a sluji la templu', 'a oficia slujba religioasă', în BB: „Să faci lucrurile la cortul mărturie“ (Nm., 4, 24; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ ποιεῖν τὰ ἔργα ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου [ποιέω, -ῶ 'faire'; (τὸ) ἔργον, -ου 'affaire', 'chose']; în lat.: „Ministrant in tabernaculo

foederis". Vezi ST. L. LV., p. 26, IV.2.1.23., a face; p. 28, IV.2.1.51., lucrul.

2.1.46. **luminare** (infinitivul lung substantivat al verbului *a lumina*) 'candelă', 'lampă (cu ulei) într-un candelabru', în BB: „și vor acoperi sfēșnicul ce luminează și luminările lui” (Nm., 4, 9; în ms. 45: „Fufēdzele”; în ms. 4 389: „Găocile”), după gr. καὶ κάλυψουσι τὴν λυχνίαν τὴν φωτίζουσιν καὶ τοὺς λύχνους αὐτῆς [vb. καλύπτω, viit. -ύψω 'couverir', 'cacher'; (ή) λυχνία, -ας 'chandelier'; (ό) λύχνος, -ου 1. 'lampe', 2. 'lumière'; (tragbare) Leuchte, 'Lampe']. Sensul 'lampă' al cuvântului *luminare* nu este înregistrat în dicționare (H. Tiktin², DRG, s.v.; CADE; Scriban, Dict., s.v.); el este calchiat din grecește: sensul 1. al gr. λύχνος a fost transferat asupra rom. *luminare*; cf. vb. λυχνέω, viit. λυχνέσω 'éclairer avec la lampe'.

2.1.47. **luminătoare** (pl.: la fel; și: *luminători*, f.) 'lampă', 'candelă', în BB: „Cînd vei pune luminătorile de o parte despre fața sfēșnicului, vor lumina cēle 7 luminătoare” (Nm., 8, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Lumini”), după gr. ὅταν ἐπιθῆς τοὺς λύχνους ἐκ μέρους κατ'ἄνθρωπον τῆς λυχνίας, φωτιοῦσιν οἱ ἑπτὰ λύχνοι. (vezi cuvîntul precedent). Sensul 'lampă' al cuvîntului *luminătoare* nu este înregistrat în dicționare.

2.1.48. **lună**, în expr.: *luna-cea-nouă* 'prima zi a lunii', 'néoménie', în BB: „Întru lunele-voastre-cēlenoao veți trîmbița” (Nm., 10, 10; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. ἐκ ταῖς νομηνόαις [(ή) νομηνία, -ας 1. 'nouvelle lune', 2. 'le premier jour du mois'].

2.1.49. **lung** 'înalt', în BB: „Am văzut...oameni foarte lungi” (Nm., 13, 33; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Oameni nalῑ”), după gr. ἄνδρες ὑπερμήκεις [ὑπερμήκης, -ης, -ες 'd'une longueur démesurée'; (τὸ) μήκος, -εος, -ους 1. 'longueur', 2. 'hauteur', 3. 'grandeur'].

2.1.50. **martur**, în expr.: *a băga în urechi marturul a* 'asculta', în ms. 45: „Scoală, Valac, și ascultă, < bagă în urechi marturul>” (Nm., 23, 18; cuvintele dintre croșete sînt adăugate pe marginea manuscrisului, de aceeași mînă; în BB: „și ascultă! Ascultă mărturie!”; în ms. 4 389: „Ascultă și ia aminte mărturisire!”), după gr. καὶ ἄκουε, ἐνώτισαι μάρτυς [vb. ἐνωτίσομαι (în *Biblie*) 'tendre', 'écouter' este alcătuit din ἐν + (τὸ) οὖς, gen. ὠτός 'oreille'; (ό) μάρτυς, -υρος 'temoin']. Expr. *bagă în urechi* este o traducere servilă a elementelor care compun vb. ἐνωτίσομαι, iar întreaga construcție este un calc nereușit după versiunea grecească. Vezi mai sus, p. 29, IV.2.1.11., a băga.

2.1.51. **mult**, în sintagma ca: „Domnul, mult-îngăduitoriu și mult-milostiv”, în BB (Nm., 14, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Răbdător și mult-milostiv”), este folosit după gr. κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος [μακρός, -ά, -όν 'long', 'grand'; 'haut', 'profond' și (ό) θυμός, -οῦ 'mouvement de l'âme', 'passion'; πολυέλεος, -ος, -ον 'très-compatible', 'très-miséricordieux', din πολύς, πολλή, πολύ 'beaucoup de';

'nombreux', 'abondant' și (ό) ἔλεος, -οῦ 'pitié', 'compassion', (bisericesc) 'miséricorde']. Sintagmele alcătuite cu *mult-* constituie o caracteristică a limbajului bisericesc, fiind preluate în românește din grecește.

2.1.52. **neam**, în sintagma ca: *cel-de-alt-neam* 'străin', în BB și în ms. 4 389 (Nm., 3, 38); *cel-striin-de-neam*, în ms. 45 (*ibid.*), după gr. (ό) ἄλλογενής (adj. ἄλλογενής, -ής, -ές 'né ailleurs', 'd'un autre pays ou d'une autre famille', 'étranger').

2.1.53. **necurat**, în sintagma ca: „Tot necuratul-lasuflet” 'întinat prin atingere de mort', în BB și în ms. 45 (Nm., 5, 2); „Cei necurați-cu-sufletul”, în ms. 4 389 (*ibid.*), după gr. πᾶντα ἀκάθαρτον ἐπὶ ψυχῆ (ἀκάθαρτος, -ος, -ον 'impur', 'sale'; 'infâme', 'scélérat'). În germ.: „Jedem durch eine (Toten-) «Seele» Unreinen”; în latinește: „Pollutusque est super mortuo”; în BJ: „Toute personne...qu'un cadavre aurait rendue impure”.

2.1.54. **negrăit**, -ă 'neluat în calcul', 'nepus la socoteală', în BB: „Zilele cēle mai denainte negrăite vor fi” (Nm., 6, 12; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Să nu fie lui în număr”), după gr. αἱ ἡμέραι αἱ πρότερον ἄλλοι ἔσονται (ἄλλος, -ος, -ον 1. 'privé de la parole', 2. 'qui ne compte pas'; 'qui n'entre pas en compte'). Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *negrăit* sensul 2. al cuvîntului grecesc.

2.1.55. **nezid** (la pl.: *neziduri*) 'fără ziduri', 'nefortificat', în BB: „De sînt [cetățile] întru ziduri au întru neziduri” (Nm., 13, 20; în ms. 45: „Întru făr-de-ziduri”; în ms. 4 389: „Sînt îngrădite cu zidu au făr de zid”), după gr. εἰ ἐν τευχῆρσιν ἢ ἐν ἀτειχίστοις [τειχῆρης, -ης, -ες 'entouré de rempart'; 'fortifié'; (τὸ) τεῖχος, -ος, -ους 'rempart', 'mur d'une ville'; 'fortification'; ἀτειχιστος, -ος, -ον 'qui n'est pas muni de remparts']. Prefixul *ne-* traduce pe *α-* *privativus*, rezultînd cuvîntul neobișnuit *nezid*, pl. *neziduri* '(oraș) neînconjurat de ziduri', 'nefortificat'.

2.1.56. **număr**, în sintagma: *cu număr* 'cîțva, cîteva', 'oricît, oricîtă', în BB: „și va fi cînd va acoperi norul zile cu număr preste cort” (Nm., 9, 20; sensul este: 'și cînd va acoperi norul cîteva zile cortul'; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Zilele cēle numărate”), după gr. καὶ ἔσται ὅταν σκεπάζη ἢ νεφέλη ἡμέρας ἀριθμῶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς [vb. σκεπάζω 'couverir'; (ή) νεφέλη, -ης 'nuage', 'nuée'; (ή) ἡμέρα, -ας 'jour', 'journée'; (ό) ἀριθμός, -οῦ 1. 'nombre', 2. 'partie d'un nombre ou d'un tout']. Traducătorul român a transpus sensul 2. al ultimului cuvînt grecesc prin sintagma calchiată *cu număr*, în loc să folosească pronumele și adjectivul nedefinit *cîteva*. Cf. în BJ: „Peu de jours”; în germ.: „Nur wenige Tage”; în lat.: „Quotquot diebus”; în B 1975: „Puțină vreme”.

2.1.57. **ochi**, în sintagma: *cu ochii la ochi* 'față în față', în BB: „Tu ești Domnul...carele cu ochii la ochi te arăți” (Nm., 14, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Cu ochii înaintea ochilor”), după gr. ὅστις ὀφθαλμοῖς κατ' ὀφθαλμοὺς ὀπτάζη [(ό) ὀφθαλμός, -οῦ 'oeil'; par. ext.

'vue', 'face', 'regard'; vb. *ὀπτάζω* (în *Biblie*) 'voir'; (la pasiv) 'se faire voir', 'être vu']. Cf. în BJ: „*Tu te fais voir face à face*“; în lat.: „*Et facies videaris ad faciem*“. Construcția grecească este calchiată din ebraică.

2.1.58. om (pron. nehot.) 'fiecăre', 'oricăre', 'cineva' (vezi ST. L. LV., p. 10–11, II.4.6.15.) apare în BB: „*Și vor tăbări fiii lui Israil om întru a lui rînduială și om după a lui voivozie*“ (Nm., 1, 52; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Fieștece om*“), după gr. ...*ἀνὴρ...καὶ ἀνὴρ* [(ὁ) ἀνὴρ, gen. ἀνδρός 'homme']. În alte cazuri, echivalentul grecesc este (ὁ) ἀνθρώπος. Exemple: „*Om, om*“, în BB și în ms. 45 (Nm., 9, 10; în ms. 4 389: „*Omul care*“), după gr. ἀνθρώπος ἀνθρώπος; „*Om după om*“ 'fiecăre', în BB și în ms. 45 (Nm., 4, 50), după gr. *ἄνδρα κατ'ἄνδρα*; „*A omului, a omului*“ 'cineva', 'oarecine', în BB: „*A omului, a omului de va greși muiêrea lui*“ (Nm., 5, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Pre bărbat*“), după gr. ἀνδρός, ἀνδρός.

2.1.59. osebire 'loc îngrădit de ținut animalele', 'țarc', 'tamazlic', în BB: „*Și osebirile lor vor fi dobitoacelor lor*“ (Nm., 35, 3; în ms. 45: „*Usăbirile*“; în ms. 4 389: „*Hodăi*“), după gr. καὶ τὰ ἀφορίσματα αὐτῶν ἔσται τοῖς κτήνεσιν αὐτῶν [(τὸ) ἀφορίσμα, -ατος 'chose déterminée, définie'; 'chose séparée ou mise à part'; (ὁ) ἀφορισμός, -οῦ 'délimitation', 'séparation' < vb. ἀφορίζω 'séparer par une ligne de démarcation'; 'déterminer'; 'définir' < vb. ὀρίζω 'borner'; 'limiter'; 'terminer'; 'séparer par une limite' < (ὁ) ὄρος, -ου 'borne'; 'limite'; 'frontière']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a avut în minte sensul concret al cuvîntului grecesc, acela de '(loc) limitat', 'îngrădit', 'proprietate delimitată', pe care l-a atribuit și infinitivului lung substantivat *osebire*, al verbului *a osebi* 'a separa', 'a delimita'. Cf. în lat.: „*Suburbana*“ (lat. *suburbanum*, -i 'proprietate sau casă aproape de Roma'); în BJ: „*Les pâturages attenants*“. Vezi ST. L. EX., p. 45, IV.2.1.59.; vezi mai sus, p. 27–28, IV.1.8.7. Sensul 'țarc', 'loc îngrădit' al cuvîntului *osebire* nu este înregistrat în dicționare.

2.1.60. pat apare în sintagme eufemistice pentru denumirea actului sexual, cum sînt: *a se culca pat muieresc*; *a se culca pat de semînție*; *a da patul în semînție*; *a dormi pat de sămînță*; *a dormi pat femeiesc*; *a face pat* etc. (vezi ST. L. LV., p. 30–31, IV.2.1.72.). În cartea *Numerii*, a fost atestată o altă expresie în care apare termenul *pat*, pe care n-am înfilnit-o în cărțile precedente ale *Pentateuhului*: *a cunoaște patul bărbatului* sau *pat de bărbat* 'a avea relații sexuale (despre o femeie)', în BB: „*Muiêrea carea au cunoscut patul bărbatului*“ (Nm., 31, 17; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Au cunoscut pat de bărbat*“), după gr. ἢ τις ἔγνω κοίτην ἄρσενος [vb. γινώσκω, aor. ἔγνω, -ως, -ω, -ωμεν etc. 'cunoaște'; (ὁ) ἄρσεν, -εως 'măle'; 'homme'; (ἡ) κοίτη, -ης 'lit'; 'couche']. În grecește, expresiile în care apare cuvîntul κοίτη 'pat' au fost calchiate după ebraică.

2.1.61. primăvară, în expr.: *zile de primăvară* 'început', în BB: „*Și zilele zile de primăvară înaintea strugurului*“ (Nm., 13, 21; în ms. 45: „*Dzilele primăverii înaintea poamei*“; în ms. 4 389: „*Iară zilele era zile de vară în vremea pîrgei vișinelor*“), după gr. καὶ αἱ ἡμέραι ἡμέραι ἔαρος πρόδρομοι σταφυλῆς [(τὸ) ἔαρ, gen. ἔαρος 1. 'printemps', 2. (la fig.) 'commencement', 'prémices']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului *primăvară* sensul 2. ('commencement') al cuvîntului grecesc ἔαρ. Soluția a fost preluată și de diortositorii BB, frații Greceanu, deși fraza nu are sens în forma dată.

2.1.62. putere 'trupă', 'armată', 'contingent', 'forță armată', în BB: „*Puterile lor cei socotiți 70 000 și 600*“ (Nm., 2, 4; și în 2, 6, 8, 9, 11, 13, 15 etc.; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), calc după gr. ἐπὶ τῆς δυνάμεις αὐτοῦ [(ἡ) δύναμις, -εως 1. 'puissance', 'pouvoir', 'force', 2. 'troupe', 'armée']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *putere* sensul 2. al cuvîntului grecesc δύναμις.

2.1.63. pușin, în sintagma: *cel cu cel pușin* 'cel care adunase cel mai pușin' (este vorba de prepelițe), în BB: „*Cel cu cel pușin au strînsu 10 cori*“ (Nm., 11, 32; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Cine strînsese pușin*“), reprezintă o traducere servilă a gr. ὁ τὸ ὀλίγον συνήγαγε δέκα κόρους (ὀλίγος, -η, -ον 'peu considerable', 'petit'; la pl. 'peu nombreux, en petit nombre').

2.1.64. a răspunde, vezi cuvîntul următor.

2.1.65. răspuns 'legămînt', în construcția intensivă: *a răspunde răspuns* 'a face un legămînt, un jurămînt, o promisiune față de divinitate', 'a făgădui', în BB: „*Iară de să va ruga muiêre rugă Domnului său, va răspunde răspunsu în casa părintelui ei*“ (Nm., 30, 4; în ms. 45: „*Va răspunde răspunsă*“; în ms. 4 389: „*Va pune soroc pentru sufletul lui*“), după gr.: „...ἢ ὀρίσῃται ὄρσμον ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτῆς [vb. ὀρίζω, viit. ὀρίσω 'borner', 'terminer', 'limiter'; (la figurat) 'déterminer', 'statuer', 'établir'; (ὁ) ὄρισμός, -οῦ 'action de borner, de limiter'; 'délimitation'; 'obligation']. În BJ: „*Si une femme fait un voeu à Yahvé ou prend un engagement formel, alors que, jeune encore, elle habite la maison de son père*“. Recurgerea traducătorului manuscrisului 45 la verbul *a răspunde* urmează a fi clarificată. Vezi mai jos, p. 42, IV.2.2.71., *soroc*.

2.1.66. a (se) ridica 1. 'a purta', 'a duce', 'a transporta', în BB: „*Aceasta e slujba norodului lui Ghedson: să slujască și să rădica. Și va rădica pieile cortului, și cortul mărturieii, și acoperămîntul lui*“ (Nm., 4, 25; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. λειτουργεῖν καὶ αἰρεῖν [vb. αἰρῶ 1. 'lever', 'élever', 2. 'partir, se mettre en route', 'lever le camp'; (la mediu) αἰρομαι 1. 'lever', 2. 'se charger de'; 'prendre sur ses épaules'; 'prendre', 'porter']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *a ridica* sensul 2. al verbului αἰρομαι. 2. (reflex) 'a pleca la drum', în BB: „*Și după aceasta, s-au rădicat fiii lui*

Israil" (Nm., 9, 17; la fel în 9, 18, 19, 20, 21, 23 etc.; în ms. 45: „*Să rădica*“; în ms. 4 389: „*Se rădica*“), după gr. καὶ μέτ' αὐτὰ ἀπῆραν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ (vb. ἀπαίρω, aor. ἀπήρα 1. 'enlever', 'ôter', 2. 'démarrer', 's'en aller', 'partir'). Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a atribuit verbului românesc *a ridica* sensul 2. al verbului grecesc ἀπαίρω. 3. în construcția intensivă: *a ridica ridicînd* 'a anula o decizie', 'a suspenda o decizie', în BB: „*Iară de ridicînd va ridica bărbatul ei*“ (Nm., 30, 13; în ms. 45 [vers. 12], la fel; în ms. 4 389: „*Iar de o va certa bărbatul ei și-i va tînji*“), după gr. Ἐὰν δὲ περιαιρῶν περιέλῃ αὐτὰ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς [vb. περιαιρέω, -ῶ, viit. -αιρήσω, aor. περιείλον 1. 'enlever', 2. 'priver de'; (ὁ) ἀνὴρ, gen. ἀνδρός 'homme'; 'mari', 'époux']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit verbului românesc *a ridica* sensul 2. al verbului grecesc περιαιρέω, -ῶ.

2.1.67. ridicare 1. 'povară', 'sarcină', 'greutate de purtat', în BB: „*Vor tocni pre ei fiștecarele după rădicarea lui*“ (Nm., 4, 20; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, vers. 19), după gr. καὶ καταστήσουσιν αὐτούς ἕκαστον κατ'τὴν ἀναφορὰν αὐτοῦ [vb. καθίστημι, viit. καταστήσω 'mettre dans un lieu', 'établir'; 'mettre en ordre', 'régler'; ἕκαστος, -η, -ον 'chacun', 'chaque'; (ἡ) ἀναφορὰ, -ᾶς 'mouvement ou transport de bas en haut']. Cf. mai sus, *a ridica*, sensul 1. 2. 'plecare', în ms. 4 389: „*Și scrise Moisei rădicarea lor și sălaşurile lor*“ (Nm., 33, 2; în BB și în ms. 45: „*Sculările*“); vezi cuvîntul precedent, *a ridica*, sensul 2.

2.1.68. rîvnă, vezi cuvîntul următor.

2.1.69. rîvnire 'gelozie', în BB: „*Aceasta e lēgea rîvnirii*“ (Nm., 5, 29; în ms. 45: „*Rîvniturei*“; în ms. 4 389: „*Rîvnei*“), după gr. οὔτος ὁ νόμος τῆς ζηλοτυπίας [(ἡ) ζηλοτυπία, -ας 'jalousie, surtout en amour'; (ὁ) ζηλός, -ου 1. 'émulation', 'rivalité', 'jalousie', 2. (par. ext.) 'envie', 'haine', 3. (uneori) 'désir', 'pasion', 'ambition', 'empressement', 'ardeur']. Ultimul sens al cuvîntului ζηλός a constituit punctul de plecare pentru traducătorul român, Nicolae Milescu, să recurgă la folosirea cuvîntului românesc *rîvnă* (*rîvnitură*), care are chiar sensul 'invidie', 'dorință nemăsurată', 'ambitie', și să-i atribuie acestuia un înțeles pe care nu-l avea, acela de 'gelozie'. Este aproape sigur că în epocă lipsea în română o denumire proprie pentru conceptul «gelozie». Vezi și ST. L. LV., p. 32, IV.2.1.98., *rîvnitor*.

2.1.70. rîvnitură, vezi cuvîntul precedent.

2.1.71. rost 'cuvînt', 'vorbă', 'poruncă', în BB: „*Pren rostul lui va ieși și pren rostul lui va intra el*“ (Nm., 27, 21; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Cu cuvîntul lui*“), după gr. ἐπὶ τῷ στόματι αὐτοῦ ἐξελεύσεται, καὶ ἐπὶ τῷ στόματι αὐτοῦ εἰσελεύσεται αὐτὸς [(τὸ) στόμα, -ατος 1. 'bouche', 2. 'la voix' ou 'la parole de qn.', 3. 'parole', 'langage', 'discours'; vb. ἐξέρχομαι, viit. ἐξελεύσομαι 'sortir', 's'en aller'; εἰσέρχομαι 'entrer dans']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu,

a atribuit cuvîntului românesc *rost* 'gură' (< lat. *rostrum* 1. 'cioc', 2. 'bot') sensul 2. al cuvîntului grecesc στόμα, eventual și sensul 3. Acest sens special al cuvîntului *rost* nu este înregistrat în H. Tikin², DRG, s.v.

2.1.75. scos, scoasă 'repudiat,-ă', 'respins, -ă', 'alungat, -ă', în BB: „*Și ruga văduvei și ceii scoase de la bărbat*“ (Nm., 30, 10; în ms. 45, la fel, dar lipsește adj. dem., gen. sg. *ceii*; în ms. 4 389: „*Lăsați de bărbat*“), după gr. καὶ εὐχή χήρας καὶ ἐκβεβλημένος [(ἡ) εὐχή, -ῆς 'prière'; (ἡ) χήρα, -ας 'veuve, femme veuve'; ἐκβάλλω 1. 'jeter ou pousser dehors', 2. 'rejeter', 'repousser'].

2.1.72. a scuipa, în construcția intensivă: *a scuipa scuipînd* 'a scuipa', în BB: „*De tatal ei scuipînd au scuipat în fața ei*“ (Nm., 12, 14; în ms. 45: „*Tatăl ei să va știuiupi să știopască*“; în ms. 4 389: „*De scuipînd tată-său să scuipe*“), după gr. εἰ ὁ πατήρ αὐτῆς πτόων ἐνέπτυσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῆς [vb. ἐμπτύω, viit. ἐμπτύσω, aor. 1. ἐνέπτυσα 'cracher dans ou sur' < ἐν + πτόω 'cracher', 'expectorer']. Pentru formele verbului românesc *a scuipa* (*a știopi* etc.), vezi ST. L. LV., p. 7-8, I.3.12.0.

2.1.73. sculare 'plecare', în BB: „*Și scrise Moisi sculările lor și popasurile lor*“ (Nm., 33, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Rădicare*“), după gr. καὶ ἔγραψε Μωϋσῆς τὰς ἀπάρσεις αὐτῶν [(ἡ) ἀπαρσις, -εως 'départ' < vb. ἀπαίρω 1. 'enlever'; 'ôter', 2. 'démarrer', 's'en aller', 'partir']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a adăugat cuvîntului românesc *sculare* (și verbului *a se scula*) sensul 2. al verbului grecesc ἀπαίρω, anume 'pomire', 'plecare' (respectiv 'a pomi', 'a pleca').

2.1.76. slujbă, vezi cuvîntul următor.

2.1.77. a sluji, în construcția intensivă: *a sluji slujba* 'a sluji (la cortul mărturiei)', în BB: „*A sluji slujbele cortului mărturiei*“ (Nm., 18, 6; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să slujască...slujba*“), după gr. λειτουργεῖν τὰς λειτουργίας [vb. λειτουργέω, -ῶ 'remplir un emploi public'; (eccl. 'faire le service divin', officier'; 'célébrer la messe'; (ἡ) λειτουργία, -ας 'fonction publique'; (eccl.) 'liturgie', 'service divin'].

2.1.78. a socoti 'a iscodi', 'a spiona', în BB: „*Și să intoarșeră de acolo, socotînd pămîntul, dupre 40 de zile*“ (Nm., 13, 26; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Deaca iscodiră pămîntul*“), după gr. κατασκευάμενοι τὴν γῆν (vb. κατασκευάομαι, viit. κατασκεύομαι 1. 'examiner avec soin', 2. 'observer', 'guetter'). Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit verbului românesc *a socoti* sensul 2. al verbului grecesc menționat. Sensul 'a iscodi', 'a spiona' al verbului *a socoti* se mai întîlnește în BB: „*Să socotească*“ (Nm., 13, 3; și în 17, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Să iscodească*“); „*Afi socoti*“, în BB (Nm., 14, 34; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Afi iscodit*“). Vezi mai jos, p. 42, IV.2.2.67.

2.1.79. strajă, în sintagma: *straja-cea-dentăi* 'avangardă', 'avanpost', în ms. 4 389: „*Vom mēge întăi inarmafi în straja-cea-dentăi a feciorilor lui Israil*“ (Nm., 32, 17; în BB: „*Strajă-înainte*“; în ms. 45:

„*Straje-înainte*“), după sl. на стражеб прѣѣи, după gr. προφυλακῆ [(ὁ) προφύλαξ, -ακος 'celui qui est aux avant-post' < προ- 'devant'; 'avant' + φύλαξ, -ακος 'garde'; 'gardien']. Vezi ST. L. EX., p. 46, IV.2.1.86.

2.1.80. a se sui, în construcția intensivă: *a se sui suind*, în BB: „*Nu, ce suind ne vom sui și vom moșteni pre el*“ (Nm., 13, 31; la fel în ms. 45), după gr. Οὐχί, ἀλλὰ ἀναβάντες ἀναβησώμεθα καὶ κατακληρονομήσωμεν αὐτήν [vb. ἀναβαίνω, viit. ἀναβήσομαι, aor. ἀνέβην 'monter'; vb. κατακληρονομέω, -ῶ, viit. -ήσω 'hériter'].

2.1.81. sută, în sintagma: *preste sută* 'comandant peste o sută de ostași', 'sutaș', în BB: „*Cei preste mii și preste sute*“ (Nm., 31, 14; și în vers. 48, 52, 53, 54 etc.; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Iuzbaş*“), după gr. ἑκατόνταρχος [ἑκατόν = 100 + (ὁ) ἄρχος, -οῦ 'șef']. Vezi ST. L. EX., p. 46, IV.2.1.91.

2.1.82. a tînji, în construcția intensivă: *a tînji tînjind* 'a-și arăta dezaprobarea', 'a nu fi de acord', 'a face opoziție', în BB: „*Iară de va tînjind va tînji bărbatul ei*“ (Nm., 30, 9; și în vers. 5, 6, 12; în ultimul loc: „*Și va tăcea ei și nu va tînji ei*“; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, vers. 12: „*Va certa*“), după gr. Ἐὰν δὲ ἀνανεύω ἀνανεύωσι ὁ ἀνὴρ αὐτῆς [vb. ἀνανεύω, viit. -νεύσω 'faire avec la tête un signe de refus'; 'refuser']. În BJ: „*Mais si...son mari lui fait opposition*“.

2.1.83. a se trage (despre nori) 'a zăbovi', 'a rămîne'; 'a se tîrî cu greutate', în BB: „*Și cînd să trage norul preste cort zile multe*“ (Nm., 9, 19; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Va zăbovi*“), după gr. καὶ ὅταν ἐφέλκῃται ἡ νεφέλη ἐπὶ τῆν σκηπῆς ἡμέρας πείους [vb. ἐφέλλω, viit. -έλω, aor. ἐφέιλκωσα 'attirer', 'traîner'; (la pasiv) 'se traîner avec peine'].

2.1.84. tras 'greutate (la cîntar)', în BB: „*Blid de argint unul, o sută și treizeci trasul lui*“ (Nm., 7, 13; și în vers. 19, 25, 30, 37 etc.; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Cumpăna*“), după gr. τρυβλίον ἀργυροῦν ἔν, τριάκοντα καὶ ἑκατόν ὀλκῆ αὐτοῦ [(τὸ) τρυβλίον, -ου 'plat', 'assiette'; ἀργυροῦς, -ᾶ, -οῦν 'd'argent'; (ὁ) ὀλκός, -οῦ 1. 'action de tirer, de traîner', 2. 'poids qui fait pencher la balance', 'poids', 'poids d'une drachme'; vb. ἔλλω 1. 'tirer', 2. 'faire pencher la balance', 'peser', 'avoir tel ou tel poids']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *tras* sensul 2 al cuvîntului grecesc ὀλκός.

2.1.85. a trece, în expr.: *a trece cu ochii (pe cineva)* 'a privi cu indiferență', 'a privi de sus (pe cineva)', 'a privi cu dispreț', 'a disprețui', în BB: „*De-l va tréce cu ochii pre dînsul*“ (Nm., 5, 12; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Nu-l va băga...în seamă*“), după gr. καὶ ὑπεριδοῦσα περίδη αὐτὸν [vb. ὑπεριδεῖν, inf. aor. de la verbul ὑπεροράω, -ῶ, viit. -όψομαι 'regarder par-dessus'; 'regarder avec mépris', 'mépriser', 'dédaigner'; 'voir avec indifférence' < ὑπερ 'au-dessus de', 'par-dessus', 'sur' + ὁράω, -ῶ 'voir', 'sentir'; 's'apercevoir de'; vb. παριδεῖν, inf. aor. de la verbul παροράω, -ῶ 'regarder avec indifférence'; 'dédaigner', 'mépriser']. 2. în expr.: *a*

trece brici 'a rade', în BB: „*Și va trece brici preste tot trupul lor*“ (Nm., 8, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Să suie briciul*“), după gr. καὶ ἐπελεύσεται ξυρὸν ἐπὶ πᾶν τὸ σῶμα αὐτῶν [vb. ἐπέρχομαι, viit. ἐπελεύσομαι 1. 'venir dans ou sur'; 'survenir'; 2. 'parcourir'; (ὁ) ξυρός, -οῦ 'rasoir'; (τὸ) σῶμα, -ατος 'corps'].

2.1.86. trufie, în expr.: *a face în mîndă de trufie* 'a face ceva din mîndrie (trufie)', în BB: „*Și sufletul care va face în mîndă de trufie*“ (Nm., 15, 28; în ms. 45: „*Întru mîndă de mîndrie*“; în ms. 4 389, vers. 30: „*Cu mîndă de trufie*“), după gr. ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας [(ἡ) χεῖρ, gen. χειρός 'main'; 'force', 'violence'; 'emploi de la force'; (ἡ) ὑπερηφανία, -ας 'fierté', 'orgueil'; 'air méprisant', 'dédain']. Pentru alte valori ale cuvîntului *mîndă*, vezi mai sus, p. 16, II.8.8.0.

2.1.87. țînere 'posesiune', 'proprietate', 'stăpînire' (< vb. *a ținea, țînere*), în BB: „*Să socotească [= isco-dească] pămîntul hananeilor carele eu dau fiilor lui Israil întru țînere*“ (Nm., 13, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Întru moștinare*“), după gr. ἐν κατασχέσει [(ἡ) κατασχέσις, -εως 1. 'l'action de retenir, d'arrêter', 2. 'prise de possession' < vb. κατέχω 'tenir', 'posséder']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a folosit cuvîntul românesc *țînere* (< *a ținea*) cu sensul 2. al verbului grecesc κατέχω

2.1.88. ucide 1. în expr.: *a omorî cu ucide* 'a. omorî', 'a ucide', în BB: „*Omoară-mă cu ucide*“ (Nm., 11, 15; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Ucide-mă cu omorîre*“) este o traducere servilă după gr. ἀποκτείνω με ἀναιρέσει [vb. ἀποκτείνω 'tuer', 'faire périr'; (ἡ) ἀναιρέσις, -εως 'destruction', 'meurtre']. În BJ: „*Tue-moi plutôt*“. 2. în expr.: *cu ucide de sabie*, în BB: „*Și lovi pre dînsul Israil cu ucide de sabie*“ (Nm., 21, 24; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. φόνος μαχαίρας [(ὁ) φόνος, -ου 'meurtre', 'carnage', 'assassinat', 'mort violente'; (ἡ) μάχαιρα, -ας 'coutelas', 'épée courte'; 'épée', 'glaive'].

2.1.89. umăr, în sintagma: *la umărul mării* 'la suprafața mării', 'la țărmul mării', în BB: „*[Hotarele] vor lovi la umărul mării*“, adică 'vor atinge țărmul mării' (Nm., 34, 11; în ms. 45, la fel; aici, pe marginea textului este adăugat, de aceeași mîndă, cuvîntul: „*Spate*“, pentru cuvîntul *umăr*, din text), după gr. ἐπὶ νότου θαλάσσης [(ὁ) νότος, -ου (și: (τὸ) νότον, -ου) 1. 'le dos de l'homme et des animaux', 2. (la fig.) 'surface'; expr. νότα θαλάσσης înseamnă 'la surface de mer, le dos de la plaine liquide']. În BJ: „*Elle touchera la rive...de la mer*“. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *umăr* (și *spate*) sensul cuvîntului grecesc νότος, din expresia grecească menționată.

2.1.90. a umple, în expr.: *a umple mîinile cuiva* 'a-i face daruri', 'a dărui', în BB: „*După ce au împlut mînele lui*“ (Nm., 7, 88; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*După umplerea mîinilor lor*“), după gr. μετὰ τὸ πληρῶσαι τὰς χεῖρας αὐτοῦ [(ἡ) πλήρωσις, -εως 'l'action de remplir'; vb. πληρῶω, -ῶ 'emplir', 'remplir']. În BJ: „*Les offrandes pour la dédicace de l'autel*“.

2.1.91. undiță, în sintagma: *undiță de carne* 'furculiță', în BB: „*Și undețile de carne*“ (Nm., 4, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Furculițele*“), după gr. τὰς κρεάγρας [(ἡ) κρεάγρα, -ας 'crochet pour tirer la viande de la marmite', alcătuit din (τὸ) κρέας, gen. κρέατος 'chair', 'viande' + vb. ἀρέω, -ῶ 'prendre']. Vezi ST. L. EX., p. 50, IV.2.2.61.

2.1.92. unealtă 'vas', în BB: „*Și toată unealta deschisă...necurat iaste*“ (Nm., 19, 15; în ms. 45, la fel; aici, pe margine, de aceeași mână, este adăugat cuvîntul: „*Vasul*“; în ms. 4 389: „*Vasul neacoperit*“), după gr. καὶ πᾶν σκεῦος ἀνεωγμένον...ἀκάρταρον ἐστί [(τὸ) σκεῦος, -εος, -ους 1. 'meuble', 2. 'vase', 3. 'instrument', 'ustensile', 'tout objet d'équipement', 4. 'choses'; ἀνεωγμένος, -η, -ον (part. perf. pasiv de la vb. ἀνοίγω 'ouvrir') 'deschis', 'descoperit']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *unealtă* sensul 2. al cuvîntului grecesc σχεῦος. Vezi ST. L. FAC., p. 50, I.2.2.3.; p. 102, IV.2.3.148.; ST. L. EX., p. 50, IV.2.2.62.

2.1.93. a unge 'a sfinți', în BB: „*Aceasta e înnoirea jirtăvnicului întru carea zi l-au unsu pre dînsul*“ (Nm., 7, 84; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*În zioa căea ce-l unse*“), după gr. ἡ ἡμέρα ἔχρισεν αὐτὸ [vb. χρίω, viit. χρίσω, aor. ἔχρισα, perf. κέχρικα, perf. pasiv κέχρισμαι, aor. pasiv ἐχρίθην 'oindre', 'graisser'; χριστός, -ή, -όν 'oint', 'enduit']. Sensul sacru al verbului românesc *a unge* a fost preluat din grecește.

2.1.94. verde, în sintagma: *cele verzi 'verdeață', 'iarbă'*, în BB: „*Ca cînd ar alége vițelul căle verzi den cîmpu*“ (Nm., 22, 4; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Verdeața*“), după gr. τὰ χλωρά ἐν τοῦ πεδίου [χλωρός, -ά, -όν 'vert', 'de couleur vert'; (τὸ) πεδίον, -οῦ 'plaine, plate campagne'].

2.1.95. zăvor 'pîrghie', 'bară de lemn', 'traversă', în BB: „*Zăvoarele lui*“ [ale cortului] (Nm., 4, 32; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Zovoarele*“), după gr. τοὺς μοχλοὺς αὐτῆς [(ὁ) μοχλός, -οῦ 1. 'levier', 'machine mue par un levier, comme treuil, cabestan'].

2.1.96. zi 1. în sintagma: *zioăi cei den șapte zile 'în ficare zi a săptămîinii'*, în ms. 4 389: „*Să faceș zioăi cei den șapte zile dar în arderea-de-tot*“ (Nm., 28, 24; pe margine, de aceeași mână: „*Zilelor preste săptămîină*“; în BB: „*Veș face ziua în căle 7 zile*“; în ms. 45, ca în BB, dar cu varianta: „*Dzua*“), după sl. дѣно за 7 дѣни (vs. днѣ 'Tag'). Pentru fragmentele din BB și din ms. 45, modelul este cel grecesc: τὴν ἡμέραν εἰς τὰς ἐπτά ἡμέρας [(ἡ) ἡμέρα, -ας 'jour', 'journée']. 2. (pl. art.) *zilele 'timp', 'perioadă', 'epocă'*, în BB: „*Și zilele, zile de primăvară înaintea strugurului*“ (Nm., 13, 21; în ms. 45: „*Dzilele, dzilele primăverii înaintea poamei*“; în ms. 4 389: „*Iară zilele era zile de vară în vrēmea pîrgei vișinelor*“), după gr. καὶ αἱ ἡμέραι ἡμέραι ἔαρος πρόδρομοι σταφυλῆς [(ἡ) ἡμέρα, -ας 1. 'jour', 2. 'temps', 'durée'; 'âge']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *zi* sensul 2. al

cuvîntului grecesc ἡμέρα, acela de 'perioadă', 'epocă'. Textul a devenit, în acest mod, ininteligibil. În aceeași direcție, a contribuit, apoi, și calcherea semantică eronată a cuvîntului grecesc (τὸ) ἔαρ, gen. ἔαρος 1. 'primăvară', 2. 'început'. Traducătorul român a atribuit cuvîntului românesc *primăvară* sensul 2. al cuvîntului grecesc ἔαρ (vezi mai sus, p. 34, IV.2.1.61.), iar rezultatul a fost următorul fragment lipsit de sens: „*Zile de primăvară înaintea strugurului*“ (în ms. 45: „...*înaintea poamei*“). Sensul real al textului este: 'În vremea primilor struguri'; cf. în BJ: „*C'était l'époque des premiers raisins*“; în latinește: „*Erat quando iam praecoquae uvae vesci possunt*“; în B 1975: „*Aceasta se petrecea pe vremea coacerii strugurilor*“.

Merită a fi comentată și versiunea din ms. 4 389 a lui Daniil Panoneanul. Aici, în loc de sintagma *înaintea strugurului* (sau *poamei*), din BB și din ms. 45 [după gr. (ἡ) σταφυλή, -ῆς 'raisin', 'grappe de raisin'; πρόδρομος, -ος, -ον 'qui précède', 'anterior', 'préalable'], apare succesiunea: „*În vrēmea pîrgei vișinelor*“, iar în loc de *primăvară*, este folosit cuvîntul *vară*. Apariția cuvîntului *vișine* este motivată, parțial, de textul slavon, care are termenul *jágota*, al cărui sens nu este însă 'vișină', ci 'Beere' (= boabă, regional și strugure); cf. rus. *jágota* 'Beere'; ucr. *jahoda* 'id.'; bg. *jágota*; sl. bis. *agoda* 'fruct' (M. Vasmer, *REW*, III, p. 481).

2.2.0. Cuvinte cu sens diferit de cel actual. Cuvinte (cu sensuri) atestate pentru prima dată

2.2.1. a alege are sensul neobișnuit 'a paște'; 'a distruge', în BB: „*Acum va alége adunarea aceasta pre toși împrejureanii noștri ca cînd ar alége vițelul căle verzi den cîmpu*“ (Nm., 22, 4; în ms. 45: „*Va linge...ar linge*“; în ms. 4 389: „*Va potopi...ară linge*“). În BJ: „*Voilà cette multitude en train de tout brouter autour de nous comme un boeuf broute l'herbe des champs*“; în lat.: „*Ita delebit hic populus omnes qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas usque ad radices carpere*“; în gr. ὡς ἐκλείξει...ὡσει ἐκλείξει [vb. ἐκλείχω, viit. ἐκλείξω 'lécher' ou 'essuyer en léchant' < ἐκ + λείχω 'lécher'].

2.2.2. amestecătură 'băutură fermentată' traduce gr. (τὸ) σίκερα, gen. σίκερος 'boisson fermentée, comme bière, cidre' (< ebr.), în BB: „*Și turnarea lui a patra a lui în la un miel, la sfînt vei turna turnare amestecătură Domnului*“ (Nm., 28, 7; în ms. 45, la fel; aici, pe margine, de aceeași mână, este adăugat cuvîntul „*Rachiu*“; în ms. 4 389, ca în BB). În BJ: „*Boisson fermentée*“. Sensul în discuție nu este consemnat în dicționare. Vezi mai sus, p. 26, IV.1.5.17.

2.2.3. biruință 'stăpînire (de pămînt)' (sens arhaic), 'proprietate' (< vb. *a birui* 'a stăpîni', ca și magh. *bir* 'Macht über etwas haben', 'unterwerfen'; 'besitzen', vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 120), în ms. 4 389: „*Porăncēste...să dea preoșilor den moștinărite biruințelor lor cetăți...și hodăi*“ (Nm., 35, 2; în BB și în

ms. 45: „Den sorții finării lor“). Vezi ST. L. EX., p. 47, IV.2.2.6.

2.2.4. biserică 'parte a templului evreiesc numită Sfinta Sfințelor', în ms. 4 389 (Lv., 12, 4; cuvîntul cu acest sens special este scris pe marginea textului, de aceeași mîină, ca sinonim al termenului *sfințire*, din text; în ST. L. LV., nu a fost semnalat și, de aceea, am făcut acest lucru aici.

2.2.5. blînd 'milostiv', 'clement', în BB: „După cum blînd te-ai făcut lor de la Eghipt până acum“ (Nm., 14, 19; și în vers. 20; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Milostiv“); traduce gr. ἰλεως, -ως, -ων 'doux', 'indulgent', 'clément'.

2.2.6. a se burduși 'a se umfla ca un burduf', în ms. 4 389: „Dășărtul tău și pîntecile tău să se umfle și să se burdușască“ (Nm., 5, 21). Cuvîntul cunoaște aici prima sa atestare scrisă (cca 1665–1680), cu mult mai veche decît cea dată în H. Tiktin², DRG, s.v.: 1822.

2.2.7. căutare (și: cătare) 'socoteală', în expr.: a face cătare cuiva 'a trece în revistă', 'a inspecta', 'a socoti', 'a face numărătoarea', în ms. 4 389: „Au făcut cătare bărbaților cîți au fost cu noi în oaste“ (Nm., 31, 49; în BB și în ms. 45: „Au luat capul oamenilor“; vezi mai sus, p. 29–30, IV.2.1.16., cap; în BJ: „Ont fait le compte des combattants“); în ms. 4 389: „Aceasta este căutarea...carea socotiră pre feciorii lui Israil“ (Nm., 26, 63; în BB și în ms. 45: „Socoteala“). Vezi ST. L. EX., p. 48, IV.2.2.9. bis, căutare.

2.2.8. căuș 'vas de ars tămîie', 'cădelniță', în BB: „Și căușăle“ (Nm., 4, 7; în ms. 45: „Căușile“; în ms. 4 389: „Cădelnișele“). Echivalentul în textul francez este: „Les coupes“; în cel grecesc: (ἡ) θυῖσκη, -ης 'encensoir'.

2.2.9. clinci, pl. clinciuri 'țeapă', 'ghimpe', în BB: „Va fi pre cîți veți lăsa dentru dinșii clinciuri în ochii voștri“ (Nm., 33, 55; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, este adăugat pe margine, de aceeași mîină, sinonimul: „Țăpi“). Autorii Dicționarului Academiei (DA, s.v. *clenciu*), menționînd sensul de mai sus, îl consideră arhaic și 'impropriu'. Demn de remarcat este faptul că acest sens apare și în scrierile lui Dosoftei (în *Viețile Sfinților*), ceea ce constituie un motiv ca acest cuvînt să fie inclus în lista elementelor comune limbii acestui cîrturar și limbii din ms. 45, listă alcătuită de N. A. Ursu. Echivalentul din textul grecesc este (ὁ) σκόλοψ, -οπος 1. 'pieu', 2. aiguillon'.

2.2.10. coapsă 'uter'; 'organ genital feminin', în BB: „Cînd va da Domnul coapsa ta căzută în pîntecile tău unflat“ (Nm., 5, 21; în ms. 45: „Stînghea ta căzută“; în ms. 4 389: „Să cază dășărtul tău“; aici, pe margine, de aceeași mîină, sînt adăugate cuvintele: „Să se sloboază în jos“); alt exemplu, în BB: „Și va intra apa aceasta care iaste blestemată în pîntecile tău să-ți umfle pîntecile și să cază coapsa ta“ (Nm., 5, 22; în ms. 45: „Să cadză stînghea ta“; în ms. 4 389: „Să-ți pufuiască pîntecile“). În grecește (vers. 21): τὸν μηρόν σου διαπεπτοκότα; (vers. 22): καὶ διαπεσεῖν μηρόν σου [(ὁ) μηρός, -οῦ 'cuisse'; vb. διαπίπτω, viit. διαπεσοῦμαι, aor. διέπεσον

'tomber entre']. În versiunea franceză din BJ: (vers. 21) „En faissant flétrir ton sexe“; (vers. 22) „Pour que s'enfle ton ventre et que se flétrisse ton sex!“.

Menționăm că rom. *coapsă* are în româna veche și sensul figurat de 'izvor al puterii de procreație, la bărbat' și de 'sediul fertilității, la femeie', cum rezultă dintr-un exemplu ca: „Toate sufletele cari au intrat cu Iacov în Eghipt, cari au ieșit din coapsele lui (CADE, s.v.). Vezi mai jos, p. 42, IV.2.2.76., stinghe.

2.2.11. crastavete, vezi mai jos, p. 41–42, IV.2.2.66., smochină.

2.2.12. curvie 'infidelitate'; 'desfrînare', în BB: „Iară fiii voștri...vor purta curviia voastră pînă se vor topi oasele voastre în pustie“ (Nm., 14, 33; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). În BJ: „Et vos fils seront nomades dans le désert pendant quarante ans, portant les poids de votre infidélité“.

2.2.13. custură 'placă de metal' (sens consemnat în DA, s.v., după BB), în BB: „Și fă pre êle custuri bătute, punere jîrtăvnicului“ (Nm., 16, 38; în ms. 45: „Custure bătute“; în ms. 4 389: „Bătute puneri“; aici, pe margine, de aceeași mîină, este adăugat cuvîntul: „Ferecate“, în locul termenului *bătute*, din text). În BJ: „Qu'en batte le métal en plaques pour recouvrir l'autel“.

2.2.14. deplinire, în expr.: întru toată deplinirea 'complet', 'în întregime', 'cu desăvîrșire', în BB: „Acum ucideți toată partea bărbătească întru toată deplinirea“ (Nm., 31, 17; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

2.2.15. dulceață 'gust', 'savoare', în BB: „Și- era dulceața ei [a manei] ca gustarea turtei de untdelemn“ (Nm., 11, 8; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Gustarea“). Echivalentul în limba greacă este (ἡ) ἡδονή, -ῆς 1. 'plaisir', 'joie', 'volupté', 2. 'saveur délicate'.

2.2.16. evreu, în BB: „Și vor chinui pre evrei“ (Nm., 24, 24; în ms. 45: „Evrei“; în ms. 4 389: „Ovrêi“). Vezi ST. L. EX., p. 36–37, IV.1.5.25., ovreu.

2.2.17. făgăduit, s.n. 'ofrandă', în ms. 45 (Nm., 18, 14; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mîină, pentru sinonimul din text *usăbitul*). Și în ms. 4 389: „Tot cel făgăduit al feciorilor lui Israil al tău să fie“. În BB: „Toată dania întru fiii lui Israil fie va fi“. În gr.: ἀνατεθεματωμένον; vezi mai jos, p. 43, IV.2.2.89., usebit.

2.2.18. a se feri 'a fi interzis, a fi oprit', 'a fi înlăturat, îndepărtat', în BB: „Și de le 50 de ani se vor feri de la slujbă să nu mai slujască“ (Nm., 8, 25; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Să se oprească slujba“). În gr.: ἀποστήσονται [vb. ἀφίστημι, viit. ἀποστήσω, aor. ἀπέστησα 'séparer', 'écarter'; 'repousser', 'éloigner', 'détourner'.

2.2.19. feliu 'trib', 'seminție', 'neam', vezi mai sus, p. 26, IV.1.6.3.

2.2.20. a fierbe, în expr. a fierbe cu lapte și cu miere (despre pămîntul făgăduinței), în ms. 4 389: „Pămîntul care fiêrbe cu lapte și cu miere“ (Nm., 13, 28; și în 14, 8; 15, 13; 16, 14; în ms. 45 și în BB: „Cură miere și lapte“). În gr.: γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι [vb. ῥέω, viit. ῥέωσω sau ῥέσομαι, aor. ἔρρευσα 1. 'couler',

2. 's'écouler', 3. 'se répandre'; (la fig.) 4. 'couler en abondance', 'être abondant']. Ultimul sens a fost transferat verbului românesc *a curge* (v. rom. *a cure*, *-ere*), care, în contextul citat, înseamnă 'a fi abundent', 'a se afla din abundență'. Remarcabilă este folosirea, în ms. 4 389, în locul verbului *a curge*, care este echivalentul, îmbogățit semantic, al verbului grecesc $\rho\acute{\epsilon}\omega$, a verbului *a fierbe*. De reținut că versiunea latină are, ca și cea grecească, un verb cu sensul 'a curge': „*In terram... quae re vera fluit lacte et melle*”; la fel în cea franceză (BJ): „*En verité, il ruiselle de lait et de miel*”; de asemenea, în versiunea germană: „*Es ist wirklich eines, das von Milch und Honig fließt*” (Nm., 13, 27). Apariția verbului *a fierbe*, în loc de *a cure* sau *a curge*, în ms. 4 389 se explică prin originalul slavon după care a efectuat traducerea Daniil Panoneanul. Într-adevăr, în versiunea slavă fragmentul în discuție are verbul cu sensul 'a fierbe': $\text{звма́ажъ та кипáщи млéкомъ и млéом}$; sl. *kyřo*, *kyřai*; vbg. *kyřo*, *kyřai* 'wallen' (= a clocoți, a fierbe); vbg. *vas-kyřeti* 'kochen' (= a fierbe). Dar sl. *is-kyřai* este explicat în E. Berneker, *SEW*, I, p. 677 (s.v. *kyřo*), prin gr. $\pi\eta\rho\acute{\alpha}\zeta\epsilon\upsilon\nu$ 'faire sourdre' (= a face să izvorască), 'faire jaillir', 'faire couler comme d'une source'; 'jaillir comme d'une source' și prin lat. *scaturire* 'a țîșni', 'a colcăi'. Este neîndoiebnic că ultimul sens a fost avut în vedere de traducătorul slavon, sens identic cu cel din versiunile latinească, grecească, franceză, germană și din ms. 45, respectiv din BB. Versiunea slavonă conținea sensul: 'Țara în care colcăie (țîșnește) lapte și miere'. Traducătorul român al manuscrisului 4 389, Daniil Panoneanul, a avut în vedere numai sensul 'a fierbe' al verbului slav *kyřo*, *kyřai*, punînd, astfel, în circulație o variantă singulară în limbajul bisericesc românesc.

2.2.21. *fîntînă* 'rezervor de apă', în BB: „*Nice vom bea apă den fîntîna ta*” (Nm., 20, 17; în ms. 45: „*Groapa ta*”; în ms. 4 389: „*Puțurile tale*”). În gr., echivalentul este (δ) $\lambda\acute{\alpha}\kappa\kappa\omicron\varsigma$, -ου 1. 'citerne', 2. 'lac', 'étang'.

2.2.22. *fofează* 'braț de sfeșnic', în ms. 45: „*Și fufedzele lui*” (Nm., 4, 9; în BB: „*Luminările*”, vezi mai sus, p. 33, IV.2.1.46.; în ms. 4 389: „*Găocile*”). Termenul apare și în ms. 4 389 (Nm., 8, 4; în BB: „*Luminătoarele*”; în ms. 45: „*Luminătorile*”).

2.2.23. *furculiță* 'unealtă de metal, cu dinți, pentru scos carnea fiartă din cazan', în ms. 4 389: „*Furculițele*” (Nm., 4, 14; în BB și în ms. 45: „*Undițele de carne*”; vezi mai sus, p. 37, IV.2.1.91. Cuvîntul *furculiță* cunoaște în ms. 4 389 prima sa atestare scrisă, anume cca 1665–1680, ceva mai veche decît cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s.v., anume 1703.

2.2.24. *găoace* 'disc la sfeșnic', 'cupă', în ms. 4 389: „*Vor acoperi sfeșnicul care luminează, și găocile lui, și mucările lui*” (Nm., 4, 9; în BB și în ms. 45: „*Lingurile lui*”). Vezi ST. L. EX., p. 39, IV.1.7.6., *tinéri*.

2.2.25. *a gilcevi* 'a murmura', 'a-și manifesta nemulțumirea vorbind împotriva cuiva de rău', în ms.

4 389: „*Gilcevi Aáron și Mariia asupra lui Moisei*” (Nm., 12, 1; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă, ca explicație pentru cuvintele: „*Grăi... în poncișul lui Moisei*”, din text; în BB și în ms. 45: „*Grăi... împotriva lui Moisi*”). Alt exemplu din ms. 4 389: „*Gilceviră israilteanii asupra lui Moisei că se spăreară pentru limbi*” (Nm., 14, 2; aceste cuvinte sînt scrise pe margine, de aceeași mînă, pentru a explica termenul *răpștia* din text; în BB: „*Cîrtia*”; în ms. 45: „*Cîrtea*”).

2.2.26. *gloată* 'oaste (de țară)', 'ceată' (militară), în BB: „*Și ieși lui în timpinare Edom cu gloată grea și cu mînă tare*” (Nm., 20, 20; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Oaste grea*”). Termenul apare și în ms. 4 389: „*Despre mieznoapte să se puie gloata taberii lui Dan*” (Nm., 2, 25; în BB: „*Șireagul*”; în ms. 45: „*Șiragul*”).

2.2.27. *grăsime* 'ofrandă', 'pîrgă adusă ca jertfă', în ms. 4 389: „*Că veț osebi grăsimea lor de la dînșii*” (Nm., 18, 31; pe margine, de aceeași mînă, sînt adăugate cuvintele: „*Începătura lor*”; în BB și în ms. 45: „*Începătura*”). Pentru cuvîntul *începătură*, vezi mai sus, p. 32, IV.2.1.39.; vezi și ST. L. FAC., p. 98, IV.2.3.61; ST. L. EX., p. 43, IV.2.1.34. Apariția în textul manuscrisului 4 389 a cuvîntului *grăsime* se explică prin modelul slavon, care are echivalentul $\tau\acute{\rho}\kappa\eta$; cf. vsl. *tyk*, -a 'Fett' (= grăsime), 'Talg' (= seu); vrus. *tuk* 'Fett', 'Schmalz'; vrus. *tukovoje* 'Abgabe beim Verkauf von Vieh' (= adălmăș) (M. Vasmer, *REW*, III, p. 149). Cf. expresia biblică *grăsimea pămîntului* 'belșugul pămîntului', 'bunătaea, vлага pămîntului', în ST. L. FAC., p. 94, IV.2.2.30.

2.2.28. *gustare* 'gust', 'senzație gustativă', în BB: „*Și era dulceața ei ca gustarea turtei de untdelemn*” (Nm., 11, 8; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). În grecește, echivalentul este (τὸ) $\gamma\epsilon\upsilon\mu\alpha$, -ατος 'goût', 'saveur', 'ce que l'on goûte'.

2.2.29. *hananeu* 'poporul canaanean' [< gr. (ὁ) $\chi\alpha\nu\nu\alpha\acute{\iota}\omicron\varsigma$], în BB: „*Dêde pre hananeu supt mîna lui [Israil]*” (Nm., 21, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Pre hanaan*”); în gr.: τὸν $\chi\alpha\nu\nu\alpha\acute{\iota}\omicron\nu$; în BJ: „*Les Cananéens*”. Demnă de remarcat este folosirea formei de singular a etnonimului pentru denumirea întregului popor. De multe ori, cu forma de singular este denumit și teritoriul locuit de poporul respectiv. Uneori, aceeași funcțiune o are și forma de plural a etnonimului; cf. exemple din româna veche de tipul *Franțozul* 'Franța'; *Cazilbașu* 'Persia'; *Prusi* 'Prusia'; *Șvezi* 'Suedia' (vezi V. Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, București, 1983, p. 106-7).

2.2.30. *hățiș* 'tufiș', 'mărăciniș', 'desiș', în ms. 4 389 (Nm., 24, 6; acest cuvînt este scris pe marginea manuscrisului, de aceeași mînă, pentru sinonimul *desiș*, din text. Cuvîntul *hățiș* cunoaște în textul ms. 4 389 prima sa atestare scrisă (cca 1665–1680), cu mult mai veche decît cea din H. Tiktin², s.v. (anul 1825).

2.2.31. *a isprăvi* 'a instala într-o funcție'; 'a confirma', 'a stabili', în ms. 45: „*Și-l isprăvi pre însul*” (Nm., 27, 23; în BB și în ms. 4 389: „*Și-l așeză*”). În grecește: καὶ συνέστησεν αὐτὸν (vb. συνέστημι 1. 'placer ou mettre ou établir ensemble', 2. 'confirmer',

'instituer', 'établir'). Este posibil ca traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, să fi atribuit cuvântului românesc *a isprăvi* sensul 2. al verbului grecesc συνίστημι. În acest caz, ar fi vorba de un calc semantic efectuat de traducător, și nu de un sens curent în româna din epocă.

2.2.32. împoncișare 'ceartă', 'disensiune', 'discordie', 'dezbinare', în ms. 4 389: „*Aceasta iaste Apa Împoncișării, că huliră feciorii lui Israil înaintea Domnului*“ (Nm., 20, 13; la fel în vers. 24 și în 27, 14; în BB: „*Apa Pricii*“; în ms. 45: „*Apa Pricei*“).

2.2.33. împrejurean 'locuitor din împrejurime', 'vecin', vezi mai sus, p. 18, III.1.5.0.

2.2.34. a îndelunga 'a zăbovi', 'a dura', 'a dăinui', în ms. 4 389: „*Sau va îndălunga zile mai multe*“ (Nm., 9, 22; în BB: „*Prisosind*“; în ms. 45: „*Prisosindu*“).

2.2.35. a se îndîrji 'a se irita', în ms. 4 389: „*Ca un leu se va îndîrji*“ (Nm., 23, 24; în BB și în ms. 45: „*Se va semeți*“). Cuvîntul *a se îndîrji* cunoaște în textul ms. 4 389 prima sa atestare literară (cca 1665–1680), care este cu puțin anterioară celei indicate în H. Tiktin², DRG, s.v. (1688, BIBLIA).

2.2.36. înfrînt 'care are scurgere (despre un bărbat)', 'bolnav de blenoragie', în BB (Nm., 5, 2; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Pentru acest cuvînt, vezi discuția amplă din ST. L. LV., p. 37–39, IV.2.2.33.; 2.2.34.

2.2.37. a se înghesui 'a se îngrămădi', 'a se strînge', în ms. 4 389: „[Măgăreața] *se înghesui la gard*“ (Nm., 22, 25; în BB și în ms. 45: „(Să) *strînsă*“). Cuvîntul *a (se) înghesui* cunoaște în textul ms. 4 389 prima sa atestare literară (cca 1665–1680), mai veche cu aproximativ un secol decît cea dată în H. Tiktin², DRG, s.v. (anul 1764).

2.2.38. înjumătățare (și: *jumătățare*) 'jumătate' [< vb. *a (în)jumătăți*], în BB: „*și să făcu înjumătățarea partea celor merși la războiu den numărul oilor*“ (Nm., 31, 36; și în vers. 42, 43; în vers. 47: „*Jumătățarea*“; în ms. 45: „*Îngiumătățarea*“; „*Giumătățarea*“, *ibid.*; în ms. 4 389: „*Jumătate de parte*“, „*Den jumătate*“). Substantivul *jumătățare* cunoaște în manuscrisul 45 prima sa atestare literară (cca 1665–1685), care este cu mult mai veche decît cea din H. Tiktin², DRG, s.v. (anul 1801).

2.2.39. lin 'blînd', 'blajin', 'delicat', în ms. 45: „*Moisi lin foarte decît toți oamenii*“ (Nm., 12, 3; în BB și în ms. 4 389: „*Blînd*“). Sensul acesta special al cuvîntului *lin* este atestat și în alte texte vechi (vezi DA, s.v.). În grecește, echivalentul este πρᾶνς σφόδρα (πρᾶος, -εῖα, -ov 'doux', 'calme'; 'bon', 'indulgent', 'bénin', 'affable'; σφόδρα 'fortement', 'beaucoup'). În recurgerea la cuvîntul *lin* de către traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, se poate admite și o influență din partea originii grecesc.

2.2.40. a linge, vezi mai sus, p. 37, IV.2.2.1., *a alege*.

2.2.41. lingură 'braț de sfeșnic care susține lumînarea (sau candelă)', în BB: „*Lingurile lui*“ (Nm., 4, 9; în ms. 45: „*Fufêdzele*“; în ms. 4 389: „*Găocile*“). Echivalentul

grecesc este (ῆ) λαβίς, -ίος 'tenaille', 'pince'; 'agrafe'; 'poignée'; 'manche'; în lat.: „*Forcipibus suis*“ (lat. *forceps, -cipes* 'clește (de fierărie etc.)'.

2.2.42. lunatec 'care are loc în luna nașterii', în BB: „*și mîntuirea [= răscumpărarea] lui den lunatec prețul 5 sicli*“ (Nm., 18, 16; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*și răscumpărarea lor celor de o lună să le fie prețul 5 sicli*“). În grecește se folosește sintagma ἀπὸ μηνιαίου (μηνιαῖος, -α, -ov 'mensuel'; 'qui dure un mois'; 'de chaque mois'). În BJ: „*Dans le mois de la naissance*“; în latinește: „*Post unum mensum*“). Sensul din manuscrisul 45, tradus de Nicolae Milescu, pare a fi influențat de versiunea grecească. În H. Tiktin², DRG, s.v., cuvîntul *lunatic* este înregistrat cu sensul (2.) 'in demselben Monat geboren', sens care este diferit de cel consemnat de noi aici. Sursa pentru sensul din dicționarul lui H. Tiktin datează de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

2.2.43. muștrare, în sintagma: *apa muștrării* (și: *apa vădirii*) [în fr. „*Les eaux d'amertume et de malédiction*“; în lat.: „*Aqua amarissimae*“; în gr.: τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλεγκμοῦ, (ὁ) ἐλεγκμός, οὗ și (ῆ) ἐλεγκίς, -εως 1. 'démonstration', 2. 'réfutation', 3. 'reproche'; (ῆ) ἐλεγκίη, -ης 'reproche'; 'opprobre'; ἐλεγκής, -ής, -ές 'blâmable', 'digne de reproche', 'vil', méprisable']. Expresia, se arată în BJ, p. 166, nota c), denumește 'Le jugement de Dieu, ou ordalie'. Procedeuul „a été pratique dans toute l'antiquité et jusqu'au Moyen Âge, pour obtenir une décision de justice lorsque les preuves faisaient défaut. On connaissait dans tout l'Orient ancien l'ordalie judiciaire par les eaux du fleuve où l'on jetait l'accusé, mais cette épreuve des eaux amères n'a pas d'analogie. C'est sûrement une vieille pratique à laquelle se superpose un rituel israélite: intervention du prêtre, offrande, serment, etc.“. În textele studiate de noi, sintagma apare în BB: „*În mîna preotului va fi apa muștrării*“ (Nm., 5, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Apa vădirii*“); expresia mai apare în BB, Nm., 5, 23; la fel în ms. 45; aici, pe margine, de aceeași mîină: „*Apa vădirii*“; ultima sintagmă este prezentă și în ms. 4 389. Alte exemple: în BB: „*Apa muștrării cei blestemată*“ (Nm., 5, 24; și în vers. 27 la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Apa vădirii și a blestemului*“. Faptul că traducătorii români, Nicolae Milescu și Daniil Panoneanu, au recurs la termenii *vădire*, respectiv *muștrare*, se justifică prin sensurile (1.) 'démonstration', respectiv (3.) 'reproche' ale echivalentului grecesc (ὁ) ἐλεγκμός.

2.2.44. a se nevolnici 'a greși involuntar, fără voie', în BB: „*Se va ruga preotul pentru sufletul ce s-au nevolnicit*“ (Nm., 15, 26; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Care n-au vrut și au greșit fără voie*“).

2.2.45. norod (și: *nărod*) 'trib', 'seminție', în BB: „*Dupe noroadele lor*“ (Nm., 4, 23; în ms. 45: „*Nărodurile*“; în ms. 4 389: „*După rudenii lor și după seminția lor*“). Echivalentul în limba greacă este (ὁ) δῆμος, -ov 'peuple'; 'tribu du peuple'. Cf. mai sus, p. 6, II.1.3.3.

2.2.46. numere, pl. n. *numere, numeri* 'nume', în ms. 45: „Pre acești oameni ce s-au chemat numere“ (Nm., 1, 17; în BB: „Pre nume“; în ms. 4 389: „Numele“). Alte exemple în ms. 45: „Pre numere“ (sg.) (Nm., 4, 28; în BB și în ms. 4 389: „Pre nume“); *numerile* 'numele' (pl.) [Nm., 1, 5 (în gr. τὰ ὀνόματα); 3, 2, 3, 18; 13, 5, 17; 26, 33, 55; 27, 1; în ultimul loc, este adăugată pe margine forma, eronată, *numelile*, o dovadă că lui Dimitrie din Cîmpulung, copistul manuscrisului 45, varianta *numere* 'nume' îi era necunoscută]; *numerilor*, în ms. 45 (Nm., 26, 53; în BB și în ms. 4 389: „Numelor“). Explicația acestor forme este dată în ST. L. FAC., p. 86, IV.1.1.15., a *numeni* și 1.1.16., *numere*.

2.2.47. oaste 'război', în ms. 4 389: „Cîț au fost cu noi în oaste“ (Nm., 31, 49).

2.2.48. omăt 'zăpadă', 'nea', în ms. 45: „Iată Mariam strîcată ca omăt“ (= leproasă) (Nm., 12, 10; în BB și în ms. 4 389: „Zăpadă“).

2.2.49. oștaş 'soldat' [grupul *oș-*, în loc de *os-*, din *oștaş*, se explică fie prin asimilație regresivă (-s- -ș > -ș- -ș), fie prin influența formelor cu *oș-*, cum sînt vb. *a oști*, subst. *oștire, oștime, oștitureă*, sau a formei de pl. *oști*, gen. dat. sg. *oști*, art. *oștii*, față de sg., nom. ac. *oaste* (< lat. *hostis* 'dușman')], în ms. 4 389: „După socoteala rîbiei și a prăzii ce au luat oștașii“ (Nm., 31, 32).

2.2.50. ovreiește, adv., în ms. 4 389: „Ovreiește: Vaierdabber“ (Nm., 1, 1). Vezi ST. L. EX., p. 36–37, IV.1.5.25.; vezi mai sus, p. 17, III.1.1.0.

2.2.51. a se prinde, în expr.: „a se prinde de lăcuință 'a se așeza'; 'a se stabili temporar într-un loc (despre nomazi)'; 'a locui', în ms. 4 389: „Și se prinse Israil de lăcuință în toate cetățile ammoreilor“ (Nm., 21, 25). Vezi ST. L. FAC., p. 100–101, IV.2.3.122.

2.2.52. prisoseală 'socoteală', 'recensămînt', 'numărătoare', în BB: „Și să făcu prisoseala robimei“ (Nm., 31, 32; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Socoteala robiei“). În gr. (τὸ) πλεόνασμα, -ατος 'ce qui reste en trop'.

2.2.53. a pufui 'a se umfla', în ms. 4 389: „Să între această apă a blestemului în pîntecele tău și să-ți pufuiască pîntecele“ (Nm., 5, 22; în BB: „Să-ți umfle“; în ms. 45: „Să-ți împle“); în ms. 4 389: „Și să pufuiască pîntecele ei de umflată“ (Nm., 5, 27; în BB: „Să va umfla în pîntece“; în ms. 45: „Înfla“). Verbul *a pufui* cunoaște în textul manuscrisului 4 389 prima sa atestare literară (cca 1665–1680), care este ceva mai veche decît cea consemnată în H. Tiktin², DRG, s.v. (anul 1703).

2.2.54. purtător, în sintagma: (*păcat*) *purtătoriu-de-moarte*, în BB (Nm., 18, 22; în ms. 45: „Purtător-de-moarte“; în ms. 4 389: „Păcat de moarte“). Traducătorul a fost influențat de gr. (ἄμαρτίαν) θανατηφόρον (θανατηφόρος, -ος, -ον 'qui porte ou donne la mort'; 'mortal', 'funeste'.

2.2.55. răsărită, în sintagma: „răsărita soarelui 'est', în BB: „Carea iaste...despre răsărita soarelui“ (Nm., 21, 11; la fel în ms.45; în ms. 4 389: „Spre răsăritul soarelui“); în BB și: „Răserit“ (Nm., 23, 7).

2.2.56. rîvnă, vezi *rîvnire*.

2.2.57. a rîvni 1. 'a fi gelos', în BB: „Și-i va veni lui duh de rîvnire și va rîvni pe muierea lui“ (Nm., 5, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Să rîvnească“). 2. (construit cu dativul) 'a rivaliza cu', 'a fi invidios', în BB: „Au rîvnești tu mie?“ (Nm., 11, 29; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Dară tu nu rîvnești mie?“); în gr. μὴ ζηλοῖς σὺ μοι; [și: ἐμέ] [vb. ζηλώω, -ῶ, viit. ζηλώσω 'rivaliser avec'; 'porter envie à']. 3. (în construcția intensivă) *a rîvni rîvnire* (sau *rîvnă*) 'a fi stăpînit de gelozie', 'a fi gelos', în BB: „Cînd în rîvniia rîvnire întru ei“ (Nm., 25, 11; în ms. 45: „Cîndu rîvni mie rîvnirea întru ei“; în ms. 4 389: „Cînd rîvni rîvna mea într-înșii“). În grecește: ἐν τῷ ζηλώσει μου τὸν ζῆλον ἐν αὐτοῖς; în BJ: „Parce qu'il a été parmi eux, possédé de la même jalousie que moi“; în lat.: „Quia zelo meo commotus est contra eos“. Vezi mai sus, p. 35, IV.2.1.69.

2.2.58. rîvnire, în sintagma: *duh de rîvnire* 'gelozie', în BB: „Și va veni lui duh de rîvnire“ (Nm., 5, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Duhul poștei“ și „Duh rîvnitor“). În gr.: πνεῦμα ζηλώσεως [(τὸ) πνεῦμα, -ατος 'souffle', 'respiration'; 'halaine'; (ἡ) ζηλώσις, -εως 'émulation'; 'jalousie']; în lat.: „Spiritus zelotypiae (zelotypia, -ae 'gelozie'; 'invidie'); în germ.: „Ein Geist der Eifersucht“. Pot fi adăugate și sintagmele: „Légea rîvnirii“, în BB (Nm., 5, 29; în ms. 45: „Légea rîvniturei“; în ms. 4 389: „Légea rîvnei“); „Jirtva rîvnirii“, în BB (Nm., 5, 18; în ms. 45: „Jirtva rîvnirei“; în ms. 4 389: „Järtva poștei“). Vezi ST. L. LV., p. 32, IV.2.1.98. Vezi mai sus, p. 35, IV.2.1.69.

2.2.59. rîvnitor, vezi cuvîntul precedent.

2.2.60. rîvnitură, vezi *rîvnire*.

2.2.61. sădire 'grădină', 'plantație', în ms. 4 389: „Ca niște desîș [pe margine: *hățiș*] umbrîndu-se și ca sădirile lîngă păraie“ (Nm., 24, 6; în BB și în ms. 45: „Grădini“). Cuvîntul *sădire* cunoaște în textul manuscrisului 4 389 prima sa atestare scrisă (cca 1665–1680).

2.2.62. sălaș 'loc de oprire', 'popas', în ms. 4 389: „Acêstea sînt sălașurile călătoriei căii lor“ (Nm., 33, 2; în BB și în ms. 45: „Popasurile“).

2.2.63. semnare 'semn', în ms. 4 389: „Fă șarpe de aramă și-l pune întru semnare“ (Nm., 21, 8 în BB și în ms. 45: „Semn“); în ms. 4 389: „Și fu lor întru semnare“ (Nm., 26, 10; în BB și în ms. 45 (vers. 11): „Întru semnu“).

2.2.64. sîmbure, în expr.: *vin den sîmburi* 'rachiu de drojdie, de tescovină', în BB: „Vin de strugur pînă în sîmburi să nu bea“ (Nm., 6, 4; în ms. 45: „Vin de poamă“; în ms. 4 389: „Vin den sîmburi“). În gr. ἄμπέλου οἴνον ἀπὸ στεμφύλων [(ὁ) στέμφυλον, -ου (mai ales la pl.) 'marc de raisin'; 'marc d'olives'].

2.2.65. a slugi (< *slugă*) 'a sluji', în ms. 4 389: „Și slugiț lui“ (Nm., 16, 9; în BB: „Să-i slujîți lui“; în ms. 45: „Să-i slujîți“).

2.2.66. smochină apare în manuscrisul 4 389 într-un context în care în BB și în ms. 45 se întîlnește termenul *crastavete*: „Că ne adusem aminte de pēstele care

mîncam în Țara Egiptului în dar, de zmochinele și de pēpenii, de prazul și de ceapă și de usturoiu" (Nm., 11, 5; în BB și în ms. 45: „și crastavefii”). Diferența de denumiri (zmochine, în loc de crastavefi) este surprinzătoare, cu atât mai mult cu cât în toate versiunile menționate apar denumiri cu sensul 'castravete'. Astfel, în gr.: καὶ τοὺς σικύους [(ὁ) σίχυος, -ου, dar și varianta (ὁ) σικυός, -οῦ 'concombre']; în lat.: „Cucumeres“ (cucumis, -i, -eris 'castravete'); în germ.: „Die Gurken“; în BJ: „Les concombres“. Numai în denumirea slavonă apare cuvîntul смѡчки 'smochine', pe care a preluat-o traducătorul manuscrisului 4 389, Daniil Panoneanul: „Zmochinele“. Explicația acestei excepții se datorește, cred eu, unei confuzii pe care a făcut-o traducătorul versiunii slavone între două cuvinte grecești paronime: (ὁ) σίκυος, -ου (și: σικυός, m.; σίκυος, f.) 'Gurke od. Melone, Cucumis (sativus)' (H. Frisk, GEW, II, p. 704), pe de o parte, și (τὸ) σῦκον, -ου 'figue'; 'Feige' (= smochină), pe de altă parte. Confuzia este comparabilă cu cea dintre (ὁ) κάμιλος 'Ankertau', 'Schiffstau' (= odgon de corabie', 'parimă') și (ὁ, ἡ) κάμηλος 'Kamel' (= cămilă), din parabola cu bogatul și împărăția cerurilor, din Noul Testament (Mt., 19, 24).

2.2.67. a socoti 1. 'a avea grijă de'; 'a căuta', în BB; „Mergea înaintea lor cale de trei zile ca să le socotească lor odihnă“ (Nm., 10, 33; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Să caute lor răpaos“). În BJ: „Leur cherchant un lieu d'étape“. 2. 'a iscodi', 'a spiona'; vezi mai sus, p. 35, IV.2.1.78.

2.2.68. socoteală 'supraveghere', în ms. 4 389: „Socoteala a tot cortul“ (Nm., 4, 16; în ms. 45: „Socotirea“). În gr.: ἡ ἐπισκοπή ἄλης τῆς σκουῆς [(ἡ) ἐπισκοπή, -ῆς 'inspection', 'surveillance'; ἄλης, -ῆς, -ές 'rassemble', 'réuni'; 'réuni'; 'réuni en un seul corps'.

2.2.69. socotire, vezi cuvîntul precedent.

2.2.70. socotitoriu 'supraveghetor', în BB: „Socotitoriu, Eliazar“ (Nm., 4, 16; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, termenul socotitoriu, din text, este explicat, pe margine, prin sinonimul „Ispravnicul“). În gr.: (ὁ) ἐπίσκοπος, -ου 'inspecteur', 'surveillant', 'gardien'; (eccl.) 'évêque'.

2.2.71. soroc, în expr.: a pune soroc pentru suflet 'a-și lua un angajament formal față de divinitate, pînă la un termen stabilit', în ms. 4 389: „Omul care... va pune soroc pentru sufletul său“ (Nm., 30, 3; în BB: „Va răspunde răspunsu pentru sufletul lui“; în ms. 45, vers. 2: „Va răsplăti răspunsă pentru sufletul lui“). În BJ: „Prend un engagement formel“. Alte exemple, în ms. 4 389: „Mîierea de...va pune soroc cu jurămînt spre sufletul său“ (Nm., 30, 11); „Sorocurile ei care au sorocit sufletul său“ (Nm., 30, 8); în BJ: „Les engagenents qu'elle a pris“; „Cuvintele sale care sînt sorocite spre sufletul ei“ (Nm., 30, 13).

2.2.72. a soroci 'a-și lua un angajament formal față de divinitate, pînă la un termen dinainte stabilit', vezi cuvîntul precedent.

2.2.73. sorți, în sintagma: sorți de țarină 'proprietate funciară, loc primit prin tragere la sorți', în BB: „Ne-ai dat noao sorți de țarină și vii?“ (Nm., 16, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Parte de loc de arătură“). Este prezentă și forma de feminin soartă, în ms. 4 389: „Că nu se dēde lor soartă dintre feciorii lui Israil“ (Nm., 26, 62; în BB: „Sorți“; în ms. 45: „Sorțul“). Vezi ST. L. FAC., p. 101, IV.2.3.137.

2.2.74. a spinteca 'a rupe (hainele)', 'a sfișia', în BB: „Au spintecat hainele lor“ (Nm., 14, 6; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „Își rupseră hainele“). Probabil că sensul 'a rupe (hainele)', 'a sfișia' a fost atribuit de traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, verbului românesc a spinteca (< lat. *lat. ex-pantico, -are) 'den Bauch öffnen' sub influența verbului grecesc διαφρήννομι, care înseamnă atât (1.) 'crever', cât și (2.) 'rompre'. În acest caz, termenul ar fi avut loc în capitolul precedent, dedicat calculurilor semantice.

2.2.75. spor, în expr.: a fi cuiva cu spor, 'a-i reuși cuiva ceva'; 'a fi în favoarea, în avantajul cuiva', în BB: „Nu va fi cu sporii voao“ (Nm., 14, 41; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „Nu se va îngădui voao“; aici, pe margine, de aceeași mîină, sînt adăugate cuvintele: „Nu va fi pre voia voastră“). În gr.: οὐκ εὐδοα ἔσται ἰμῶν [εὐδοος, -ος, -ὄν 'qui fait un hereux voyage'; 'qui réussit, qui prospère']; în BJ: „Cela ne réussira pas“.

2.2.76. stînghe 'uter'; 'sex', în ms. 45: „Și va intra apa aceasta blăstămată...să-ți împle pîntecele și să cadză stînghea ta“ (Nm., 5, 22; în BB: „Coapsă“; în ms. 4 389: „Dășartul“). Vezi mai sus, p. 38, IV.2.2.10., coapsă. Vezi și ST. L. FAC., p. 102, IV.2.3.142.

2.2.77. sterpătură (stărpătură) 'avorton', 'copil născut înainte de termen', în ms. 4 389: „Ca o stărpătură ce se stărpēste den pîntecele mine-sa“ (Nm., 12, 12; în BB: „Ca o lepădătură ieșînd den zgăul mumei“; în ms. 45: „Ca o lepădătură ieșîndu den zgăul maicei“; aici, pe margine, cuvîntul lepădătură este explicat prin: „Pruncul lepădat“). Cuvîntul stărpătură, cu sensul menționat, cunoaște în ms. 4 389 prima sa atestare scrisă (cca 1665–1680), ceva mai veche decît cea dată în H. Tiktin², DRG, s.v. (1716).

2.2.78. a se sterpi (stărpî) 'a avea un avort', vezi cuvîntul precedent. Prima atestare din H. Tiktin², DRG, s.v. (anul 1683) se modifică puțin: ms. 4 389, cca 1665–1680.

2.2.79. steag 'unitate militară cu steag propriu', în BB: „Omu fiindu-se după șireagul lui, după steagurile, după casele moșiiilor lor“ (Nm., 2, 2; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „De steagul lui“). În gr.: κατ'τὰς σημασίας [(ἡ) σημασία, -ας 'indication', 'signe'].

2.2.80. strînsură 'adunarea, totalitatea poporului evreu', în ms. 4 389: „Și adunară toată strînsura în zioa dentăi a lunii a doua“ (Nm., 1, 18; în BB și în ms. 45: „Adunarea“). În gr.: τὴν συναγωγὴν. Alt exemplu din ms. 4 389: „Acestia sînt strînsurile lui Merari și suma lor...6200“ (Nm., 3, 34; în BB: „Noroadele“; în ms. 45: „Nărodurile“).

2.2.81. stropire, în sintagma: *apa stropirii* 'apă sfântă, de purificare, la cei vechi'; 'l'eau lustrale', în ms. 4 389: „*Că apa stropirii curățăre iaste*” (Nm., 19, 9; și în vers. 13; în BB și în ms. 45: „*Apă de stropire*”). În gr.: ὕδωρ ῥαντισμοῦ [(ὁ) ῥαντισμός, -οῦ 'aspersion']; în lat.: „*In aqua aspersionis*”.

2.2.82. a struncina 'a strivi', 'a stîlci', 'a zdrobi', în ms. 4 389: „*Și struncină piciorul lui Valaam de gard*” (Nm., 22, 25; în BB și în ms. 45: „*Strînse*”). Vezi ST. L. FAC., p. 68, I. 3.25.0.; ST. L. LV., p. 40, IV.2.2.75.

2.2.83. a surpa 1. în expr.: *a surpa cortul* 'a demonta cortul', în BB: „*Și vor surpa cortul*” (Nm., 10, 17 în ms. 45: „*Vor slobodzi cortul*”; în ms. 4 389: „*Și să sloboaază cortul*”). În gr.: καὶ καθελούσι τὴν σκηνὴν [vb. καθελίσσω, viit. -ίζω 'enveloppe' < vb. ἐλίσσω, viit. -ίζω 'rouler', 'enveloppe']]. **2.** 'a omori', 'a nimici', 'a distruge', 'a pierde (prin moarte)', în BB: „*Începu a surpa norodul*” (Nm., 16, 46; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „*Au început a pierde norodul*”). În gr.: ἤρκαται θραύειν τὸν λαόν [vb. ἄρχω, viit. ἄρξω, aor. ἤρξα; perf. πασiv. ἤρρημαι 'marcher devant', 'commencer'; vb. θραύω, viit. θραύσω, aor. ἔθραυσα 'briser', 'rompre'; 'blesser'; (fig.) 'détruire']].

2.2.84. surpare 'omofire', 'nemicire', 'distrugere'; 'calamitate', în BB: „*Și, iată, s-au început surparea întru norod*” (Nm., 16, 47; și în vers. 48, 49, 50; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: „*Periciunea*”). În gr.: (ἡ) θραῦσις, -εως **1.** 'l'action de briser', **2.** 'blessure', 'calamité'.

2.2.85. a tînji (*cuiva*) 'a-și arăta dezaprobarea, nemulțumirea', 'a reproșa', în ms. 4 389: „*Iar de o va certa bărbatul ei și-i va tînji în zioa căea*”; „...*bărbatul ei îi tînjaște*” (Nm., 30, 13). Vezi mai sus, p. 36, IV.2.1.82.; vezi și H. Tiktin², DRG, s.v.

2.2.86. tocmitor 'supraveghetor', în ms. 4 389: „*Și se mânia Moisei pre tocmitorii oștii*” (Nm., 31, 14; în BB și în ms. 45: „*Socotitorii puterii*”).

2.2.87. totdeauna, în sintagma: „*Jărtva-cea-totdeauna*” 'Holocauste perpétuel', în ms. 4 389 (Nm., 28, 23; în BB și în ms. 45: „*Arderea-de-tot cea-de-pururea*”).

2.2.88. usebire 'parte extrasă (dintr-un tot)', 'prelevare', în ms. 4 389: „*Să luaș...den toate usebirile Domnului*” (Nm., 18, 28; și în vers. 29; în BB și în ms. 45: „*Luările*”). În BJ: „*Le prélèvement de Yahvé*”.

2.2.89. usebit 'ofrandă', 'ceea ce este făgăduit ca jertfă', în ms. 45: „*Tot usăbitul întru fiii lui Israil fie va fi*” (Nm., 18, 14; pe margine, de aceeași mîină, este adăugat cuvîntul: „*Făgăduitul*”; în BB: „*Toată daniia*”; în ms. 4 389: „*Tot făgăduitul*”). În gr.: πᾶν ἀναθεματισμένον [vb. ἀναθεματίζω < (τὸ) ἀνάθεμα, -ατος = ἀνάθεμα 'offrande'; în *Biblie*; 'objet dévoué', 'maudit', d'ou par ext. 'anathème']].

2.2.90. vădire, în sintagma: *apa vădirii*, vezi mai sus, p. 40, IV.2.2.43., *muștrare*.

2.2.91. viță 'trib', 'neam', 'seminție', în ms. 45: „*După casele vițelor lor*” (Nm., 1, 2; în BB: „*Moșiiilor*”; în ms. 4 389: „*Rudeniiilor*”). În gr.: κατ' οἴκους πατριῶν [(ἡ) πατρία, -ας 'famille'; 'race'; 'parenté'; 'tribu']].

2.2.92. voivozie 'unitate militară', în BB: „*Om după a lui voivozie*” (Nm., 1, 52; în ms. 45: „*Hădmăniia lui*”; în ms. 4 389: „*Căpităniia lui*”). În gr.: (ἡ) ἡγεμονία, -ας 'division ou corps de troupes'.

2.2.93. a zvînta 'a usca', vezi cuvîntul următor.

2.2.94. zvîntare 'carne uscată', în ms. 45: „*Au zvîntat șie zvîntări*” (Nm., 11, 32; în BB: „*Zvîntături*”; în ms. 4 389: „*Șușală*”).

2.2.95. zvîntătură, vezi cuvîntul precedent.

CONCLUZII

Dintre fenomenele lingvistice studiate în prezenta lucrare, o atenție specială merită a fi acordată următoarelor:

I. ÎN DOMENIUL FONETIC

1. Valoarea slovelor **ѣ** și **ѧ** în textele studiate (vezi I.2.1.1. – 2.1.2.).

II. ÎN MORFOLOGIE ȘI SINTAXĂ

În manuscrisul 45 și în BB, traducătorii Nicolae Milescu și frații Greceanu s-au lăsat de multe ori influențați de modelul grecesc, astfel că pot fi semnalate influențe grecești în structura gramaticală. Mai rar se întîlnesc fenomene de origine slavonă în acest compartiment. Pot fi puse pe seama modelului grecesc următoarele fenomene:

1. Apozitia acordată (vezi II.1.4.4.).
2. Preluarea servilă a construcției cu dativul plural articular în cazul unor nume proprii (vezi II.1.4.5.).
3. Folosirea, după modelul grecesc, a unor substantive articulate precedate de prepoziție (vezi II.2.1.0.).
4. Transpunerea servilă a modelului grecesc, prin folosirea articolului hotărît de dativ, masculin, singular, în construcții de tipul: „*Fecior lui...*” sau eliminarea articolului în construcții ca: „*Fecior Amisadai*” (= Feciorul lui A.) (vezi II.2.1.1.; 2.1.5.).
5. Folosirea, după modelul grecesc, a numeralelor *unu, una* ca articole nedefinite (vezi II.2.3.0.; II.4.5.0.; 5.1.0.).
6. Construcția, după modelul grecesc, cu pronumele personal în dativ, singular: „*Au rîvnești tu mie?*” (vezi II.4.1.1.).
7. Numerele partitive de tipul *a patra* 'a patra parte'; *a cincea* 'a cincea parte' etc. sînt calchiate după grecește (vezi II.5.2.0.).
8. Forma perifrastică de prezent indicativ, alcătuită din *a fi* + gerunziul verbului de conjugat: „*Iaste curînd*” 'curge', calchiată din grecește (vezi II.6.3.2.).
9. Construcția perifrastică de imperfect „*Era cîrtind*” 'cîrtea', preluată din limba greacă (vezi II.6.4.1.).

10. Construcția perifrastică avînd valoare de imperfect, alcătuită din perfectul simplu al verbului *a fi* + *cînd* + imperfectul verbului de conjugat: „*Și fu cînd să rîdica* 'cînd se ridică'; una din modalitățile de redare în română a construcțiilor grecești cu *ἐγένετο* (vezi II.6.4.2.).

11. Construcția perifrastică de imperfect, alcătuită din imperfectul verbului *a se face* + gerunziul verbului de conjugat: „*Se făcea umbrind* 'umbrea', care reprezintă unul dintre modurile de transpunere în română a gr. *ἐγένετο* (vezi II.6.4.3.).

12. Construcția perifrastică de imperfect, alcătuită din imperfectul verbului *a fi* + *de* + imperfectul verbului de conjugat: „*Era de-i umbrea*“ 'umbrea' (vezi II.6.4.4.).

13. Transpunerea în românește prin persoana a III-a, perfectul simplu de la vb. *a fi*, anume *fu*, a gr. *ἐγένετο* (persoana a III-a singular a aor. 2, de la vb. *γίγνομαι* 'naître'; 'devenir'; 'être', 'exister'; 'se trouver', 'avoir lieu') (vezi II.6.5.1.).

14. Transpunerea în românește a gr. *ἐγένετο*, *ἐγενήθησαν* prin forme de perfect simplu ale verbului *a se face*: „*Se făce*“, „*Se făcu*“, „*Se făceră*“, „*Se făcură*“ (vezi II.6.5.2.).

15. Construcția perifrastică de viitor I, alcătuită din viitorul I al verbului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat: „*Vor fi pascînd*“ 'vor paște' (vezi II.6.7.2.).

16. Construcția perifrastică de viitor I, alcătuită din viitorul I al verbului *a fi* + adv. *cînd* + viitorul I al verbului de conjugat: „*Va fi cînd va acoperi*“ 'va acoperi' (vezi II.6.7.3.).

17. Construcția perifrastică de viitor I, alcătuită din viitorul I al verbului *a fi* + conjuncția condițională *de* + viitorul I al verbului de conjugat: „*Și va fi de va fi pîngărită*“ 'va pîngări' (vezi II.8.7.4.).

18. Substituirea morfemului de conjunctiv *să*, la persoana a III-a, sg. și pl., prin conjuncția *și*, în propozițiile care redau vorbirea directă, după modelul grecesc (vezi II.6.9.1.).

19. Folosirea unor construcții infinitivale, după modelul grecesc (vezi II.6.12.0.).

20. Folosirea în interiorul propoziției, după modelul grecesc, a adverbului *dară* 'așadar', 'prin urmare' (vezi II.7.9.0.).

21. Adverbul *încă* este folosit pleonastic, după modelul adv., *ἔτι* (vezi II.7.16.0.).

22. Prepoziția *întru* primește unele valori ale prepozițiilor *εἰς*, *ἐν*, *ἐπί* (vezi II.8.5.0.).

23. Prepoziția *pre* are, uneori, valoarea prepoziției *ἐπί* (vezi II.8.6.0.).

24. Prepoziția *preste* are, uneori, valoarea prepoziției *ἐπί* (vezi II.8.7.0.).

25. Locuțiunea prepozițională *prespre mîna* 'prin intermediul', 'prin' este calchiată din grecește (*ἐν χειρὶ*) (vezi II.8.8.0.).

26. Prepoziția *supt* are, uneori, valoarea prepoziției *ὑπό* (vezi II.8.9.0.).

27. Conjuncția *după ce* 'ce' este calchiată din grecește (*καθ'ὅτι*) (vezi II.9.3.0.).

28. După model grecesc, conjuncția *și* apare în mod pleonastic înaintea prepoziției principale, cînd aceasta este precedată de o propoziție condițională sau temporală (vezi II.9.6.0.).

29. Interjecția *amar!* este calchiată după slavonă (vezi II.10.1.0.).

30. Interjecția *o!* 'vai' a fost preluată din grecește (vezi II.10.2.0.).

Semnalăm apariția singulară, pentru prima dată în cele trei texte studiate, a formei de persoana a III-a singular a verbului *a fi*: „*Este*“, în loc de „*Iaste*“ (vezi II.6.13.0.).

III. ÎN DOMENIUL VOCABULARULUI

1. Cuvinte neînregistrate în dicționare: *cor* (IV.1.5.5.); *a înoști* (III.2.1.0.); *meșterșuguală* (III.1.4.0.); *nevrere* (III.2.3.0.).

2. Contribuții lexicologice (semantice și etimologice) pot fi găsite la următoarele cuvinte: *carătă* (IV.1.3.1.); *feliu* (IV.1.6.3.); *a fierbe* (IV.2.2.20.); *fuște* (IV.1.1.6.); *a încropi* (IV.1.4.9.); *odaie* (IV.1.8.7.); *olovină* (IV.1.4.19.); *papadie* (IV.1.5.14.); *pildă* (IV.1.6.7.); *smochină* (IV.2.2.66.); *suma* (IV.1.2.5.); *șușală* (IV.1.4.32.) etc.

3. Calcuri semantice. Din mulțimea de exemple, scoatem în relief cîteva cazuri speciale: *aruncare* (IV.2.17.); *a băga* (IV.2.1.11.); *a fi* (IV.2.1.3.); *folos* (IV.2.1.34.); *a hrăni* (IV.2.1.38.); *începătură* (IV.2.1.39.); *îndreptare* (IV.2.1.40.); *lăcuitor* (IV.2.1.43.); *a lăsa* (IV.2.1.44.); *luminătoare* (IV.2.1.47.); *martur* (IV.2.1.50.); *osebire* (IV.2.1.59.); *pat* (IV.2.1.60.); *primăvară* (IV.2.1.61.); *a ridica* (IV.2.1.66.); *rîvnire* (IV.2.1.69.); *rost* (IV.2.1.71.); *a socoti* (IV.2.1.78.); *a trece* (IV.2.1.85.); *ținere* (IV.2.1.87.); *umăr* (IV.2.1.89.); *zi* (IV.2.1.96.).

4. S-a modificat prima atestare, față de TIKTIN², în următoarele cazuri: *a se burduși* (IV.2.2.6.); *carătă* (IV.1.3.1.); *căpeșel* (IV.1.1.2.); *a cislui* (IV.1.4.2.); *cisluit* (IV.1.4.3.); *a demica* (IV.1.1.4.); *furculiță* (IV.2.2.23.); *hățiș* (IV.2.2.30.); *holeră* (IV.1.5.8.); *a se îndirji* (IV.2.2.35.); *a înfușta* (IV.1.1.6.); *înfuștat* (IV.1.1.6.); *a se înghesui* (IV.2.2.37.); *junătășare* (IV.2.2.38.); *olovină* (IV.1.4.19.); *papadie* (IV.1.5.14.); *a pufui* (IV.2.2.53.); *sădire* (IV.2.2.61.); *stafidit* (IV.1.5.20.); *sterpătură* (IV.2.2.77.); *a se sterpi* (IV.2.2.78.); *șușală* (IV.1.4.32.).